

Ü. TAIGRO

EESTI

TÖÖRAHVA VÕITLUS

NÕUKOGUDE VÕIMU

JÄ RÄHU EEST

KODUSÕJA AASTAIL

(1918 - 1920)

Ü. TAIGRO

EESTI TÖÖRAHVA VÕITLUS
NÕUKOGUDE VÕIMU
JA RAHU EEST
KODUSÕJA AASTAIL
(1918—1920)

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1957

ESTI TOORAHVA KÕRTE
NOUKKOUDE VIEMU
JA KAHU BAST
KODUJA AASTAL
1911-1912

2

Tartu Riiklik Olikool
Raamatukogu
42440

U

ESTI TOORAHVA KÕRTE
NOUKKOUDE VIEMU

EESSONA

Eesti töörahva võitlus kapitalistliku korra kukutamise ja nõukogude võimu kehtestamise eest kestis aastakümneid. Seda võitlust ei suutnud lüüa ei vene tsarismi türmid ega eesti kodanluse vanglad.

Üheks kangelaslikumaks ajajärguks selles ennastsalgavas võitluses olid 1918.—1920. aastad, mil eesti töötav rahvas astus nõukogude võimu eest järjekordselt lahinguväljale. Tollal tuli eesti töörahval koos vene ja teiste rahvaste proletariaadiga võidelda mitte ainult oma kodanlusega, vaid ka välismaiste imperialistide poolt siia revolutsioonilise võitluse mahasurumiseks saadetud jõududega.

Käesolev brošüür püüab anda lühikese ülevaate töörahva revolutsioonilisest võitlusest Eesti territooriumil 1918. aasta veebruarist kuni 1920. aasta veebruarini. Koos juba varem teadaolevate sündmustega on autor püüdnud tuua ka mõningaid uusi ja vähetuntud fakte, mis on saadud arhiividest, otseselt osavõtjatelt või kohalikelt elanikelt.

Et mainitud ajajärk on võrdlemisi sündmusterikas ja komplitseeritud, siis ei suuda käesolevaga anda ammendavat käsitlust ega hinnangut kõigi sel ajajärgul tekkinud küsimuste kohta. Samuti on autor käsitleanud lühemalt neid sündmusi (Eesti Punaste Kütipolkude lahingutegevus, Saaremaa ülestõus jne.), millede kohta on juba ilmunud teosed.

Autor on tänulik lugejate kriitiliste märkuste ja täiendavate andmete eest, mis võimaldaksid tulevikus paremini valgustada eesti töörahva kangelaslikku revolutsioonilise võitluse ajalugu.

Autor

EESTI TÖÖRAHVA VOITLUS SISEMISE KONTRREVOLUTSIOONI JA SAKSA OKUPANTIDE VASTU 1918. AASTA ALGUL

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena kehtestatud nõukogude kord vabastas kurnamisahelaist kõik endised tsaari-Venemaa rahvad. Eriti hinnatav oli see võit väikerahvastele, kes peale majandusliku ja poliitilise ikke vabanesid ka veel rahvuslikust survest.

Vene proletariaadi abiga, kommunistliku partei juhtimisel kukutasid töötajad kodanluse ja mõisnike võimu ka Eestis. Esmakordselt ajaloos vabanes eesti töörahvas ekspluaterimisest ning sai oma maa ja tehašte peremeheks. Kommunistliku partei juhtimisel asuti ellu viima II ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt vastuvõetud otsuseid. Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee, eesotsas J. Anveldiga, ja täitevkomitee juurde loodud Sõjaline Revolutsioonikomitee, eesotsas Viktor Kingissepaga, asusid kodanliku riigiaparaadi lammutamisele ja hakkasid looma nõukogude võimu organeid. 1918. aasta jaanuaris olid töörahva vallaõukogud loodud juba 251 vallas ja veebruaris viidi see lõpule peaaegu kõigis 333 okupeerimata vallas¹. Samuti loodi töörahva nõukogud linnas ja töölisasulates.

Kohtuaparaat, mis oli ekspluateerivate klasside käsutuses, asendati valitud rahvakohtuga. Senised kapitalistide klasse teeninud relvastatud organisatsioonid saadeti laiali. Töörahva liikmetest moodustatud Punakaardile pandi rahvamiilitsa ülesanded. Punakaardi laialdasemaks organiseerimiseks moodustati Keskkomitee, kuhu kuulusid: esimees G. Sommer (Tederof), liikmed F. Vaikul, K. Maier, Mühlberg, Reiman, Rossberg, Ruutmaa jt.

Petrogradi Punakaardi eeskujul töötati välja puna-

¹ V. Reiman, Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest aastail 1917—1918, Tallinn, 1957.

kaardiväelase juhend. Näiteks Narvas väljaantud punakaardiväelase piletil nr. 583 oli trükitud vene ja eesti keeles:

«Rajoon: Kreenholmi
Punase kaardiväelase 12 käsku

1. Kõik ühe eest, üks kõigi eest!
2. Ole revolutsiooni vahi peal!
3. Ole igal ajal valmis kontrrevolutsiooni vastu üles astuma!
4. Ära unusta revolutsioonilist distsipliini!
5. Maha kodanlus!
6. Vihka viina joomist!
7. Võta osa kõigist punasekaardiväelaste õppustest, kultuurhariduslistest ja sõjalistest!
8. Hoi a sõjariistu!
9. Ära mängi sõjariistaga!
10. Relva kaotuse korral saad karistada!
11. Tarvita sõjariista ainult Tööliste ja Talupoegade Valitsuse kaitseks ja Punase kaardiväe staabi käsul!
12. Ära tarvita omakohut!»²

Punakaart koosnes töörahva liikmetest ja ta osutus selleks relvastatud jõuks, mida nõukogude võim kasutas vaenlaste vastu töörahva omariikluse ülesehitamisel. Punakaardi organisatsioonid moodustati kõikides linnades, valdades ja asulates. Ei ole täpseid andmeid tema arvulise koosseisu kohta, kuid võib öelda, et see ulatus tuhandetesse. Nii näiteks oli juba 1917. aasta lõpus ainuüksi Tallinnas 1500 punakaardiväelast, Abja vallas 52, Vana-Suislepas 50, Vao vallas 50—60 meest jne.³

1918. aasta jaanuaris toimunud esimene eesti sotsialistlike sõjaväelaste kongress võttis vastu otsuse juba vabatahtlike Punaarmee väeosade loomise kohta, millist tööd ka alustati.

Nõukogude võim asus lahendama ka maaküsimust, mis oli püstitatud maatameeste ja vähese maaga talupoegade konverentsil 1917. aasta detsembris Tallinnas.

Konverentsi otsuses mainiti: «1) et suurmaad, nimelt era-, kroonu-, kiriku- ja asutuste maad, viibimata ilma

² EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28—1, toimik 118, leht 85.

³ «Proletaarne Revolutsioon Eestis», nr. 10. Leningrad, 1931, lk. 35—47.

tasuta töörahva kätte võetaks. Linna mõisad jäävad linnavalitsuste, rüütelkonna mõisad ülemaalse töörahva nõukogude kätte, muud nimetatud suurmaad valla töörahva nõukogude valitsemise alla;

2) et mõisate töörahva kätte üleminek Eesti töörahva ja sõjaväelaste nõukogu juhtkirjade ja otsuste järele sünniks;

3) et mõisad, kus praegu suurmajapidamised olemas, mitte ära ei tükeldataks, vaid seda majapidamist edasi jätkataks. Väikemaapidajatele tuleb mõisasüdamest enam eemalseisvatest maadest maad juurde anda, kui selleks tarvidus...»⁴

Suurt organiseerimis- ja selgitustööd töötava talurahva seas viisid läbi vanad revolutsionäärid bolševikud J. Sihver, H. Pöögelmann, R. Vakmann jt. Lühikese aja vältel võeti kogu rahva omandiks üle tuhande mõisa koos inventariga, mis anti mõisates loodud sulaste nõukogude korraldusse.

Üldrahvalikuks omandiks anti rohkem kui 2,4 miljonit hektarit maad. Töötav talupoeg vabanes 40 miljoni kuld rubla ulatuses iga-aastasest rendimaksust, mida ta seni pidi tasuma parunitele.⁵

Tööstusettevõtetes kehtestati 8-tunniline tööpäev. Suuremates tehastes seati sisse töölistekontroll. Moodustati Eesti maa Rahvamajanduse Nõukogu, kes teostas trükikodade, Tallinn—Pärnu kitsarööpmelise raudtee, Tallinna trammi ja rea ettevõtete natsionaliseerimist üle maa ning kelle juhtimisel alustati kogu tootmise üleviimist proletaarse võimu valdusse. Natsionaliseeriti pangad ja nende tegevus allutati nõukogude võimu keskorganitele. Kaotati seisused ja seisuslikud eesõigused. Kirik eraldati riigist ja kool kirikust. Koolides kehtestati uued õppekavad. Eesti keel kuulutati ametlikuks keeleks. Esmakordselt teostati Tartu ülikoolis õpetamist emakeeles. Loodi eesti keele, kirjanduse ja soome-ugri keelte kateedrid. Tallinnas alustas tegevust töölisteater.

Eesti töörahvas avaldas tahet võidelda koos vene proletariaadiga ka tulevikus ekspluateerimisest vaba ühiskonna ülesehitamise eest. See väljendus kindlalt 1918. aasta jaanuaris Tallinnas toimunud maatöölise ja kehvtalupoegade

⁴ «Proletaarne Revolutsioon Eestis», nr. 8, Leningrad, 1929, lk. 39—40.

⁵ J. S a a t, Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul, Tallinn, 1956, lk. 205.

kongressi otsuses, kus öeldi: «Vene revolutsiooni toetusel on eesti töörahvas võitnud endale vabaduse ja seepärast peab ta tulevikus jääma kõige tihedamasse riiklikku ühendusse Venemaa tööliste ja talupoegadega... Mitte lahklöömine Venemaa rahvastest, vaid nendega ühinemine üheks vennalikuks nõukogude riigiks on eesti töörahva eesmärgiks.» Samasisulisi otsuseid võeti vastu korduvalt ka teiste tööalade esindajate kongressidel ja koosolekutel.

Kommunistide algatusel töötati välja Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi (Eesti Töörahva Kommuuni) konstitutsiooni projekt, mis avaldati üldrahvalikuks arutamiseks. Projekti üks punktidest oli järgmine: «Eesti Töörahva Kommuun on kõigi kohalike küsimuste otsustamisel täiesti iseseisev, tal on igal ajal, ilma et ta üheltki rahvalt ehk valitsuselt selleks nõusolekut küsiks, õigus ennast Venemaa küljest lahti lüüa ja kas mõne teise riigiga ühendusse astuda või ennast täiesti iseseisvaks kuulutada.»⁶

Nõukogude korra esimesi samme tuli töörahval teostada nii kodanluse, parunite kui ka kulakute vastu peetava ägeda klassivõitluse tingimustes.

Nõukogude võim ei likvideerinud kodanlikke ega väikekodanlikke parteisid. Ta andis võimaluse rahval endal kogeda, et nende parteide tegevus on rahvavastane. Nii võttis ülevenemaalise Asutava Kogu valimistest Eestis 1917. aasta novembris osa 7 parteid. Vaatamata sellele, et kõigil nendel parteidel oli oma häälekandja ja suured rahasummad agitatsiooniliseks tööks, said bolševikud ligi 40 protsenti antud häältest, ligi kaks korda rohkem kui kõige rohkem hääli saanud «Eesti demokraatlikust erakonnast» ja Eesti Maarahva Liidust koosnev kodanluse liit — «demokraatlik blokk».⁷

Endises tsaariarmees teenis umbes 2000 ohvitseri-eestlast, kes oma valdavas enamikus kuulusid kodanlikesse ringkondadesse ning olid häälestatud kontrevolutsiooniliselt. Juba Ajutise Valitsuse ajal organiseerisid nad rahvusliku eesti diviisi, kuhu koondatud soldateid püüti kasvatada kodanlusele truuduse vaimus. Oktoobrirevolutsiooni päevil enamik soldateid küll revolutsioniseerus bolševike selgitustöö mõjul, kuid mõningais väeosades, eriti

⁶ «Tööline» nr. 14, 19. I 1918.

⁷ J. Sa a t. Eesti bolševikud Oktoobrirevolutsiooni ajajärgul, Tallinn, 1956, lk. 216.

Haapsalus asuvas 1. eesti polgus, olid soldatid veel märgatavalt kontrevolutsiooniliste ohvitseride mõju all.

Kõik võimult tõugatud endiste valitsevate klasside liikmed saboteerisid igati nõukogude võimu korraldusi. Nad püüdsid ära kasutada Esimese maailmasõja tagajärjel tekkinud majanduslikke raskusi ning organiseerida nõukogude võimu vastaseid väljaastumisi. Ähvardavas ligiduses seisis ka Saksa keisririigi imperialistlikud väed, kes 1917. aasta oktoobriks olid vallutanud Leedu, osa Läti territooriumi ning Eesti läänepoolsed saared. Samuti koondasid ka teiste maade imperialistid jõudusid nõukogude võimu kukutamiseks ja kapitalismi taaskehtestamiseks Venemaal. Võimult kukutatud ekspluataatorlike klasside esindajad pöördusid abi saamiseks välismaiste imperialistide poole, lootes sel teel endale uuesti allutada kogu Venemaa töötava rahva.

Eesti territooriumil asuvad balti parunid lootsid uuesti võimule pääseda peamiselt Saksa imperialistlike vägede maale kutsumise abil.

Eestimaa rüütelkonna esimees parun Dellingshausen teatas pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu oma esindaja kaudu Berliini, et siinsed baltlased ootavad ja valmistavad ette Eesti ning teiste Balti maade liitmist Saksa keisririigiga.

Saksa valitsusringkondadele see plaan muidugi meeldis, kuid et leida selleks mingit tuge, peeti vajalikuks, et «rahvas ise» pöörduks vastava sooviga Saksa keisri poole.

1917. aasta detsembrikuu jooksul saadeti Berliinist üksteise järel 5 käskjalga Dellingshauseni juurde nõudega, et see organiseeriks palvekirjale Eesti liitmiseks Saksamaaga laialdasemat allkirjade kogumist elanike hulgas. Dellingshausen oli sunnitud iga kord vastama, et ta ei suuda neid nõudeid täita, kuna eestlased keelduvad sellisele «palvele» allkirja andmast. Saksa ülemjuhatusel käsul saabusid Kuresaare kaudu 1917. aasta detsembris illegaalselt kolm suuremate rahasummadega varustatud agenti, kellele tehti ülesandeks «abistada» allkirjade kogumise organiseerimist. Tallinnas saksa muuseumis viidi läbi salajasi koosolekuid, kus jagati ülesandeid Eesti okupeerimise läbiviimiseks. Et eestlased keeldusid sellist allkirja andmast, siis tehti pastoritele ülesandeks organiseerida kollektiivseid jumalateenistusi-koosolekuid, mida protokollides vormistati kui osavõtjate sooviavaldusi Eesti liitmiseks Saksamaaga.

Pettuse ja ähvarduse abil suudeti nädala jooksul koguda üle 100 lehe «allkirju».⁸

Varjates töörahva hulkade eest tõde, saatis eesti kodanlus oma esindajad Ameerikā, Inglise, Prantsuse ja Saksa saadiku juurde, kellelt ta eesti rahva huvide mahamüümise hinnaga nõukogude võimu kukutamiseks Eestis abi mangus. Nii anti maapäeva nimel volitused kätte välismaal tegutsemiseks juba 1917. aasta lõpul J. Tõnissonile, H. Piibule ja G. Suitsule, kelledele hiljem lisandus rida teisi, nende seas ka sotside liidrid M. Martna, A. Rei jt. Nagu eesti valgeohvitseride mälestustest ilmneb, astus kodanlus kontakti ka Petrogradis loodud vene valgekaartlike salaorganisatsioonidega ja ukraina kodanlike natsionalistidega, et asuda ühiselt nõukogude võimu kukutamisele ja avada piirid välismaistele sõjavägedele.⁹

Koos balti parunitega organiseeris kodanlus mässusalku. Laevaäri omanik Pitka sõitis ringi mööda Eestit, organiseerides ja instrueerides valgeid kontrrevolutsioonilisi üksusi. 24. detsembril toimus salajane koosolek Viljandis, millest peale Pitka võtsid osa veel pärastine kodanliku valitsuse politsei peavalitsuse ülem Alver, endised tsaariarmee ohvitserid — polkovnikud Unt ja Puskar, leitnant Rotschild ja teised valgekaartlaste ninamehed.¹⁰

11. detsembril 1917 tappis parunite ja eesti kodanlaste mässujõuk Püssi mõisas Virumaal mõisa ülevõtmist teostanud tuntud revolutsionääri, Tallinna Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu liikme Mihkel Aitsami, Tallinna sadama töölise Rudolf Imbergi ning «Dvigateli» vabriku töölise Jüri Kalmuse. Tartumaal tapsid parunid koos eesti valgekaartlastega Tähtvere valla Täitevkomitee esimehe Jaan Laanemani, von Glasenapi aedniku Vastisoni, Ülenurme mõisa masinisti Kudu, Kulli talu sulase Langi. Putilovi tehase töölise Judini, vene soldati Kozerovi ja teisi punakaartlasi, kes 14. veebruaril 1918 püüdsid vangistada von Bock'ile kuulunud Kulli tallu kogunenud mässusalka. Pärast vastase põgenemalöömist avastati taluhoonetesse peidetud 4 rasket ja 2 kergelt kuulipildujat ning muud relvastust.¹¹

⁸ Eesti rahva ajalugu, Lisakõide I, «Loodus» Tartu, 1936, lk. 218.

⁹ Kol.-leitn. J. Maide, Ülevaade Eesti vabadussõjast 1918.—1920, lk. 94.

¹⁰ Eesti NSV ORKA, fond 814, toimik 1, nim. 3, leht 43.

¹¹ «Edasi», nr. 32, Tartu, 14. II 1956.

Õöl vastu 20. veebruari piiras paarikümnest mehest koosnev valgekaartlaste relvastatud salk sisse Vorbuse mõisatöölise maja, kus elasid kaks valla täitevkomitee töötajat ja mõisa töölise nõukogu esimees. Vangistanud magavad töölised, sundisid kulakud relvadega neid minema enda ees teise töölise maja suunas, kus elasid kolm punakaardiväelast. Punakaardiväelased korraldasid Lipingu juhtimisel vastupanu ega lasknud mässajaid hoonele ligineda. Mitu tundi kestnud vastastikuse tulistamise järel läks valgekaartlastel korda töölise maja põlema süüdata. Liping, kes ei tahtnud elusalt kulakute kätte sattuda, las kis enda põlevas majas maha.¹²

Veebruari keskpaiku tegi eesti kodanlus kontrrevolutsiooniliste ohvitseride juhtimisel mässukatse Võrus, kus ta vanglast vabastas areteeritud parunid, varustades neid relvadega. Kuid see mäss likvideeriti revolutsiooniliste sõdurite ja punakaardiväelaste poolt mõne tunni jooksul.¹³

Tule avasid kulakud mõisatöölisele abiks tulnud punakaardiväelastele veel Türi rajoonis, Laupa mõisas, Narva ligidal Joala vallas ja mujal.

1918. aasta jaanuaris tabati nõukogude võimu poolt merejääll Tallinna merekindluse juriskonsult Hasselblatt, «klaverikunstnik» Schulmann, üliõpilane von Riesenkaamp. Tabatuil oli kaasas Dellingshauseni kiri, mis oli adresseeritud Kuressaares asuvasse Saksa sõjavägede staapi ning milles paluti Eesti okupeerimist kiirendada. Samuti avastati nõukogude võimu vastane vandenõu, millest võtsid osa balti parunid ja eesti kodanluse esindajad. Vandeseltslastel oli sidemeid Saksa sõjavägede staabiga Kuressaares.

Punakaardi poolt teostatud läbiotsimisel avastati ühes Läänemaa mõisas balti parunite seas üks aktiivsemaid eesti kodanluse relvastatud jõudude organiseerijaid — kindral Tõnisson. «Jaanuari lõpupoole oli pilt selge: kodanlus rakendas ennast üle maa sõjariistus vastuhakkamisele,» kiriutas V. Kingissepp.¹⁴

Haapsalus asuva I Eesti polgu ohvitserkond, eesotsas

¹² «Proletaarne Revolutsioon Eestis, nr. 10, Leningrad, 1931, lk. 45.

¹³ «Proletaarne Revolutsioon Eestis,» nr. 1/2, Leningrad, 1927, lk. 37.

¹⁴ Viktor Kingissepp, «Kellele iseseisvus, kellele ike», Tallinn, 1946, lk. 20.

polkovnik Põdderiga, saatis veebruaris oma esindajad luureohvitser Mamersi ja endise Läänemaa Ajutise Valitsuse aegse komissari Alveri Kuressaares asuvasse Saksa sõjaväe staapi, et ühiselt valmistada ette okupatsioonivägede sissetungi plaani Eesti mandrile.¹⁵ Samuti saadeti Põdderi poolt valge-Eesti ohvitser Veem Rakveres asuvate eesti sõjaväeosade juurde, et takistada vastupanu organiseerimist, tekitada paanikat ning toimetada Haapsallu sõjaväele kuuluvaid väärtusi.

Veebruari keskel avastati uus vandenõu. Kodanlus kavatses haarata võimu Eesti Asutava Kogu valimise päeval 14. veebruaril. «Endised balti mõisnikud ja kontrevolutsiooniline eesti kodanlus teevad ühist tööd. Olge valvel, võtke tarvitusele kõik abinõud, et bursui ei julgeks välja kutsuda uut kodusõda» — kirjutati Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee üleskutses eesti rahvale.

Nagu tõestavad arhiivimaterjalid, oli eesti kodanlusel koos valge ohvitserkonnaga juba varem välja töötatud signalisatsioon ja tegevusplaan Saksa keiserlike vägede edasitungi soodustamiseks. Kui Haapsalust saabus Tallinna telegramm: «Isa suri — Johannes», siis tähendas see kokkuleppe kohaselt, et sakslased ületasid väina ja maabusid Virtsus. Kui saabus telegramm: «Paul murdis endal jala», siis pidi see tähendama, et sakslased liginevad Haapsalule, ja telegramm: «Jahu saabus — Karl» pidi teadustama Tallinnas asuvatele vandeseltslastele, et sakslased alustasid pealetungi.¹⁶

Samuti olid välja töötatud ka juhendid, kuidas tegutseda valgekaartlastel Tallinnas ühe või teise telegrammi saamisel.

Säilinud plaanidest ilmneb, et vandeseltslaste poolt oli Tallinn jaotatud rajoonideks, kus ühe või teise nimekama valgekaartlase (vabrikant Mauriz, parun Schwartz, Ajutise Valitsuse aegne sotsist miilitsaülem Hellat jt.) juhtimisel pidi vastava käsu saamisel keskusest alustatama Nõukogude-vastast väljaastumist.

Saksa imperialistid lootsid, et vallutavad Nõukogude Venemaa kergesti. Kasutades Trotski ignoreerivat suhtumist Brestis partei juhenditesse, alustasidki Saksa

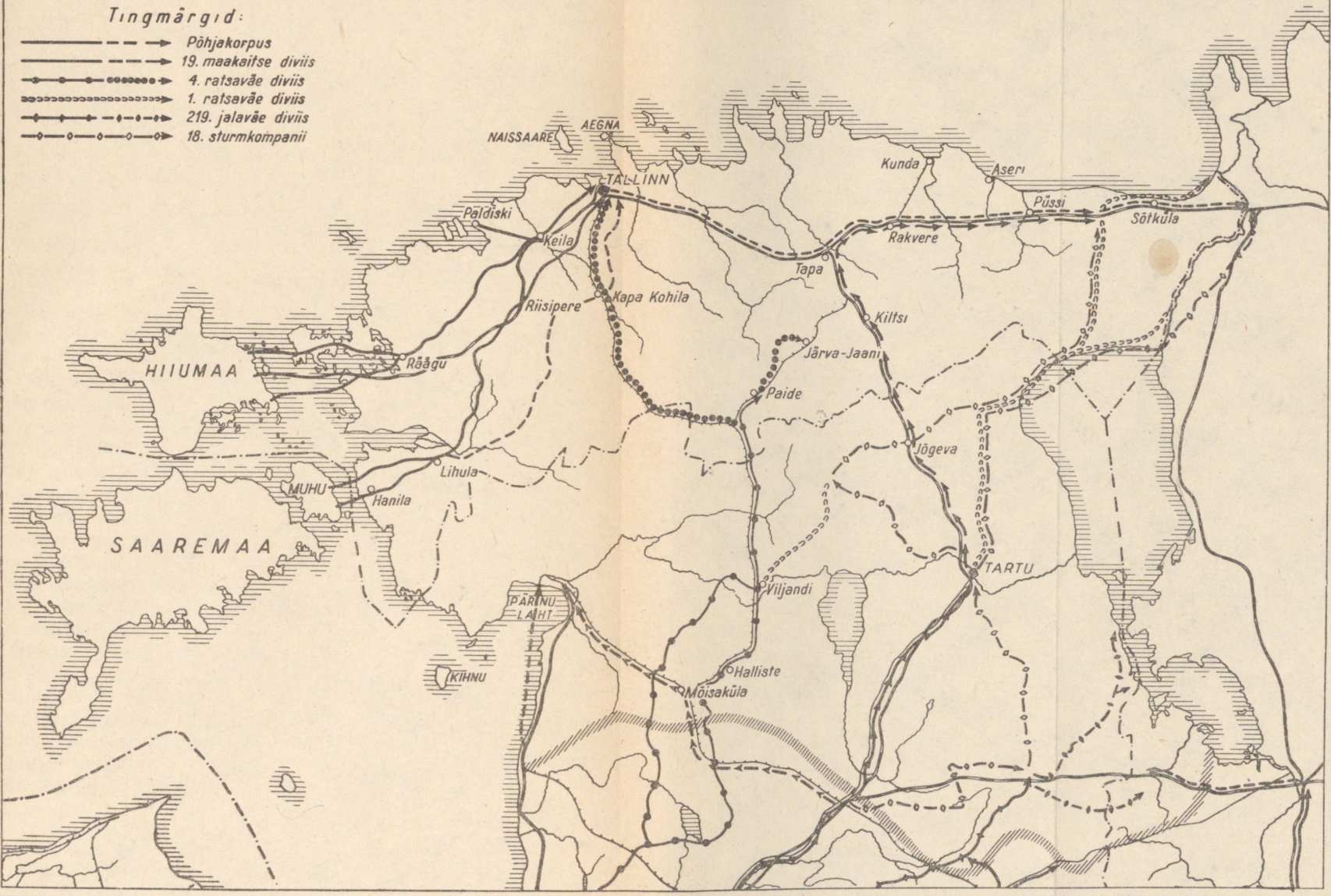
¹⁵ H. Kaupisch, Die Befreiung von Lifland und Estland, Oldenburg, 1918, Seite 68.

¹⁶ Eesti NSV ORKA, fond 814, toimik 1, nim. 3, leht 130.

SKEEM 8. ARMEE EDASILIIKUMISE KOHTA LIIVI- JA EESTIMAAAL

Tingmärgid:

- > Põhjakorpus
- > 19. maakeitise diviis
- > 4. ratsaväe diviis
- > 1. ratsaväe diviis
- > 219. jalaväe diviis
- > 18. sturmkompanii

keisririigi väed Entente'i imperialistide vaikival nõusolekul 1918. aasta 18. veebruaril üldpealetungi Balti merest kuni Musta mereni ulatuval rindejoonel. Oluliseks lugesid sakslased Petrogradi vallutamist, mille suunas alustasid pealetungi 16 hästivarustatud diviisi.

Esialgsete plaanide kohaselt pidi 18. veebruaril alustama pealetungi ka Eesti saartel asuv «Põhjakorpus», kes Pärnus pidi ühinema teiste Saksa sõjaväeosadega ja siis juba ühiselt liikuma Tallinna suunas. Kuid saanud valgeohvitseridelt teate, et «1. Eesti polk, välja arvatud mõningad ebakindlad elemendid, allub Saksa vägede sissetungil nende ülemjuhatusesele»¹⁷, alustas «Põhjakorpus» pealetungi alles 20. veebruaril ja mitte enam Pärnu, vaid Tallinna suunas. Saksa militaristide siht oli luua Eestis hertsogiriik ja liita see Saksamaaga ning kasutada Eesti territooriumi ja ressursse platsdarmina Nõukogude Venemaa vallutamisel.

Lagunenud endise tsaariarmee osad ei olnud suutelised sissetungijaile vastupanu osutama. Uue, äsjaloodud Punaarmee ridades oli aga 1918. aasta algul üle kogu Venemaa kõigest 50—60 tuhat meest. Saksa militaristidel oli tohtu ülekaal kõigil rindel. Vene armee, et päästa relvastust ja elavjõudu, evakueerus ida suunas, pidades põhiliselt ainult arjergardi lahinguid.¹⁸

Noor nõukogude võim kommunistliku partei juhtimisel organiseeris töötava rahva võitlusridu. Vastuseks Lenini üleskutsele «Sotsialistlik Isamaa on hädaohus» ilmus tuhandeid uusi võitlejaid, kes astusid tööliste-talupoegade Punaarmeesse.

Vene proletariaadi toetusel, kommunistliku partei juhtimisel, koondas ka eesti töörahvas oma ridu võitluseks vihatud vaenlasega.

Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee kutsus üles «kõiki neid, kellele Eesti ja töörahva vabadus kallid, kõiki, kes on valmis selle eest ennem surema kui jälle muutuma preisi junkrute ja balti parunite orjadeks, tõusma üles võitlusele töörahva punase lipu all!» Virumaa Täitevkomitee mainis sel puhul avaldatud üleskutses: «Seltsimehed! Ainult julgetele kuulub maailm.» Viljandimaa Täitevkomitee kirju-

¹⁷ H. Kaupisch. Die Befreiung von Lifland und Estland, Oldenburg, 1918, Seite 68.

¹⁸ Генерал-лейтенант А. Черепанов, «Бой под Псковом и Нарвой в 1918 году», Военная мысль, № 2, 1956, стр. 58.

tas juhendis valdade komiteedele Punakaardi üksuste loomisel, et «Ainult vahvad võivad elada vabadena!»

Pingerikas tegevus käis Punakaardi staabis Tallinnas: võeti vastu uusi vabatahtlikke, muretseti relvastust ja laskemoona. Eesti punakaardiväelasi abistasid kõikjal vene seltsimehed. Tallinna merekindluse varudest eraldati püsse ja laskemoona. Kuid töölised-punakaardiväelased näitasid siin üles ka isiklikku aktiivsust. Nii avastas Punakaardi patrull Tallinn-Väike jaamas kõrvalteel terve vaguni püsside ja laskemoonaga. See valge-Eesti ohvitseride poolt varutud saak toimetati kiiresti Punakaardi staapi.

Sadu vabatahtlikke, eesotsas kommunistidega, kogunes Oleviste rahvamajja, kus vahetasid oma tööriided sõdurisineliga ja said lahinguvarustuse. Pärast kommunistliku partei esindajate J. Anveldi, V. Kingissepa, H. Pöögelmanni jt. saatesõnu suundusid võitlejad töörahva võimu ähvardavale hädaohule vastu.

60-meheline punakaardiväelaste-vabatahtlike salk, mille koosseisus olid «Dvigateli» töölised M. Likemets, J. Kuuskman, R. Lees, pärastine proletaarne kirjanik V. Juhkum jt., lahkus luureülesandel Tallinnast kahe vaguni ja ühe veduriga juba 19. veebruari õhtul. Sõideti kuni Risti jaamani, kus salk jagunes kaheks. Osa punakaardiväelasi suundus Virtsu suunas, kuna teine pool hakkas liikuma Koluvere—Vigala—Velise liinis. Kuna salk hargnemise tõttu veelgi vähenes, hakkasid teda teel kimbutama kulakutest koosnevad mässusalgad, kellel läkski korda Velisele saabunud punakaardiväelased ajutiselt vangistada.¹⁹ Arvatavasti ühel selle salga osadest toimuski 22. veebruaril relvastatud kokkupõrge Virtsust pealetungivate okupatsioonivägedega paarkümmend kilomeetrit Risti raudteejaamast lõuna pool — Üdrumaal²⁰.

Töörahva relvastatud salgad jätkasid võitlust vaenlaste vastu. 22. veebruaril väljus Tallinnast umbes sajameheline madruste ja sõdurite salk, kellel oli samal õhtul relvastatud kokkupõrge okupantidega Riisipere jaamas, kus langesid võitlejad Gutman, Hort ja rida teisi vabatahtlikke.

¹⁹ Sepp, Lessov, Välismaatööliste Kirjastusühisus NSV Liidus. Leningrad, 1934, lk. 43.

²⁰ H. Kaupisch, Die Befreiung..., Seite 71.

Samal päeval saabus Tallinnast Keilasse umbes 400-st isikust koosnev uus punakaardiväelaste salk. Selle salga koosseisus oli ka esimesi vabatahtlikke punaarmeealasi oma komandöri, endise tsaariarmee ohvitseri, nüüd vabatahtlikuna Punaarmeesse astunud bolševik A. Põllu juhtimisel. Keilas teostati luuret ja õpetati relvakäsitsemist, sest osa punakaardiväelasi-vabatahtlikke polnud varem sõjaväes teeninud.

Vaenlase täpset asukohta ei teatud, ja et ka luure sakslasi ligiduses ei avastanud, otsustati järgmisel päeval, 23. veebruaril, sõita Vasalemma. Kui aga suurem osa salgast oli koondatud edasisõiduks rongi juurde, ilmus ootamatult mööda teed saksa jalgratturite üksus, kes avas ägeda tule punakaardiväelastele. Punakaardiväelased alustasid julgelt vasturünnakut. Läbi sügava lume tormati vaenlasele vastu. Koos meesvõitlejatega esiridades näitas üles vahvust ja kindlameelsust Alice Tisler, kes langes kangelasena. Kuulipildurid Triipool, Kaasik jt. külvasid vaenlast üle kuulidega raudtee silla juurest, takistades selle tähtsa objekti sattumist vaenlase kätte. Julgelt ründas vaenlast noor Tallinna tööline valaja E. Eller.

Nõukogude korra ja eesti rahva vabaduse eest jätsid sel külmal talvapäeval Keila mõisa põllul oma elu mitmed kangelased-punakaardiväelased ja punaarmeealased: 19-aastane Wiegandi tehase lukksepp Eduard Tiitsen, 19-aastane Harald Telliskivi, 24-aastane Villem Rundstük, 26-aastane Jaan Lüki, 27-aastane Kristjan Nahkur, 28-aastane Eduard Suuk, 38-aastane Austria alam Frans Schvez. Keilas langenutest on nimeliselt teada veel Jüri Ervin, Johan Sisask, Johannes Martinson, Jaan Laas, Hindrek Raud, Tallinna Gaasi ja Veevärgi töölised Johan Korbi ja Mart Messner. Mittetäielikel andmeil langes Keilas 33 punakaardiväelast. Peab märkima, et sakslased avasid tule ka haavatuid abistada püüdvaile kohalikele elanikele. Tallinna PunaKaardi ja esimeste punaarmeealaste kõrval võttis Keila lahingust osa punakaardiväelasi ka ümbruskonna valdadest. Meeste kõrval näitasid üles suurt vaprust naisvõitlejad, nagu Ella Vaikul-Pokk, Anni Katelsepp-Maksimova, Olga Vahman, Helene Miiter, Arro, Velts-Neierdi jt., kes tegid kõik haavatute evakueerimiseks ja nende eest hoolitsemiseks.

Kuigi võitlejad olid ennastsalgavalt vahvad ja ohvri-meelsed, polnud ei esimeste punaarmeealaste ega ka puna-

kaardiväelaste sõjaline väljaõpe siiski veel vajalikul kõrgusel. Samuti polnud vajalikul tasemel ka üldjuhtimine. Nii näiteks saabusid Keilasse abiks saadetud ratsaväesalk ja suurtükipatarei Keila ligidusse alles siis, kui

Alice Tisler.

punakaardiväelased olid sunnitud sealt juba taganema. See kõik tingis võrdlemisi suuri kaotusi inimeseluses.

Ka vaenlane kandis lahingus kaotusi surnute ja haavatu-
te näol. Kangelaslikud punakaardiväelased ja punaarmeela-
sed takistasid seks päevaks okupantide edasitungi.

Järgmisel päeval, pärast Keila vallutamist Saksa oku-
patsioonivägede poolt, korraldas Keila koguduse õpetaja,

pärastine kodanluse piiskop Kukk, jumalateenistuse, kus tänas sakslasi «abi» eest nõukogude korra kukutamisel.

Keila lahingul on suur ajalooline tähtsus. Ta osutub lahutamatuks osaks neist kangelaslikest heitlustest, millega Nõukogude relvastatud jõud panid seisma saksa okupantide edasitungi ning sundisid saksa militariste sõlmima Bresti

Eduard Tiitsen.

rahu. Samal 23. veebruaril toimusid ägedad lahingud Pihkva ligikal, kus noor Punaarmee andis vastulöögi pealetungivatele saksa okupantidele. Seda päeva loetakse kangelasliku tööliste ja talupoegade Punaarmee sünnipäevaks, ning kahtlemata panid ühe tema nurgakividest oma sangarikkusega võitlejad ka Keila lahingus.

Ajal, mil Eesti töötajad, eesotsas kommunistidega, pidasid ebavõrdset võitlust hambuni relvastatud sissetungijatega, takistas kodanlus igati nõukogude võimu korralduste elluviimist ja teostas relvastatud väljaastumisi nõukogude

võimu tagalas, sellega aktiivselt kaasa aidates Eesti okupeerimisele Saksa vägede poolt.

Mingeid abinõusid kodumaa kaitseks ei võtnud tarvitusele Eesti diviisi sõjaväelased. Diviisi 27 liikmest koosnev ülemkomitee, eesotsas endiste tsaariarmee polkovnikute Laidoneri, Tõrvandi, sotsist kapten Sternbecki, Pitka, leitnant Rotschildi ja teistega otsustas diviisi tegevusplaani väljatöötamise sakslaste pealetungi puhul jätta diviisi staabi hooleks²¹. Staapi kogunenud kontrrevolutsiooniline ohvitserkond, eesotsas polkovnik Laidoneriga, tegeles aga ainult nõukogude võimu vastaste mässu- ja sakslaste edasitungi soodustavate plaanide väljatöötamisega. Kui eesti töörahvas lõi Tallinna lähistel sissetungivate okupatsioonivägedega ebavõrdseid lahinguid, siis selle asemel, et organiseerida vastupanu eesti rahva ajaloolisele vaenlasele, põgenes polkovnik Laidoner Tallinnast Nõukogude Venemaale, et päästa end kui endine tsaariarmee luureohvitser sattumast sakslaste kätte. Venemaal jätkas Laidoner oma kontrrevolutsioonilist tegevust, värvates eestlasi Arhangeliski-Murmanski rajoonis liitlaste poolt formeeritavasse võõrleegioni.

I Eesti polgu komandöri polkovnik Põdderi ja tema staabi poolt oli koostatud isikute nimekiri, keda valgeohvitserid püüdsid vangistada ja tappa Haapsalus. Nimekirja olid kantud 47 revolutsioonilist seltsimeest, eesotsas Läänemaa Täitevkomitee esimehe G. Treufeldtiga. Okupatsioonivägede edasitungile tee tasandamiseks võtsid valgeohvitseride poolt juhitud I Eesti polgu sõjaväelased pettuse teel relvad Vormsi saarelt taanduvalt mereväeüksuselt.

Kasutades okupatsioonivägede liginemist Tallinnale, valutas valgeohvitseridest ja kodanluse ladvikust koosnev kontrrevolutsiooniline mässusalk pühapäeval 24. veebruaril pärast lõunat Balti jaama, takistades sellega Tallinna kaitse organiseerimist. Raudtee telefoni kaudu löid valgekaartlased ühenduse teistes linnades organiseeritud mässusalkadega. Narvast teatati valgekaartlastele, et sealt väljus Tallinna suunas suurem mereväelaste üksus. Et takistada abi saabumist Tallinna töötajatele, levitasid valgekaartlased provokatsioonilisi teateid kõigis Narva—Tallinna liinil asuvates jaamades, nagu oleks Tallinn juba vallutatud Saksa vägede poolt ja nagu oleks madruste vastu Narva

²¹ Eesti NSV ORKA, fond 814, nim. 1, toimik 3, leht 7.

suunas Tallinnast väljunud kolm ešeloni Saksa regulaarväge koos eesti valgekaartlike üksustega.²²

Kasutades aega, mil punakaardiväelased olid lahingus sissetungivate okupatsioonivägedega, avasid valgekaartlased 24. veebruaril pärast lõunat kuulipildujatule Punakaardi staabile. Mahajäetud staabiruumides asusid valgekaartlased pärastise sotsist siseministri A. Hellati juhtimisel välja jagama relvi kogunenud kodanluse esindajatele.²³

Tallinna tänavaile ilmus valgete käelintidega kodanluse võsuid, kes asusid võimu haaramisele üle kogu linna. Võitluses saksa okupantidega taganevaid Punakaardi ja mereväelaste üksusi võttis eesti valgekaart Tallinna piirides vastu tulega, püüdes väiksemailt üksustelt relvi ära võtta. Eesti punakaardiväelasi toetasid kõikjal vene seltsimehed. Ristleja «Admiral Makarovi» laevakomitee saatis 24. veebruaril valgekaartlastele ultimaatumi, nõudes revolutsioonilistele võitlejatele viivitamatut relvade tagasiandmist, ähvardades vastasel korral tulistamisega kahureist. Samuti puhastasid madrused sadama ümbruse valgekaartlastest ja organiseerisid seal pideva kaitseliini.

Üle-eestimaaline ja Tallinna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee, arutanud ööl vastu 24. veebruari koos revolutsiooniliste relvastatud jõudude esindajatega kujunenud olukorda ja arvestades, et olemasolevate jõududega pole võimalik Saksa regulaarmee pealetungi tagasi lüüa, andis käsu valmistuda evakueerimiseks. 24. veebruaril asuski enamik nõukogude asutuste teenistujaid, Tallinna töölisi ja nende perekonnaliikmeid laevadele.

Kasutades Saksa vägede liginemist, alustas avalikku tegevust senini põranda all töötanud eesti kodanluse «päästekomitee», kes kuulutas, et «Kõigi naabরিііkide ja rahvaste vastu tahab Eesti vabariik täielikku poliitilist erapooletust pidada...» Tegelikult manitses sellise seisukoha deklareerimine rahvast okupatsioonivägede sissetungi mitte takistama ning aitas kaasa Eesti okupeerimisele.

Eesti kodanlus mõistis väga hästi, et ei saa olla juttu mingist väikeriigi tõelisest iseseisvusest kapitalistlikus süsteemis. Samuti teadis ta, et mitte mingisugune «iseseisvaks» ja «erapooletuks» kuulutamine pealetungivaid Saksa

²² Eesti NSV ORKA, fond 814, toimik 1, nim. 3, leht 81.

²³ H. Haljaspõld, Uhe vana üliõpilase mälestusi, Tallinn, 1928, lk. 40.

väeosi ei peata. Neid võis peatada ja peataski Venemaa proletariaadi otsustav võitlus nõukogude võimu eest. Kuid eesti kodanlusel oli vaja mängu «iseseisvusest» kui abinõu võitluses nõukogude võimu vastu — masside äratõmbamiseks nõukogude võimu kaitselt. Paljastades kodanluse «iseseisvuse» loosungit, kirjutas V. Kingissepp: «Ta tekkis eesti töörahva ja eesti kodanluse vahelise klassivõitluse tules»... «Ainult sellega on seletatav, miks «Eesti vabariigi» erapooletus tähendas Hindenburgi vägedele vastuhõiskamist ning maatameeste ja tööliste materdamist». ²⁴

Kodanluse «päästekomitee» üheks esimeseks korralduseks oli 24. veebruaril telefonogrammi väljasaatmine, milles nõuti K. Pätsu ja J. Vilmsi allkirjaga revolutsiooniliste mereväelaste ešelonil peatamist, mis liikus Tallinna suunas. Tallinna linna komandandiks määrati endine tsaariohvitser Rotschild, kes tegeles juba varem nõukogude võimu vastaste mässuplaanide väljatöötamisega.

«Päästekomitee» tegevuskavas oli ette nähtud kõigi nõukogude korra poolt antud seaduste tühistamine, kapitalistide võimu taastamine töörahva üle, sõjakohtute asutamine, sisemise korra allutamine sõjaministrile jne.

Nagu teada, ei teinud nõukogude võim, alates 1917. aasta novembrist kuni Saksa okupantide sissetungimiseni, ühtegi surmaotsust, ka mitte 1918. aasta jaanuaris avastatud Nõukogude-vastase salaorganisatsiooni loojatele balti parunite ja nende eesti kodanlusest käsilaste kohta. Seevastu aga eesti kodanlus, toites ennast veel ainult lootustega võimulesaamisest, võttis oma tegevuskavasse sõjakohutute asutamise — muidugi «oma iseseisva» rahva vastu!

Tartus, kasutades Saksa vägede liginemist, haaras kodanlus võimu juba 21. veebruaril.²⁵ Valgetest moodustatud linnamiilitsa ülemaks hakkas K. Einbund (Eenpalu), eesti töörahva aktiivsem kurnaja.

23. veebruaril Tartus korraldatud miitingul ähvardasid kodanluse esindajad töölisi: «Teadke, et iga paruni elu eest vastutavad oma eluga 100 töölist.» ²⁶

Elvas vallutasid valgekaartlased mõni päev enne sakslaste tulekut nõukogude asutused ja areteerisid kohalikke

²⁴ Viktor Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 16—17.

²⁵ «Proletaarne Revolutsioon Eestis», nr. 31, 4, Leningrad, 1927, lk. 20.

²⁶ «Правда» nr. 39, 2. III 1918.

punakaardiväelasi, toimetades neid Nõo mõisa paruni kätte «kohtumõistmiseks».²⁷

Kodanlus korraldas töörahvavastaseid mässe nõukogude võimu tagalas veel Paides, Amblas, Väandras, Toril ja mujal.

Eesti kodanlus lootis, et ta sellise tegevusega saavutab oma järjekordse peremehe, preisi junkrute usalduse ning et teatud osa täitmine okupeeritud Eesti valitsemisel võib-olla ka kohalikule ülikonnale jäetakse. Kodanluse «päästekomitee» saatis ööl vastu 25-ndat veebruari Saue mõisa endised tsaariohvitserid polkovnik Larka, kapten Reegi ja dr. Koniku, kelledele tehti ülesandeks paluda Saksa väejuhatust viivitada Tallinna hõivamisega, et kodanlus jõuaks sissetungijatele pidulikku vastuvõttu korraldada.

24. veebruaril vallutasid sakslased Pääsküla ja Hüüru. 25. veebruaril tungisid okupandid kahe kolonniga edelast ja läänest Tallinnasse. Edelakolonnist suundus kaks kompaniid sadamasse, kus nad punakaardiväelaste ja madruste poolt vastu võeti püssi- ja kuulipildujatulega. Vastupanu avaldati ka mujal. Kuid arvestades jõudude ebarõrdsust, asusid viimased Tallinna kaitsjad laevadele, millel suunduti Helsingi ning sealt hiljem Petrogradi.

Tallinna punakaardiväelased osutasid töötajatele abi võitluses sissetungijatega ka teistes paikades. Nii väljus 24. veebruaril Tallinnast punakaardiväelaste salk, kelle koosseisus oli naisvõitleja sanitar Ella Vaikul-Pokk ja teised, Tapale. Pärast ühines see salk Rakvere-Kunda-Aseri punakaardiväelastega ning, tagasi lüües kohalike valgekaartlaste pealetunge, lahkus koos Vene 49. korpuse osadega 27. veebruari hommikul Rakverest.²⁸

Eesti töötav rahvas avaldas saksa okupantidele ja nende käsilasele — eesti kodanlusele — relvastatud vastupanu veel Suure-Jaanis, Tarvastus, Väike-Maarjas, Amblas ja mujal.

25. veebruari õhtupoolikul toimus lahing Tartust pealetungivate okupantidega Jõgeval. Et okupante abistasid kohalikud valgekaartlased, siis läks neil korda punakaardiväelasi ja venelastest sõjaväeosa taganema sundida. Järg-

²⁷ «Proletaarne Revolutsioon Eestis», nr. 13, 1933, lk. 47.

²⁸ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28—1, toimik 492, leht 59.

misel päeval oli kokkupõrge Kiltsi jaama juures, mille ees punakaardiväelased sakslaste edasitungi tõkestamiseks lõhkusid ära raudtee ning võtsid okupante vastu tulega. Üheks vastupanu organiseerijaks oli seal Kaarma mõisakomitee esimees J. Eigi ja A. Mustassaar, kes suutsid koondata Kiltsi jaama 50—60 punakaardiväelast, peamiselt töötavaid talupoegi Kiltsis, Kaarmalt, Äntust, Koonust, Triigist ja teistest kohtadest.²⁹

Ambla punakaardiväelastele, kelle agaramaks organiseerijaks oli kohalik rätsep Rudzit, tungisid 26. veebruaril kallale sakslaste lignemisel valgekaartlased. Pärast ägedat lahingut olid punakaardiväelased sunnitud ülekaalukate jõudude eest taganema Orina mõisa, kus nad mõni päev hiljem andsid uue lahingu.³⁰

28. veebruaril toimus lahing okupantidega Orina mõisas Järva-Jaanis.

Orina mõisa meier Velisinski, sepp Suurkivi ja aednik Akerman moodustasid selle tuumiku, kes teostasid nõukogude võimu aktiivset propagandat kohapeal. Ümbruskonnas omas veel suurt populaarsust Võhmuta valla täitevkomitee esimees Pallok, kes oli 1905. aasta revolutsiooni päevil Tallinna Lutheri tehases töölisvanemaks, kust ta oligi sunnitud karistussalkade eest põgenema. Pärast seda, kui valgekaart, kasutades ära okupatsioonivägede lignemist, haaras võimu Tartus, saabus Orinasse ka Tartu Nõukogu Täitevkomitee liige Andres Vink. Seoses mõisate ülevõtmisega viibis Järva-Jaani ümbruses veel punakaardiväelaste salk Tallinnast Lutheri vabriku Punakaardi instruktori Johannes Urbi juhtimisel. Sellise tugeva tuumiku kujunemine ja kogunemine Orinasse eeldaski siin võitluskeskuse väljakujunemist, kuhu ruttasid punakaardiväelased ja töötavad talupojad ümbruskonna valdadest. Nii nimetatakse lahingust osavõtjate seas peale Orina mõisa ja Tallinna tööliste veel mehi Amblast, Karinult, Kuksemalt, Võhmust, Jalalõppest, Selist ja mujalt.

Mitu päeva õpetati Orina mõisa kogunenud talupoegadele relvade käsitlemist. Punakaardiväelastel oli 2 kuulipildujat ja piisaval arvul vintpüsse, mida saadi taganevate Vene vägede käest. Oli kohale toimetatud isegi pommipilduja. Peamiseks sõjalise õppuse ja lahingu ettevalmistam-

²⁹ «Proletaarne Revolutsioon Eestis», nr. 10, 1931, lk. 35, 38.

³⁰ Sealsamas, lk. 48.

mise juhiks oli Andres Vink, kes oli allohvitserina läbi teinud maailmasõja. Teda abistas Johannes Urb, kellel samuti oli sõjalisi kogemusi. Kogunenute poliitilise ettevalmistusega ja selgitustööga tegelesid peamiselt Velisinski ja sepp Suurkivi.

Andres Vink.

Kuna sakslaste poolt oli vallutatud juba Tallinn, Paide, Tapa ja teised kohad, siis kujunes Orina muust maailmast äralõigatud nõukogude võimu saarekeseks. Nagu mäletab Ernst Marme, üks Orina lahingust osavõtnuid, paigutatud juba aegsahti valvepostid ümbruskonna teedele. Üks valvepostidest asus Järva-Jaani kiriku tornis, kellel oli telefoniside Orina härrastemajaga, kus asus punakaardiväelaste peamine keskus.

28. veebruaril saabus Paidest küüthobustel saksa sõjaväeüksus, kes ahelikus alustas rünnakut Orina mõisale. Sakslased lasti tulla võrdlemisi ligidale ning avati siis oota-

matult härrastemajast kuulipilduja- ja igalt poolt mujalt püssituli, millega ahelik lamama sunniti.

Mitmekordsed saksa regulaarüksuse rünnakud löödi punakaardiväelaste ja mõisatööliste poolt kindlalt tagasi.

Ühel ajal sakslaste rünnakuga alustas pealetungi vastasuunast, punakaardiväelaste tagalast, Ambla-Aravete

Orina mõisa härrastemaja.

ümbruskonnast saabunud valgekaartlaste ja parunite salk. Valgekaartlastel õnnestus vallutada mõisast mõnisada meetrit eemalolev kuivatis, kus nad tapsid 3 vangilangenud mõisatöölise, ning mõisa rehi, milles asunud töölised samuti tapeti. Valgekaartlastel läks korda tungida ühte ossa kivimüüri piiratud mõisapargist, kust nad avasid tule härraste- ja valitsejamajas asuvatele punakaardiväelastele, et sellega takistada nende võitlust pealetungivate sakslastega.

Saksa regulaarväeüksus kaotas selles lahingus 6 meest surnutena ja üle 10 haavatutena. Kohalike elanike teateil olnud mitte vähem surnuid ja haavatuid ka Orinat põhja poolt rünnanud eesti valgekaartlastel.

Punakaardiväelastel, tänu nende kindlameelsusele ja võrdlemisi heale paiknemisele mõisa kivihoonetes, olid kao-

tused väiksemad. Peale küünis ja kuivatises valgekaartlaste kätte sattunud mõisatöölise teatakse lahingutegevuses langenutena Karinu mõisa töolist Johannes Utterit ning samast karjamehe poega Juhan Pranti. Haavatuna sakslaste kätte langes ka Johannes Urb.

Arvestades, et kogu Eesti kuni Jõhvini oli juba okupeeritud sakslaste poolt ning puudusid võimalused pikemaajaliseks võitluseks, valgusid punakaardiväelased pärast pealetungijate tagasilöömist, pimeduse saabumisel, laiali.

Järgmistel päevadel teostasid okupandid koos kohalike käsilastega ümbruskonna elanike kallal verist vägivalda. Mõni aeg enne lahingut võtsid punakaardiväelased nõukogude võimu vastase tegevuse pärast vahi alla kohaliku sakslasest pastori Rosensteini ja kaupluse omaniku Mühlbaumi, kes suleti mõisa härrastemajas tuppa, kust neil kahjuks avanes võimalus näha paljusid lahingust osavõtjaid. Pärast alustaski pastor Rosenstein oma verist kättemaksu, tappes ise ja toimetades sakslaste kätte kümneid kohalikke elanikke. Ülekuulamist toimetati kirikumõisas pastori ja parun Roseni osavõtul. 9 kohalikku mõisatöolist ja talupoega lasknud pastor Rosenstein tappa oma talli taga. Võhmuta valla täitevkomitee esimees Jakob Pallok poodi Orina mõisa härrastemaja ees. Kirikutorni jäänud valvest, Karinu mõisast Karl Prant, Kuksemalt Roosalk ja Tallinna tööline keeldunud alla tulemast ning osutanud vastupanu. Pärast meelitatud valetootusega alla, kus nad saanide külge seotud ning palja jalu hobuste järel jooksmasunnitid. Mõne kilomeetri järel tapeti kõik kolm.

Peale selle toimetati osa areteerituid Paidesse, kus nad maha lasti. Nii lasti ainuüksi 3. märtsil Paides maha Orina mõisas haavatuna vangilangenud J. Urb, Järvamaa Täitevkomitee esimees E. Järvekülg, täitevkomitee liige Raudsepp, Karina mõisa tallipoiss Noogu, samast mõisast kubjas Jätsa, moonakad Allman ning Steinbok ja teisi töötavaid talupoegi.

Kinnipüütud Orina mõisa meier Velisinski, sepp Suurkivi 15-aastane poeg, Ambla punakaardiväelaste juht Rudzit ja rida teisi aktiivsemaid seltsimehi tapeti okupantide poolt Tapal.

Sakslaste liginemisel püüdis kontrrevolutsiooniliste ohvitseride õhutusel mässu tõsta Jõhvi rajoonis paiknev eesti diviisi väeüksus. Jõhvi punakaardiväelased, eesotsas endise kooliõpetaja Richard Majak-Ausland'iga, võtsid väeüksu-

selt relvad ära ning saatsid ta laiali. Jõhvi punakaardi-väelasi toetasid Narva seltsimehed, kes saatsid abiks umbes 150-mehelise salga vana Narva tööliste Jaan Tõnisoni juhtimisel.

Peagi saabusid suuremad punakaardiväelaste ja madruste salgad Petrogradist, kes oma lahingutegevusega panid alguse kangelaslikule Punaarmeele. Jõhvi rajooni kogunes ka Rakvere, Aseri, Kunda ja Virumaa valdade punakaardiväelasi. Võeti ette luureretki, mis ulatusid kuni Tapa-Tamsalu rajoonidesse.

28. veebruari ööl kell kolm avas Putilovi tehase punakaardiväelaste salk ägeda kuulipildujatule Sompajaama tunginud Saksa sõjaväe ešelonile ning sundis selle taganema Püssi jaama. 1. märtsil toimus lahing pealetungivate Saksa vägedega Jõhvi jaama ümbruses. Eesti punakaardiväelased paigutasid 3-tollise välisuurtüki raudtee platvormile ning tulistasid vaenlast manööverdaval rongilt. Kuid arvestades vaenlase ülekaalu, olid nõukogude väeosad sunnitud ööpimeduses tagasi tõmbuma. Viimasena lahkus Jõhvist R. Majak-Auslandi punakaardiväelaste salk, kes õhkis enda järel raudteesilla.

Rida kokkupõrkeid leidis aset veel Narva lähistel, kus sissetungijaile osutasid mehiste vastupanu noore Punaarmee mereväelaste, maa- ja ratsaväeüksused, millistes väeosades võitles hulk eestlasi.

Noor tööliste-talupoegade Punaarmee pani okupantide edasitungi Petrogradile seisma.

Saksa okupatsioonivägede tagalas alustasid tegevust partisanisalgad ning löid lahinguid mahajäänud Punaarmee ja punakaardiväelaste üksused, kes murdsid endale relvadega teed itta.³¹

Eesti töörahvas ei suutnud tollal tagasi lüüa hästirelvastatud Saksa regulaarmee pealetungi, kellel läks korda eesti kodanluse ja balti parunite otsesel kaasabil 1918. aasta märtsiks anastada kogu Eesti. Peab nentima, et ka parteija nõukogude organid ei tegutsenud Eestis töörahva võitlusrinde organiseerimisel küllaldase kiiruse ja aktiivsusega. Paljudes kohtades valitses teadmatus, juhtnööride ja korralduste puudus keskusest. Samuti ei viidud läbi mõisamaade jagamist sulastele ja kehvikutele, mis oleks mobiliseerinud laiu töörahva hulki maal otsustavamalt nõukogude

³¹ Vt. Разгром немецких захватчиков в 1918 году, стр. 58—59.

võimu kaitsele. Tingituna raskest sisemisest ning rahvusvahelisest olukorrast ei saanud osutada suuremat abi eesti töörahvale ka vene proletariaat. Kuid vene proletariaadi ja ääremaade töörahva ühise võitluse tulemusel suudeti saksa imperialistide pealetung siiski peatada.

Saksa militaristid olid tol korral sunnitud Venemaa valutusplaanist loobuma ning alla kirjutama Bresti rahu- lepingule. Hoolimata selle rööviseloomust andis Bresti rahu Nõukogude valitsusele teatud hingetõmbeaja sõjas lõhutud majanduse ja relvastatud jõudude korraldamiseks. Nõukogude korra püsimine ja kindlustamine Venemaa territooriumil andis aga eesti rahvale lootust ja võimalust okupantide väljakihutamiseks ning nõukogude korra taaskeh- testamiseks Eestis.

ORGANISEERIMISTÖÖ OKUPANTIDE VÄLJAKIHUTAMISEKS EESTIST

Saksa militaristid kasutasid küll eesti kodanluse teeneid maa okupeerimisel, kuid ei mõelnudki temaga võiduhinda jagada. Kui sakslased olid vallutanud kogu Eesti territooriumi ning kodanluse juudateeneid enam ei vajanud, andsid nad ka kodanlusele tegelikku okupatsioonivõimu tunda. Saadeti laiali kodanluse poolt organiseeritud natsionalistlikud väeosad, samuti ka kodanluse «päästekomitee». Kogu võidetud territoorium jaotati kindralkomandodeks ja väiksemaiks sõjalis- ning administratiivpiirkondadeks, millede etteotsa seati sakslastest sõjaväelased või ametnikud.

Tallinna linnapeaks nimetati balti sakslane E. Dehio, kellele määrati «toeks» 24-st sakslasest koosnev nõukogu. Tartusse määrati linna nõukogu 1914. aasta koosseisuga, kus enamasti olid sakslastel. Tsaariajal töötanud linnapead, kes olid enamasti sakslased, määrati Haapsallu, Paldiski, Paide, Rakverre, Narva ja teistesse kohtadesse.

Ametiasutustes, koolides ja raudteel kehtestati saksa keel. Kirjad võisid kanda ainult saksakeelseid aadresse.

Kuulutustetulbad nii linnas kui maal kirendasid saksa keiserlike võimumeeste käskkirjadest «keelan» ja «käsin».

Tallinna elanikele teatas Saksa vägede Põhja grupi ülem kindral Seckendorf oma käskkirjas: «Linn on Saksa vägede hoole all». Edasi teatati selles käskkirjas, et on

suletud kõik ühingud ja ajalehed, keelatud telefoni-telegraafi tarvitamine. Isegi jumalateenistuste pidamiseks pidi kohalikel kogudustel selleks saksa komandandilt vastav luba olema.

Harju kreisi komandandi rittmeister Dulier'i üks esimesi «käske» oli: «Kõik kirikumaksud ja õpetajatepalgad, millete maksuaeg juba kätte on jõudnud, tulevad endisel viisil edasi maksta.»³²

Balti sakslastest ja Eesti müüdavast kodanlusest kirikhärrade kõrval ei unustatud muidugi mõisnikke, kelledele käsukorras jälle muretseti teomehi. «Rentnikud ja sulased (teomehed) on kohustatud» — teatati edasi — «nende seaduste järele, mis enne 1917. aasta märtsi kuud olivad, ja oma kontraktide põhjal kõiki oma kohustusi tööpäevade ja raharendi näol korralikult täitma.»³³ Jällegi pandi eesti töötav talupoeg mõisapõllule teoorjaks.

Saksa võimude loal uuesti ilmuma hakanud «Võru Teatajas» noomis eesti töörahva vastane, sakslaste armust Võrus ametisse seatud Nikolai Päts koos saksa majori von Arviniga Võru töötavat rahvast selle eest, et need püüdsid läbi viia maajagamist kehvikutele. Teatati, et politseivõim mõisamail kuulub uuesti jagamatult mõisnikele ning et nõukogude ajal ülevõetud varade omanikud hakkavad töötavalt rahvalt kahjutasu sisse nõudma.

Samasuguseid «käske» anti välja ka teistes kohtades üle Eesti. Saksa vägede juhataja Tartu piirkonnas kindralleitnant Adams asus «korraldama» ka haridusküsimust. 1918. aasta 7. märtsil avaldas ta ettekirjutuse, kus oli öeldud: «Mina käsen! Tartu ülikool kujutab enesest saksa ülikooli.»³⁴ Vastavalt kindrali käsule võisid ülikoolis loenguid pidada ainult saksa professorid saksa keeles, vaatamata sellele, et tollal Tartu ülikoolis õppivast 823-st üliõpilasest ainult 64 kuulusid saksa rahvusesse.

Kindral Kirchbach, saksa 8. armee komandör, allutas oma käskkirjaga 10. maist 1918 Tartu ülikooli hoopis sakslasest Tartu linna bürgermeistrile. Tartu ülikoolis 3. mail esinenud Königsbergist saabunud professor Vessenberger heitis balti paruneile ette, et nad pole veel kõiki eestlasi ja lätlasi saksastanud.

³² Eesti NSV ORKA, fond 644, nim. 1, sü. 196, leht 7.

³³ Sealsamas.

³⁴ Eesti NSV ORKA, fond 644, nim. 1, sü. 365, leht 4.

Talupidajailt võeti viimased viljatagavarad. Iga külitud kultuuri vakamaa pealt rekvireeris okupatsioonivõim enesele 4 puuda rukist, 12 puuda otri, 4 puuda nisu, 6 puuda kaeru, 6 puuda herneid, 158 puuda kartuleid, 3 puuda linaseemneid, 2,5 puuda tõuviljapõhku, 3 puuda rukkiõlgi jne.³⁵

Eesti territooriumilt oli ette nähtud Saksamaale 3 600 000 puuda kartuleid välja vedada. Ainuüksi liha rekvireeriti Eestis 1. märtsist kuni 1. oktoobrini 1918. aastal 168 271 puuda. Mittetäielikel andmeil saadeti Eestist iga päev saksa soldatite poolt postipakkides emamaale veel 6 000 naela liha, arvestamata puhkusele sõitjaid, kes võisid toiduaineid kaasa võtta piiramatul arvul.³⁶

Sunnikorras rekvireeriti ainult Põhja-Eestis, alates 1. juunist kuni okupantide väljakihutamiseni, 9462 puuda võid, 517 puuda juustu, 17 783 puuda kohupiima jne.³⁷ Kuni 1918. aasta septembri alguseni rekvireeriti näiteks Keila vallas 7 korda loomi. Vallalt nõuti 61 188 puuda heinu. Iga lehma pealt nõuti 3 naela võid nädalas. Kartuleid jäeti ainult 5 naela nädalas inimese peale.³⁸ Alalised rekvireerimised mõjusid niivõrd laostavalt, et sageli polnud talupidajatel enam seemetki külvi läbiviimiseks.

Töötavate talupoegade protestile vastati aga karmide terroriabinõudega. Nii kuulutati välja piiramiseseisukord Voltveti vallas ja saadeti sinna sõjaväeosad, kui talupojad ei suutnud enam neilt nõutavaid kõrgeid norme täita. Jõgeval määrati 12 talule suur rahatrahv, et nad ei suutnud määratud ajaks piimanorme tasuda.

Samuti laostus Eestis tööstus. Juba 1. märtsil 1918 loodi rittmeister Kopp'i juhtimisel organisatsioon osakondadega kõigis suuremais Eesti linnades, kelle juhtimisel teostati toormaterjali ja teiste saaduste väljavedu. Juuli keskpaigani veeti ainult okupatsioonivõimu enda andmetel Eestist välja peenmetalli 3 miljoni marga eest, rauda 5,5 miljoni, nööri 4 miljoni, kotte 4 miljoni, puid 2,5 miljoni, masinaid 15 miljoni ja igasuguseid muid tööstussaadusi (kalevit, puuvillast ja linast riiet) üldsummas umbes 41 miljoni

³⁵ Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt, I kd., Tallinn 1927, lk. 367.

³⁶ Hans Kruus, Saksa okupatsioon Eestis, Tartu 1920, lk. 96.

³⁷ Eesti NSV ORKA, fond 2315, sü. 126, leht 32, 33.

³⁸ Ed. Lahesalu, Vene revolutsiooni ja saksa okupatsiooni päevilt Keilas, 1936, lk. 28.

marga eest. Ainuüksi linu veeti juuli keskpaigani välja 20 miljoni marga eest. Tallinna sadamast väljus juuli alguseks 21 aurikut Eestist rekvireeritud materjalidega. Sama aja jooksul veeti välja 10 000 tonni mitmesugust varustust raudteel.³⁹

Tallinna 12 suuremas ettevõttes töötanud 22 780-st töölisest kaotasid okupatsiooni esimese nelja kuu jooksul töö 18 000 töolist. Töölejäanute palku vähendati märgatavalt. 5. märtsil antud käskkirja kohaselt määrati keskmiseks päevapalgaks alaealistele 65—100 kopikat, lihttöölistele 100—150 kopikat, õppinud töölistele 150—200 kopikat, spetsialistidele 300—400 kopikat. Sealjuures ei suutnud kaardisüsteemiga määratud toidunorm — 150 grammi leiba päevas ja 3 naela liha kuus — töölisi muidugi alalisest nälgimisest päästa. Mustal turul aga maksis leib 2—3 rubla nael, liha 6—10 ja või 10—12 rubla.⁴⁰ Kõikjal sunniti töölisi tegema ületunde, mille eest aga mingit eritasu ei makstud.

Teostati eesti ja teiste balti rahvuste kultuuri diskrimineerimist. Riias okupatsioonivõimude poolt väljaantavas illustreeritud ajakirjas, mida levitati ka välismaal, toodi pilte peamiselt Eesti mahajäänumaist nurkadest, kus kujutati eestlasi ainult kõige lihtsama füüsilise töö tegijatena (puulõhkujad, pesunaised jne.). Vilniuses ilmus «Armee Zeitungis» avaldati 1918. aasta veebruaris eestlastele pühendatud eriartikkel, milles halvustati eesti keelt, mis oma arengult pidavat kuuluma vähearenenud keelte hulka, kuna temas puuduvat sellised saksakeelsed sõnad, nagu «Tugend» (vorus), «Freiheit» (vabadus) jne. Eesti rahva ja tema kultuuri mõnitamisega lootsid okupandid õigustada oma «kulturträgerluse» osa ning «põhjendada» Balti riikide anastamist.

Tartu saksa soost advokaat H. Volck ja Kuramaa parun Hahn tõid ajalehe artiklis esile neid hüvesid, mida sakslased Balti territooriumi «pärisrahvailt» võivad saada. Artiklis toodud andmete kohaselt pidid kolm Balti riiki aastas olema suutelised andma «emamaale» miljon tonni vilja, 100 tuhat hobust, 12 tuhat sarvloomu, 900 tuhat siga, 3,6 miljonit liitrit piiritust jm. Et kindlustada saksa ülem-

³⁹ Hans Kruus, Saksa okupatsioon Eestis, Tartu 1920, lk. 90.

⁴⁰ M. Martna, Estland, Die Esten und die estnische Frage, Olten, Seite 160—162.

võim, selleks soovitati asustada Baltimaile lisaks paruneile 2 miljonit saksa kolonisti.⁴¹

Okupatsioonivõimu käsul teostasid parunid, papid ja eesti suurkodanluse esindajad allkirjade kogumist palvekirjale Saksa keisrile Eesti ühendamiseks Saksamaaga. Allkirjade saamiseks kasutati igasuguseid võtteid: nii riputas Kiltsi mõisas (Haapsalu ligidal) asuvas veskis ja villakraasimise töökojas parun von Hunnius üles lehe allkirjade kogumiseks, ning kui talunik loobus allkirja andmisest, jäeti ta vili jahvatamata ja villad kraasimata. Kiiu mõisa omanik Nerling laskis areteerida vallasekretäri, süüdistades viimast mitteköllaldases agaruses allkirjade kogumisel. Muidugi ähvardasid ka praostid mitteallkirjutajaid igasuguste «põrgupiinadega». Kärstna mõisa omanik ja Saksa okupatsiooni landrat von Anrep teatas ringkirjaliselt Tervastu ja Helme kihelkonna vallavanematele, et neil tuleb ilmuda Kärstna mõisa esindajate valimiseks Riias toimuvale landtagile. Samasugused korraldused said ka teised vallavanemad üle Eesti.

Riias 12. aprillil toimunud landtagil, kus enamus kuulus sakslastele, võetigi vastu otsus Eestis moodustada Saksa hertsogiriik ja liita see Saksamaaga. Saksa keiserliku armee staabiülem Ludendorff kirjutas: «Eesti-Liivi- ja Kuramaa on vaja liita üheks «Baltika» sõjaväeringkonnaks. Leedu säilitab endised piirid. Mina kavatsen laiendada Liivi- ja Eestimaa alale poliitikat, millest me siiani oleme kinni pidanud Kuramaal. Taotlesin saksa kultuuris kasvatatud eestlaste ja lätlaste ühendamist ühte riiki, mida juhiksid sakslased.»⁴²

«Maarjamaale» hakkasid sagenema igasuguste saksa printside ja hertsogite küllasõidud, kes lootsid kandideerida tekkinud vakantsele «kuningakohale». «Töötuid printse Saksamaal on küllalt, et kõiki «vabastatud» rahvaid «jumalaarmust» õnnelikuks teha,» kirjutas sel puhul Viktor Kingissepp.⁴³

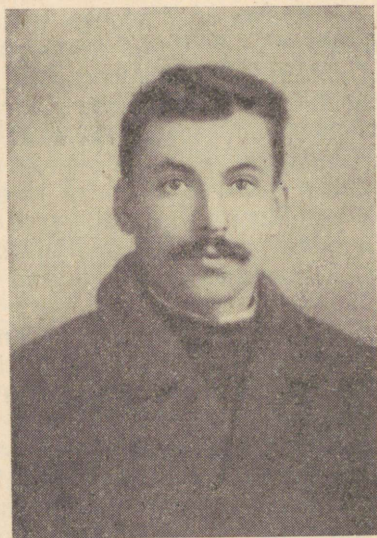
Kogu maal algas terrorilaine. Tartus tapeti ja aeti Emajõe jää alla kümneid inimesi. Ühest massilisest maha-

⁴¹ Rasmus Kangro-Pool, Balti saksluse viimased vägi-
mehed, Tartu 1918, lk. 53.

⁴² Erich Ludendorff, Meine Kriegserinnerungen 1914—1918,
Berlin. 1919, Seite 532.

⁴³ Viktor Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike, Tal-
linn, 1946, lk. 5.

laskmisest Tartus räägib pealtnägija: «See oli midagi painajalikku... Areteeritud oli ligi 80 inimest. Neile pandi süüks mõisate ülevõtmise organiseerimist ja katseid purustada raudtee muldkeha. Areteeritud viidi Emajõe kaldale, kus nad maha lasti, enne seda neile öeldes, et nad võivad minna! Vaevalt olid õnnetud eemaldunud mõnikümmend sammu, kui saksa soldatid nad sihikule võtsid ja kõmatas

*Friedrich Leegen,
Võru täitevkomitee esimees, kes
sakslaste poolt hukati.*

kogupauk. Punane veri värvis valget lund ja kümnetest kuulidest läbipuuritud inimkehad vingerdasid surmaelsetes krampides lumel, kuni surm nad lõpuks piinadest päästis... Pärast seda saadeti üks väesalk Raadi valda ja lasti maha Raadi mõisa töölisvanemate nõukogu 5 inimest; õhtul saadeti mitmed samasugused karistussalgad autodel ümbruskonna mõisatesse.»⁴⁴

Võrus lasti maha täitevkomitee esimees F. Leegen, täitevkomitee liikmed K. Kalmus, A. Suuder ja teisi töörahva liik-

⁴⁴ «Правда» nr. 39. 2. III 1918.

meid. Räpinas tapeti 8, Paides 9 isikut. Rakveres tapeti 9 inimest, Põltsamaal ja Tapal kummaski 3, Koigis 6, Puurmanis 4. Harku vallas tapeti 6 inimest, nende seas kolm täitevkomitee liiget, Rakveres poodi 12 sakslaste kätte haavatuna vangilangenud putiilovlast-punakaardiväelast. Sadade kaupä veeti eestlasi välja Saksamaale sunnitöö-laagritesse.

Kadrirus kaevati üles 1917. aasta 10. detsembril Püssi mõisas parunite ja Eesti valgekaartlaste poolt tapetud punakaardiväelaste Mihkel Aitsami, Jüri Kalmuse ning Rudolf Imbergi laibad ning nende kalmud tehti maatasa.

Saksa sõduri rautatud okupatsioonisaabas vajutas raskeid jälgi kõikidel teedel ning tema kiivri ja täägi vari hõljus rusuva varjuna Eesti territooriumil.

Saksa okupante nende vägivaltatöös eesti rahva kallal toetas osa eesti suurkodanlusest. Nii võtsid okupatsiooni esimestel päevadel saksa juhtivate asutuste tööst võõra võimu käsilastena osa eesti rahva «esindajad» advokaadid Tarrask Tartust ja Saare-Keerd Tallinnast, N. Päts Võrust, pastorid Nurm, Jürman jt. Tartus 12. mail peetud Maaliidu kongress võttis vastu otsuse, et «hallparunid» on nõus töötama Saksa sõjaväe juhatusel all, «mille eeltingimuseks mõlemapoolsete kasude kaitsmise kooskõlasse seadmine on».

Nõukogude võimu vastutulekul Petrogradis ilmuv kodanlaste ajaleht «Eesti Päevaleht» kirjutas 1918. aasta 1. mai numbris avalikult: «... Jõukamad peremehed... kaotavad Saksamaa alla saamise juures võrdlemisi vähem, kui ükski teine klass meie rahva hulgas. Selle kihi ja mõisnikkude klassikasude vahel pole ülepea mitte teravat ja leppimata vastuolu.»

Hiljem kodanluse ja okupantide vahekord teatud määral siiski jahenes. Seda põhjustas okupatsioonivõimude mitteküllaldane «huvi» eesti kodanluse vastu ja temale ainult «väikeste osade» andmine okupeeritud Eesti valitsemisel. Saksa okupantidele ei meeldinud ka eesti kodanluse sidemed Entente'i imperialistidega. Asi läks isegi niikaugele, et okupandid areteerisid mõningad kodanluse juhid. Kus aga küsimus oli töörahva vastu võitlemisest, seal tegutsesid okupandid ja eesti kodanlus alati koos.

Kuid võitlus Eesti vabastamise eest, nõukogude võimu taaskehtestamise eest ei lõppenud. Seda jätkas eesti töötav rahvas.

Osa eesti töörahvast, eesotsas punakaardiväelastega, taganes Nõukogude Venemaa territooriumile, kus vene proletariaadi toetusel ja kommunistliku partei juhtimisel hakkas end koondama Punaarmee koosseisus regulaarvõitlusüksusteks.⁴⁵

Vene NFSV Rahvasajade Rahvakomissariaadi süsteemis

*Juhan Tippo,
põrandaaluse parteiorganisatsiooni
asutajaid Tallinnas 1918. aasta kevadel.*

loodi Eesti osakond, kes tegi Nõukogude Venemaa pinnal elavate eestlaste seas selgitus- ja organiseerimistööd. Petrogradis kirjastati Viktor Kingissepa poolt kirjutatud teos «Kellele iseseisvus, kellele ike», kus paljastati saksa okupantide ja eesti kodanluse koostööd, nende eesti rahva huvide vastast tegevust. Samuti anti välja ajalehti, kus tõe-

⁴⁵ J. Tipner, Eesti töörahva relvastatud võitlus nõukogude võimu eest kodusõja aastail, Tallinn, 1953.

truult paljastati okupatsiooniraskusi Eestis ning mobiiliseeriti masse nõukogude korra taaskehtestamisele. Võrdluseks võib tuua, et samal ajal okupatsioonivõimu poolt uuesti ilmuda lubatud «Tallinna Teataja» ja «Postimees» avaldasid peamiselt ametlikke kuulutusi ja eesti kodanluse kiitvaid artikleid okupatsioonivõimu kohta.

*Rudolf Eige,
aktiivsemaid põrandaaluse partei-
organisatsiooni organiseerijaid Eestis
1918. aastal.*

Võitlus Eesti territooriumil ei lakanud ka Saksa okupatsiooni rasketes tingimustes.

Juba 1918. aasta kevadel hakati eesrindlike tööliste Rudolf Eige, Juhan Tippo, Mihkel Peterkopi, Julius Schützi, Johannes Kuppari jt. algatusel taastama kommunistliku partei organisatsioone ning peagi loodi Tallinna Komitee. Aktiivset osa parteiorganisatsioonide rajamisel etendasid tollal veel Wiegandi lukksepp Karl Tiitsen (Keila

lahingus langenud Eduard Tiitseni vend), endised «Dvigateli» metallistid Mart Likemets ja Alasoo, sidepidaja noor naistööline Juuli Maasikas, Johannes Mahoni jt.

Kommunistide poolt organiseeriti tööliklassi ajalehe «Kommunist» väljaandmist, mille esimesed numbrid trükiti väljaspool Eestit ja toimetati siia illegaalsel teel. Tallinnas asutati küll pörandaalune trükikoda, kuid esialgu oli see võimeline välja laskma ainult lendlehti ja üleskutseid.

Üleskutsed ja lendlehed avaldasid nii elanikele kui ka okupantidele märkimisväärset mõju. Nii kaebas Tallinnas asuv Saksa okupatsioonivägede juhataja kindral Seckendorf oma käskkirjas 27. aprillil, et «viimastel öödel on linnas mitmes kohas ässitavasisulisi üleskutseid ja proteste eesti keeles üles löödud». Okupantide komandör meelitas elanikke aitama politseid «nende meeletute» kinnipüüdmisel, lubades maksta teadete eest 200 saksa marka⁴⁶. Kommunistide poolt koostatud ja üleskleebitud lendlehed mõjusid okupantidele häirivalt. Avaldati isegi eraldi käskkiri, millega hoiatati elanikke. Töötavale rahvale olid üleskutsed ja lendlehed aga jõudu- ja lootustandvaks sädemeks ning mobiliseerisid uusi võitlejate ridu.

Esimesi linnu, kus taastati illegaalsed kommunistlikud organisatsioonid, olid Tallinn ja Narva. 26. aprillil 1918 kogunes okupatsioonivõimu nuuskurite eest varjatud salajases kohas 13 inimest, kes Tallinnast saabunud seltsimehe kaasabil taastasid parteiorganisatsiooni ning moodustasid selle Narva kolleegiumi⁴⁷. Sellel esimesel koosolekul määrasid Narva kommunistid kindlaks uute liikmete vastuvõtmise korra, mis Saksa okupatsiooni karmide tingimuste tõttu nõudis erilist ettevaatust. Samuti otsustati toetada ajalehe «Kommunist» väljaandmist Tallinnas.

Hoolimata karmist streigikeelust toimus juba aprillis Tallinna sadamas tööliste streik, mis aga okupatsioonivõimude poolt jõuga lämmatati. Kahele aktiivsemale streigiorganiseerijale määrati alandav ihunuhtlus — kummalegi 25 piitsahoopi.

1918. aasta 1. maiks lasksid Tallinna kommunistid välja lendlehe, kus kutsusid üles tähistama rahvusvahelist töölistepüha. Peaaegu kõigis Tallinna käitistes lõpetasid töö-

⁴⁶ Eesti NSV ORKA, fond 644, nim. 1, sü. 196, leht 87.

⁴⁷ «Proletaarne Revolutsioon Eestis», nr. 6, 1928, lk. 45.

lised töö. Mõnedes tehastes, nagu «Dvigatelis», püüdsid töölised läbi viia linna tänavail traditsioonilist 1. mai rongkäiku, kuid see aeti Saksa sõjaväe poolt laiali.

Kommunistide algatusel toimus juunis trükitööliste streik Tallinnas ja tekstiilitööliste streik Narva Kreenholmis. Asetleidnud uue streigi puhul Tallinna sadamas areteerisid okupatsioonivõimud 180 sadamatöölist.

Tööraha revolutsioonilise võitluse tugevnemine häiris Saksa okupatsioonivõimused. Kõikjal, ka maakohtades, kõvendati valvet progressiivselt häälestatud kodanikkude üle. Nii nõudis 17. juulil saksa politseikapten nimekirja Juuru Amtsvorsteherilt isikute kohta, kes «võtavad osa revolutsioonilisest tegevusest või keda kahtlustatakse revolutsioonilises meeolus. Samuti eriti nende kohta, kes revolutsioonilise ülestõusu korral võivad olla selle liikumise juhtideks».

Moskvas 1918. aasta juulis toimunud VK(b)P eesti sektsioonide konverentsi otsused aktiveerisid veelgi eesti tööraha võitlust oma kodumaa vabastamiseks. Konverentsi resolutsioonis mainiti: «Praegusel ajal, kus saksa imperialistid, balti parunid ja eesti kodanlus jõuga ära kiskusid kommunistliku isamaa, heites ta poliitilisse, majanduslikku ja vaimlisse eksploatatsiooni ning rõhumisse, peab iga eesti proletaarlane astuma Punaarmee väesalka.» Vastavalt konverentsi otsusele moodustati Petrogradis, eesotsas kommunist Jaan Sihveriga, uus Punaarmee eesti sõjaväelaste nõukogu, kelle algatusel alustati Eesti kütipolkude laialdasemat organiseerimist.

Juulikuu lõpul ilmunud «Kommunist» nr. 4 kirjutas: «Seltsilised töölised Eestis! Kõik need teie hulgast, kel Eesti olud praegu väljakannatamatud, kes revolutsiooni võidurikka lõpuni võidelda tahavad, minge üle Narova, astuge punastesse väeosadesse!»

4. augustil toimus põrandaaluse kommunistliku partei Tallinna Komitee koosolek, kus Moskvas toimunud konverentsi otsused läbi arutati ja organiseerimis- ning selgitustööd Eesti vabastamiseks tugevdada otsustati.

Nagu Tallinna Komitee koosoleku protokollist ilmneb, olid 1918. aasta augustis olemas põrandaalused kommunistliku partei organisatsioonid juba Krullis, Tselluloosis (5 liiget), Noblessneris (4 liiget), Lutheris (6 liiget), Sadamatehastes (20 liiget), teenijate ringis (11 liiget) ja mujal.

Oma ülelinnalisel koosolekul 1. sept. 1918 valisid Tallinna parteiorganisatsioonide esindajad täidesaatva komitee, mis kujutas enesest Tallinna Komitee büroo taolist juhtivat organit. Samal koosolekul tõsteti üles abiandmise küsimus Saksa okupatsiooni poolt areteeritud selt-simeestele ja nende perekondadele. Selle hõlpsamaks läbi-

*Karl Tiitsen,
põrandaaluse Tallinna Parteiorganisat-
siooni aktiivne tegelane.*

viimiseks loodi tehastes ja asutustes Punase Risti organi-
satsioonid. Tallinna Komitee poolt valiti Punase Risti orga-
nisatsiooni presiidiumi Mart Likemets, Karl Tiitsen (esines
Johansoni varjunime all) jt.

Tallinna Komitee poolt vastu võetud kodukorra kohaselt
otsustati pidada ülelinnaliste organisatsioonide esindajate
koosolekuid iga kahe nädala tagant pühapäeviti, kusjuures
täidesaatval komiteel oli õigus vajaduse korral kokku kut-
suda erakorralisi koosolekuid.

Et tõmmata revolutsioonilisse võitlusse kaasa laiemaid töötajate hulki, otsustati laiendada kommunistide tegevust legaalsetes massiorganisatsioonides. 4. septembri koosolekul otsustaski Tallinna Komitee elustada kommunistide tegevust karskusseltsis «Valvaja», kes etendaski eesti töörahva klassivõitluses märkimisväärset osa. Samadel eesmärkidel soovitas Tallinna Komitee võtta osa kommunistidel ka käsitöölise seltside tegevusest.

Hoolimata kehtivast streigikeelust arutas partei Tallinna Täidesaatev Komitee oma esimesel koosolekul okupatsioonivõimudevastase üldstreigi läbiviimise küsimust Tallinnas. Kommunistide algatusel loodi vabriku vanemate nõukogu, kelle kaudu asuti streigi organiseerimisele.

Vabriku vanemate ülelinnalisel koosolekul 6. septembril võeti tööliste streiginõudmiste aluseks «Dvigateli» kollektiivi poolt väljatöötatud ettepanekud. Töölised nõudsid vabrikuomanikelt ning Saksa okupatsioonivõimudelt 8-tunnilise tööpäeva kehtestamist, tööpalga kõrgendamist ja töölisanemate valimise läbiviimist kõigis ettevõtetes, samuti toidunormide suurendamist. Rangest streigikeelust hoolimata ühinesid nende nõudmistega ja viisid 12. septembril läbi üldstreigi kõigi Tallinna ettevõtete töötajad. Streigi puhkemise esialgseiks ajendeiks olid küll majanduslikud põhjused, kuid ta kasvas üle poliitiliseks.

Tallinnas organiseeritud põrandaaluse trükikoja poolt, mida varustasid paberiga ja muu vajalikuga M. Peterkop, K. Tiitsen, Juuli Maasikas jt., lasti välja ka saksakeelseid lendlehti, mis olid määratud okupatsiooniar mee sõduritele ning milles selgitati tööliklassi ja soldatite ühise võitluse vajadust kapitalistlike kurnajate vastu. Revolutsioonilisest liikumisest haaratud eesrindlikumad saksa soldatid ja madrused tundsid streigile kaasa. Noblessneri tehase juures korraldasid nad streikijaile solidaarsuseavalduse, hüüdes töölistele «Tervist, seltsimehed!»

Okupatsioonivõimud olid hämmeldunud. Nad ei julgenud streigi mahasurumiseks suuremal hulgal vägesid kasutada, sest Kopli kasarmutes asusid veel vahi all aktiivsemad väljaastujad, kes protesteerisid Tallinna garnisoni väeosade Läänerindele saatmise katse vastu. Streikijatel õnnestus läbi viia rida lendmiitinguid. Sadamatehastest põgenes administratsioon, kartes töötajate kättemaksu.⁴⁸

⁴⁸ «Правда», стр. 209, 29. IX, 1918.

Streigi mahasurumiseks võis Saksa okupatsioonivõim kohale saata ainult politseiväeosi.

Mitmed töölisvanemad ja teised aktiivsemad streigist osavõtjad vangistati. Kuid ka vabrikuomanikud olid sunnitud järeleandmisi tegema ning streikivate tööliste mõningaid nõudeid rahuldama. Tööliste kollektiivid, kelle esindajad vangistati, alustasid uut protestistreiki, nõudes seltsimeeste vabastamist.

Üldstreigi läbiviimine Tallinnas aktiveeris töörahva revolutsioonilist võitlust, mobiliseeris nõukogude korra kehtestamiseks uusi jõudusid ning demonstreeris tööliste ühendatud tegevuse tugevust. Okupatsioonivõimudele oli streik tugevaks hoobiks.

Revolutsioonilisest liikumisest võttis osa ka maaproletariaat. Oktoobri lõpul toimus mõisatööliste streik Virumaal Vihulas. Vastuhakke ja rahulolematuse väljendusi okupatsioonivõimudele esines ka veel mujal.

1918. aasta oktoobris Moskvas toimunud okupeeritud territooriumide parteiorganisatsioonide konverents suunas ja koondas veelgi jõudusid saksa okupantide väljakihutamiseks ja nõukogude korra taaskehtestamiseks. Seal esinenud okupeeritud Eesti esindaja tervitas konverentsi eesti, eriti Tallinna tööliste nimel. Ta näitas, et tehastes, kus nõukogude võimu ajal töötas tuhandeid töölisi (Tallinna sadam, Narva Kreenholm jne.), on tööl ainult mõnisada inimest. Tööpuudus ja madal töötasu ei rõhu mitte ainult linna töölisi, veelgi halvemas olukorras on maaproletariaat. Tööpäeva pikkus on neil peaaegu piiramata. Parunite landtagid kehtestasid küll 15-tunnilise tööpäeva, kuid mõisnikud ning kohalikud hallparunid tegid sageli selle veelgi pikemaks. Tööpuuduse ja majanduslike raskuste tagajärjel oli märgatavalt tõusnud kuritegevus. «Mis puutub elanikkonna meeolusse ja sümpaatiasse,» ütles esindaja okupeeritud Eestist, «siis kuulub see kogu Eestis rõhuvas enamikus meile, kommunistidele. Töölised linnades ja kehvikud külades ei jõua ära oodata nõukogude võimu tagasitulekut.»⁴⁹

Parteiorganisatsioonide kohta mainis esindaja, et neisse on koondatud provokatsioonide ärahoidmiseks ainult kõige ustavamad ja järeleproovitumad seltsimehed, kellede arv on 400 kommunisti ümber. Igapäevases töös partei poolt kasutatavate seltsimeeste arv oli muidugi mitu korda suurem.

⁴⁹ «Жизнь национальностей», № 1, 9. XI 1918.

Konverentsil vastuvõetud otsus püstitas okupeeritud territooriumil asuvate parteiorganisatsioonide ette ülesande organiseerida masse otsesele okupantide väljakihutamisele ja nõukogude korra taaskehtestamisele.

Partei Tallinna Komitee avaldas 24. oktoobril «Kommunistis» üleskutse, kus öeldi: «Eesti töörahvas! Olge valmis igal silmapilgul meie purustatud kommunistlikku valitsust uuesti üles ehitama!»⁵⁰

Suurenes kommunistlike lendlehtede arv ja nende levik. Okupatsioonikindral Seckendorf pöördus järjekordselt tagajärjetult rahva poole, et see aitaks tal neid «ässitajaid» kinni püüda.

Revolutsiooniline liikumine tugevnes ka sõjast tüdinenud saksa tööliste ja soldatite hulgas järjest. 9. novembril 1918 algaski Saksamaal revolutsioon.

«Soome, Eesti, Läti, Leedu, Valgevene ja Poola kommunistlike parteide Keskbüroo kutsub kõiki okupeeritud maaalade töölisi viimasele võitlusele proletariaadi võimu taastamise eest,» kirjutati Saksamaal puhkenud revolutsiooni puhul väljalastud lendlehes. «Meie ei tohi lubada kontr-revolutsioonilistele elementidele organiseerida ja haarata võimu, et pärast seda valgekaartlikud täägid oleksid pööratud meie vastu... Meie saatus sõltub revolutsioonilisest energiast... Kõik punalippude ette!»⁵¹ Lendlehte levitati kogu okupeeritud territooriumil.

Aimates ette okupatsiooni kokkuvarisemist, hakkas Saksa väejuhatas Eestist veelgi suuremal hulgal produkte ja muid väärtusi välja vedama, mille tagajärjel 1918. aasta sügisel eriti teravnes toiduainete kriis ja töölisi ähvardas tõeline nälg, põhjustades uusi rahutusi.

Kommunistide algatusel lõpetasid 7. novembril töö rea Tallinna ettevõtete töölised. Järgmisel päeval liitusid streikijatega uued kollektiivid. Veelgi suuremaks kasvas streigist osavõtjate arv 9. novembril. Streigist võtsid osa juba Lutheri, «Dvigateli», Tselluloosi, Mayeri, Noblessneri, Krulli, Raudteetöökodade, Balti Manufaktuuri, Johanson ja teiste ettevõtete töölised. Kodanluse andmetel võttis streigist osa 6585 töolist. Samuti streikisid ka trükitöölised.⁵²

Töölised liikusid protestidemonstratsioonidega okupatsi-

⁵⁰ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 27, nim. 27-1, toimik 550, leht 6.

⁵¹ «Правда», nr. 248, 16. XI 1918.

⁵² Eesti NSV ORKA, fond 200, nim. 1, sü. 1005, leht 21.

oonivõimu ametiasutuste ette ja nõudsid nende maalt lahkumist. 7., 8. ja 9. novembri streikidega tähistasid Tallinna töölised ühtlasi Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimest aastapäeva. Nagu Tallinna bürgermeister oma ettekandes 8. novembril kindral Seckendorfile kaebas, kogunenud juba hommikul vara töölisi Tallinna raekoja ette, kus viidud läbi miiting. Pärast liikunud tööliskolonn «marsaljeesi» ja teisi revolutsioonilisi laulusid lauldes sadama suunas. Samuti olevat levitatud lendlehti.

Okupatsioonivõimu ametiasutustes seati üles kuulipildujad ja kutsuti välja sõjaväeosad.

Valdav enamik Saksamaal puhkenud revolutsiooni tagajärjel kojuruttavaid okupatsioonisoldateid ei kuulanud enam ohvitseride sõna. Tallinnas asuvate Saksa okupatsioonivägede koosseisus alustas tegevust «Revaler Deutsche Militärkommunistische Gruppe», kelle tegevusel revolutsiooniline selgitustöö saksa soldatite seas laienes. Punase lipu heiskasid ka Tallinnia sadamas asuvad saksa sõjalaevade madrused, kes eesti töörahva revolutsioonilisele võitlusele kaasa tundsid.

Nõukogude Venemaa valitsus ütles anastusliku Bresti rahulepingu üles ning Punaarmee alustas okupeeritud territooriumide vabastamist.

Saksa militaristid, olles sunnitud okupeeritud territooriumilt taganema, tegid kõik nõukogude korra taaskehtestamise tõkestamiseks.

Enne taganemist Ida-Baltimaadelt asusid saksa militaristid formeerima Pihkvas Vene valgekaartlikku «Põhjakorpust», kuhu pettuse ja meelitustega värvati Saksamaal asuvaid endise tsaariarmee sõjavange, Nõukogude Venemaalt pagevaid endiste ekspluataatorlike klasside liikmeid ja igasuguseid teisi nõukogude korda vihkavaid inimesi. Juhtiv ohvitserkond määrati peamiselt balti paruneist või Baltimail mõisaid omavaist endistest tsaariarmee ohvitseridest.

Teine samasugune vene valgekaartlik väeüksus loodi hiljem Läti territooriumil, eesotsas balti mõisnikest pärineva endise tsaariarmee ohvitseri Bermondtiga.

Saksa militaristid, tundes oma otseste vallutusplaanide kokkuvarisemist, lootsid, et nad sel teel võivad nõukogude korra taaskehtestamist Baltimaadel takistada ning võimule upitada kodanlust ja neile sobivaid isikuid.

Oma Nõukogude-vastastes tegevusplaanides leidsid saksa militaristid toetust ka Entente'i imperialistidelt. Nii teatas Ameerika chargé d'affaires 12. oktoobril Stokholmist oma valitsusele Washingtoni: «Sama bolševismihirmu tuntakse ka Balti provintside ja Ukraina suhtes. Ameerika, inglise ja prantsuse ameti-isikud, kelledega ma vestlesin, arvavad, et Saksa ja Austria vägede väljaviimine nendelt territooriumidelt viib kohestele rahutustele. Vaherahu korral Keskriikidega oleks soovitav mitte lubada evakueerimist seni, kuni me võime saata liitlasvägesid.»⁵³

Kuid saksa militaristid hoolitsesid ka kohapealsete kontr-revolutsiooniliste jõudude organiseerimise eest.

Juba novembri esimestel päevadel teatas eesti kodanlus kaitseliidu loomisest. Samuti moodustati polkovnik Põdderi algatusel Saksa okupatsioonivõimude vaikival nõusolekul oma salapolitsei, kelle tegevus oli suunatud tööliste revolutsioonilise võitluse jälgimiseks ning tõkestamiseks. Sellesse nuuskurite kampa võttis kodanlus üle mitmeid okupatsioonivõimude teenistuses olevaid agente.

Enne maalt lahkumist, 11. novembril, upitasid saksa militaristid Eestis võimule ajutise kodanliku valitsuse, eesotsas K. Pätsu, I. Poska ja teiste kodanluse ning sotside esindajatega, püüdes sellega tõkestada nõukogude võimu kehtestamist Eestis.

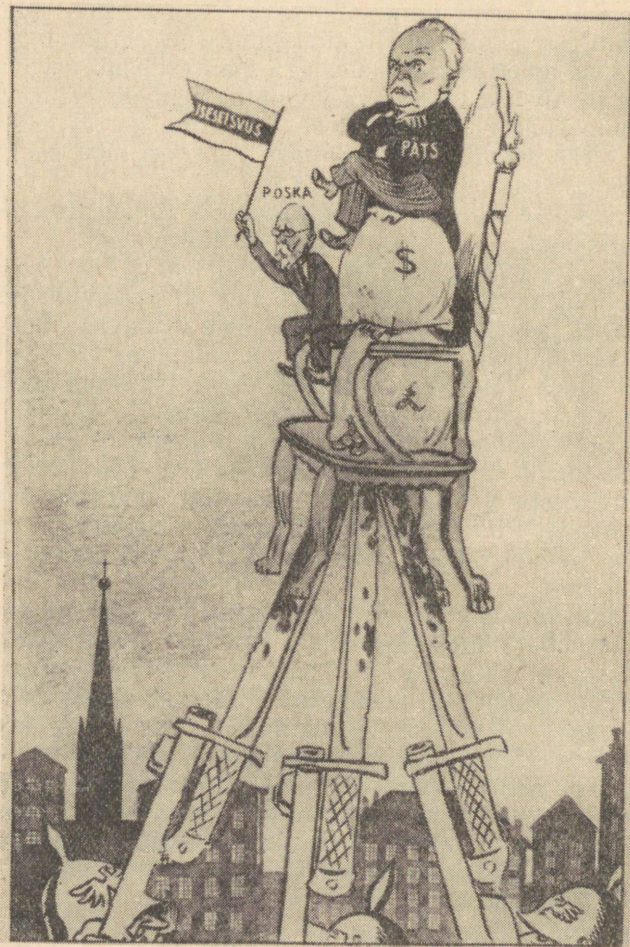
Samuti toimisid okupandid ka Lätis, kus nad 18. novembril löid neile kuuleka kodanliku valitsuse, «rahvanõukogu», eesotsas kulakute liidri K. Ulmanisega.⁵⁴ Neid saksa militaristide samme ei takistanud Entente'i imperialistlikud valitsused. Koos balti kodanlusega tegid nad kõik, et pikendada Saksa vägede jäämist Baltimaadele, «sest olgugi, et nad on saksa imperialismi vaenlased, kuid need sõjaväed teevad nende tööd: nad suruvad maha bolševikke. Laske neil ära minna alles siis, kui ilmuvad Entente'i sõbralikud «vabastusväed», et bolševikke lüüa»⁵⁵, kirjutab V. I. Lenin.

Tallinna töötajad, saanud teada võimu üleandmisest kodanlikule ajutisele valitsusele, tulid 12. novembril uuesti

⁵³ Papers Relating to the Foreign Relations of the United States, 1918, Russia, Vol. II, Washington 1932, page 845 (edaspidi lühendatult P. R. F. R.).

⁵⁴ J. Krastin, R. Šarmaitis, P. Vihalem, Ameerika-Inglise interventsioon Baltimaades, lk. 12.

⁵⁵ V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., Tallinn, 1955, lk. 131.

(Samoilovi joonis.)

«Ainult kujunenud rahvusvahelise olukorra tõttu ja Saksa okupatsioonivägede toetusel õnnestus kodanlusel Eestis 1918. aasta lõpul ajutiselt võimu haarata».

protestidemonstratsiooniks tänavaile, kandes loosungeid: «Maha kodanlik valitsus!»

Saksa okupandid saatsid Eesti kodanluse ajutise valitsuse palvel töölidemonstratsiooni vastu oma valikväeosad, kes püüdsid tulistada relvadeta töölidemonstratsiooni. Militaristide käitumise üle vihastunud töölisel tungisid paljaste kätega kuulipilduja peale, vallutasid selle ja purustasid samas vastu tänavakive.

Tallinna tehastes avaldasid töölisel valju protesti kodanliku valitsuse käitumise üle, kes saatis töölidemonstratsiooni kallale Saksa sõjaväe osi. «Dvigateli» tehase tööliste protestimiitingu resolutsioonis öeldakse: «Meie nõuame praeguse Eesti kodanliku kontrrevolutsioonilise ajutise valitsuse kõrvaldamist ja võimu töörahva nõukogude kätte võtmist. Meie protesteerime kõige valjemini 12. novembri miitingul avaldatud vägivalla vastu, mis Eesti kodanluse valgekaardi ja Preisi junkrute ning Balti parunite püssitikkude abil sündis.» Samuti nõudsid Tselluloosi töölisel «... praeguse Eesti kodanlaste kontrrevolutsioonilise ajutise valitsuse kõrvaldamist ja töörahva nõukogude poolt võimu enese kätte võtmist.»

26. novembril sõlmis kodanlik ajutine valitsus lepingu Saksa okupatsioonivägede juhtkonnaga, tõotades rikkalikult tasuda osutatava sõjalise abi eest võitluses «oma» töörahva vastu.⁵⁶

Kodanlik valitsus püüdis saksa militaristidele kõigiti meeldida. Kui Haapsalus kohapealne politsei areteeris grupi marodeerivaid saksa soldateid, siis saabus Tallinnast valitsuse käsk nad kohe vabastada.⁵⁷

Samuti avaldas valitsus üleskutse, kus pandi Eesti rahvale «südamele», et ta unustaks kogu Saksa okupatsioonivägede poolt teostatud vägivalla ega hakkaks kätte maksma «uuele saksa demokraatlikule soldatile».

Hoolimata Eesti kodanliku ajutise valitsuse keelust alustasid töölisel kommunistide juhtimisel 12. novembril delegaatide valimist Tallinna Tööliste Saadikute Nõukokku. Mõne päeva jooksul viidi valimised läbi «Dvigatelis», Tselluloosis, Lutheris, Krullis, Balti Manufaktuuris, Noblessneris, Sadamatehaseis, Mayeris, Raudteetehaseis, autogaraažis ja majateenijate ühingus.

⁵⁶ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 174, leht 2.

⁵⁷ Sealsamas, toimik 3, leht 44.

Eestisse pöördus tagasi põrandaalusele tööle veel rida aktiivsemaid kommuniste, nagu Rudolf Vakmann, Richard Vennikas, Martin Koolmeister, Georg Sommer, vennad Rästad, A. Koni jt. Põrandaalused parteiorganisatsioonid taastati juba üle kogu Eesti. 1918. aasta novembriks töötasid parteiorganisatsioonid peale Tallinna veel Narvas, Tartus, Rakveres, Paines, Pärnus, Viljandis, Raplas, Raikülas, Juurus, Kosel, Toris, Türil, Keilas, Port-Kundas, Aseris, Mõisakülas, Jägalas ja mujal. Üle kogu Eesti töötas 11 vastutavat parteiorganisaatorit.

Novembrikuus trükiti «Kommunisti» juba poolavalikult Müürivahe tänaval asuvas trükikojas. Kui trükikoja omanike ühing püüdis «Kommunisti» trükkimist takistada, võttes ette repressioone eelmainitud trükikoja vastu, siis kuulutasid teiste Tallinna trükikodade töölised protestiks streigi.

16. novembril ilmus «Kommunisti» number avalikult, kus avaldati üleskutse, milles kutsuti töölisi ühinema ning tugevdama võitlust kodanluse ja tema käsilaste vastu.

22. novembril toimus Müürivahe tänavas Kalla trükikoja tööliste üldkoosolek, kus otsustati «Vaatamata sellele, et mingisugused tumedad jõud takistavad meie ajalehe «Kommunisti» väljaandmist, trükkida teda vaatamata peremehe keelule»⁵⁸.

Pärast trükiti «Kommunisti» ja lendlehti põrandaall asuvas trükikodades Graniidi tänaval, Liival, Sakus, Lillekülas ja mujal. Põrandaaluse trükikoja tööst võtsid aktiivselt osa G. Sommer, J. Emmar, P. Sakh jt.

Uuesti alustas tegevust Saksa okupatsioonivõimude poolt laiali saadetud Eesti Ametiühingute Kesknõukogu, kes kommunistliku partei juhtimisel tegi ära märkimisväärse töö eesti töötajate revolutsioonilise võitluse organiseerimisel.

Revolutsiooniline võitlus tugevnes ka Lätis, kus bolševike juhtimisel loodi Riias põrandaalune tööliste saadikute nõukogu. 17. novembril toimus Riias suure osavõtjate arvuga tööliste koosolek, kus nõuti nõukogude võimu taastamist Lätis.

«Streigid Eestis, meelevaldused Lätis, üldstreik Ukrainas, üldine revolutsiooniline käärimine Soomes, Poolas ja Lätis — kõik need on esimesed pääsukesed. Pikematagi on selge, et revolutsioon ja nõukogude valitsused neis piir-

⁵⁸ Eesti NSV ORKA, fond 1911, nim. 2, sü. 112, leht 1.

konnis on lähema aja küsimus,»⁵⁹ kirjutas J. V. Stalin 17. novembril 1918.

Eestist kokkuröövitud väärtuste väljaveo tõkestamiseks alustasid streiki raudteelased, mille tagajärjel Tamsalus ja teistes jaamades kogunes ešelone, mida Saksa väejuhatas ei oinud suuteline Eestist välja saatma.

Tallinna sadama töötajad, kasutades ära okupantide seas tekkinud paanikat, muretsesid endile relvi ning takistasid jõuga Eestist kokkuröövitud materiaalsete väärtuste väljavedu Tallinna sadama kaudu. Kodanlus ei julgenud varanduste väljavedu keelata, sest tollal olid saksa täägid põhiline reaalne jõud, millele kodanlus võis töörahvavastases võitluses tugineda. Eesti kodanliku ajutise valitsuse toitlusminister J. Raamot manitses eesti rahvast oma 14. novembri ringkirjas, et «varustage saksa sõjaväelasi nii kaua, kuni nad Eesti piirides viibivad»⁶⁰.

19. novembril toimus kodanliku valitsuse koosolek, kus teedeminister ette kandis, et okupandid on juba teist korda saatnud teele 22-st vagunist koosneva viljarongi, kuid streikivad raudteetöölised on seda mõlemal korral sundinud Rakke jaamast tagasi pöörduma. Vastuseks Saksa okupantide nõudele laadida Tallinna sadamas asuvad 30 vagunit vilja laevadele teatasid sadama- ja raudteetöötajad, et nad on ennem valmis vilja merre loopima kui laskma seda okupantide toitmiseks Eesti piiridest välja viia. Streigi laiendamise hirmul ja et oma okupantidest peremehi mitte «pahandada», tegi kodanlik valitsus otsuse Eestis kokkuröövitud vili saksa okupantidelt «ära osta», nõustudes kas või mitmekordset hinda maksma.⁶¹

Kodanlust ja välismaisi imperialiste nende rahva huvide vastases tegevuses toetasid sotsid. Sõnades tunnistasid nad end küll töörahva huvide kaitsjateks, kuid tegudega teenisid kodanlust ja selle välismaisi peremehi. Üks tolleaegseid sotsiaaldemokraatide tegelasi Köstner ähvardas juba 1918. aasta novembris ajalehes «Sotsiaaldemokraat» töölisi, et neil tulevat kodanliku ajutise valitsusega arvestada kui jõuga, keda toetavad ameerika-inglise-prantsuse imperialistid ning kellede sõjajõudusid olevat peatselt Eestisse oodata. Teine sotsiaaldemokraatide liider Martna käis välis-

⁵⁹ J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., Tallinn, 1948, lk. 163.

⁶⁰ «Riigi Teataja» nr. 1, 27. XI 1918, lk. 2.

⁶¹ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, sü. 8, leht 21.

maal hankimas sõjalist abi eesti kodanlusele tema töörahvavastases võitluses ning saabuski Eestisse koos Inglise eskaadriga. Sotsiaaldemokraatide liider Rei saadeti Eesti kodanliku ajutise valitsuse poolt Soome värbama Eesti töörahva kägistamiseks «vabatahtlikke». Samuti astusid sotsiaaldemokraatide esindajad kodanlikku valitsusse ning toetasid kodanlust oma häälekandjas ja maa-päeval.

Eesti kodanlus, saades aru, et Saksa imperialism teda töörahvavastases võitluses enam vajalikult toetada ei suuda, pöördus eesti rahva huvide mahamüümise hinnaga uute liitlaste — Entente'i imperialistide poole, kes olid alustanud otsest Nõukogude-vastast sõjategevust juba varsti pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu.

Eesti kodanluse välisdelegatsioonid pöördusid sõjalise toetuse saamiseks aegsasti suurriikide valitsuste poole. Nii pöördus 26. oktoobril 1918 Londonis asuva eesti kodanluse esindaja Inglise valitsuse poole palvega saata Eestisse 40 tuhat vintpüssi, kuulipildujaid, kahureid ja muud sõjavarustust.

1. novembril noris eesti kodanlus juba suurt laenusummat, mille ta tõotas kulutada sõjaväeosade formeerimisele, keda ta lubas anda liitlaste käsutusse Murmani rindele saatmiseks. Kodanlus ei hoolinud muidugi rahvast, tema huvidest, isegi mitte tema elust ja tervisest. Seda kõike ta oli oma klassihuvide kaitsmisel valmis odava kahurilihana välismaistele imperialistidele maha müüma.

Nõukogude võimu vastases interventsioonis ühtisid välismaiste imperialistide huvid eesti ja teiste balti rahvaste kodanluse huvidega, sest teiste Nõukogude-vastaste sõjaplatsdarmide kõrval osutasid imperialistid märkimisväärset tähelepanu Baltimaadele. Inglise konservatiivide ajaleht «Times» kirjutas juba 1918. aasta aprillis, et Soome lahe ümbrus kujutab enesest soodsat platsdarmi pealetungiks Petrogradile, viimane aga olevat «võti» Moskva vallutamiseks. Samuti märgitakse ka Morrise, Stokholmis asuva Ameerika saadiku telegrammis 1918. aasta lõpul Washingtoni: «Parimateks sõjategevuse rajoonideks bolševike vastu osutuksid Balti ja Soome provintsid. Nende soodne geograafiline asend, nende sadamad ja raudteed, lähedus Petrogradile, võimalus luua neis rajoonides vabatahtlikke üksusi ja — mis kõige tähtsam — kindlustuste puudumine pealinnani viivatel teedel... — Kõik see räägib selliste

operatsioonide kasuks. Entente'i väed peavad Balti provintside tähtsamad sadamad ja linnad vallutama.»⁶²

Kuid Entente'i imperialistid ei saanud Baltimaade vallutamiseks küllaldaselt omi vägesid saata. Seepärast alustasid Entente'i imperialistlike riikide valitsused vene valgekaartlike ja palgaliste kontrrevolutsiooniliste vägede koondamist Balti territooriumil.

Juba 1918. aasta augustis Ameerika Moskva konsulaadis toimunud imperialistlike riikide diplomaatide nõupidamisel nimetati endise tsaarikindrali Judenitši nime, kes pidi hakama juhtima armeed «60 tuhandest tsaariohvitserist»⁶³. Judenitšit soovitas ka Ameerika saadik Stokholmis Morris, kes 1918. aasta lõpus Washingtoni teatas: «Kindral Judenitš on üks endise tsaariarmee kõige populaarsemaid kindraleid.»⁶⁴

Entente'i imperialistlike valitsuste diplomaadid püüdsid Baltimaade okupeerimiseks ära kasutada ka Skandinaavia riikide armeesid. Nii teatas 12. oktoobril Ameerika chargé d'affaires Veithaus Stokholmist, et tal koos eesti kodanluse esindajatega oli nõupidamine Rootsi välisministriga, kus arutati Eesti okupeerimist Rootsi vägede poolt. Rootsi välisminister aga oli sunnitud teatama, et «tingituna sisemisest olukorrast ei ole selline tegevus praktiline, kuigi soovitav»⁶⁵.

Eesti töörahvas jätkas võitlust okupantide väljakihutamise ja nõukogude võimu taaskehtestamise eest.

Eestisse põranda alla saabus 19. novembri ümber andunud leninlane, väljapaistev bolševik, eesti töörahva revolutsioonilise võitluse aktiivsemaid juhte — Viktor Kingissepp.

Eesti kodanlik ajutine valitsus, saanud politsei peavalitsuse ülema sots Hellati ettekandest teada Kingissepa saabumisest, arutas 21. novembri koosolekul tema tabamise plaane. Kodanlik valitsus otsustas eesti töörahva juhi suhtes rakendada Vene Ajutise Valitsuse seadust poliitiliste kurjategijate kohta.⁶⁶ Pandi tööle kogu nuuskurite jõuk. Kuid töötajad varjasid Kingisseppa kodanluse käsilaste eest hoolsalt.

⁶² P. R. F. R., 1918, Russia, Vol. II, Washington, 1932, page 858.

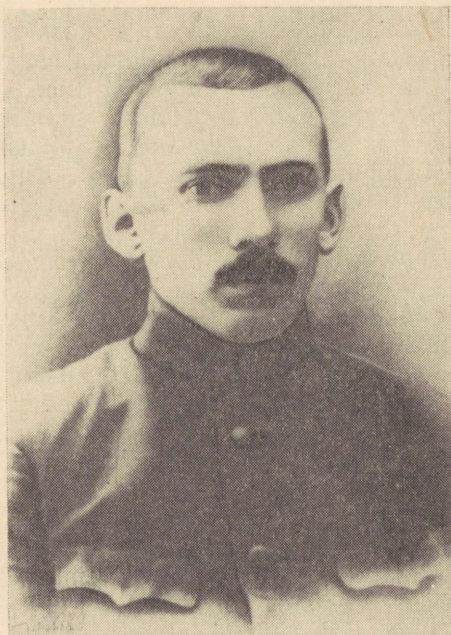
⁶³ М. Сейер и Н. Кан, Тайная война против Советской России, Москва, 1947, стр. 48.

⁶⁴ P. R. F. R., Volume II, Washington 1932, page 851.

⁶⁵ Sealsamas, page 838.

⁶⁶ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, sü. 8, leht 30.

19. novembril pidas Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu oma esimese koosoleku «Valvajas», millest võttis osa ka äsja tagasisaabunud V. Kingissepp. Nõukogu liikmete seas leiame kommunistide R. ja H. Vennikase, M. Koolmeistri, J. Kuppari, A. Pruuli, J. Peskman'i, K. Volbrüki, M. Öuna

*Viktor Kingissepp,
eesti töörahva revolutsioonilise võitluse
aktiivsemaid juhte.*

ja teiste nimed. Balti Puuvilla Manufaktuuri töötajad valisid teiste seas oma esindajaks noore kommunisti Hendrik Alliku, kellest pärast kujunes üks aktiivsemaid eesti töörahva revolutsioonilisest liikumisest osavõtjaid. Nõukogu esimeheks valiti kommunist Richard Vennikas.

Üldse valiti ettevõtete poolt 58-st nõukogu liikmest 37 kommunisti, 15 parteitut ning ainult 5 sotsi ja 1 esseer. Tallinna Töölise Saadikute Nõukogu kuulutas ennast kõrgeimaks võimuks Tallinnas. Nõukogu algatusel kehtestati

kõigis ettevõtteis 8-tunniline tööpäev ja teostati teisi tööliste olukorda parandavaid samme.

Nõukogu tervitas kangelaslikku Venemaa proletariaati ning pöördus tema poole abi saamiseks Eestimaa vabastamiseks. Vastuvõetud otsuses mainiti: «Meile on ametlikult teatatud, et Saksa okupatsiooniväed enne Eestimaalt ei lahu, kuni inglise-ameerika imperialistid seda maa sisenemise korra järele heaks ei arva. Kodanlise valitsuse kõnemehed ja agendid kuulutavad, et Inglise sadamatest uued rahustajate salgad varsti Tallinna jõuavad. Eesti kodanlus on meid väljamaalistele vägistajatele ära annud. Eesti kodanlus on lähedasse ühendusesse inglise-ameerika imperialistidega astunud. Eesti töörahvas aga sirutab oma vennaliku käe Vene töörahvale võitluseks ühise vaenlase vastu Eesti nõukogude vabariigi eest»⁶⁷. Samuti otsustas nõukogu protestiks kodanluse maapäeva kokkutuleku vastu välja kuulutada protestistreiigi, mis 20. novembril Tallinnas ka toimus.

21. novembril toimunud koosolekul esines aruandega tööliste majanduslikust olukorrast M. Koolmeister. Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu, ära kuulunud aruande tööliste raskest majanduslikust olukorrast, otsustas nõuda kõikides ettevõtetes palgatariifi kehtestamist, mis oli vastu võetud nõukogude võimu poolt 1918. aasta jaanuaris. Samuti avaldas Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu protesti Eesti kodanliku ajutise valitsuse poolt toimepandud areteerimiste ja läbiotsimiste vastu. 29. novembri koosolekul valis nõukogu delegatsiooni kodanliku valitsuse prokuröri juurde, et protesteerida ajalehe «Kommunist» sulgemise vastu.

16 parteiorganisatsiooni esindajate poolt üle Eesti valiti 1918. aasta novembri lõpus Tallinnas Tehnika tänaval Raudteetehase töölise korteris põrandaaluse kommunistliku partei Eesti Keskkomitee, kuhu kuulusid Viktor Kingissepp, Mart Likemets, Richard Vennikas, Rudolf Vakmann ja Jüri Rästas. Põrandaaluse Keskkomitee töö tagajärjel suurenes ning laienes veelgi parteiorganisatsioonide arv ja nende koosseis.

Eesti töölistele ulatas abistava käe vene proletariaat, kelle otsesel kaasabil tehti ettevalmistusi okupantide väljakihutamiseks ka Eestist.

16. novembril toimus Petrogradis VK(b)P Eesti Sekt-

⁶⁷ V. Kingissepp, Iseseisvuse ikke all, Tallinn, 1953, lk. 16—17.

sioonide Keskkomitee koosolek, kus otsustati luua Eesti vabastamise organiseerimiseks Revolutsiooniline Komitee.⁶⁸ Järgmisel päeval pidas Revolutsiooniline Komitee oma esimese koosoleku, kus kuulati ära Narvast saabunud seltsi-

*Rudolf Vakmann,
põrandaaluse Eestimaa Kommunistliku
Partei Keskkomitee liige.*

mehe aruanne seal valitseva olukorra üle. Otsustati saata ustavaid seltsimehi agitaatoritena Aserisse, Kundasse, Jõhvi, Rakverre, Tapale ja mujale.

Kommunistliku partei algatusel saadeti Narva põranda alla seltsimehi, kes tegid revolutsioonilist selgitustööd Narva töötajate ja ka saksa soldatite seas. Samuti organiseeriti okupantide tagalas löögigruppe.

Endised Narva Kreenholmi naistöölised Anna Paas,

⁶⁸ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 1, leht 1.

Rõigele Eesti töörahvale.

Diktoeris (novembriis) 1917 hävitas Venemaa töölise-
klassi revolutsioonilistest töörahva vasaalide tobanilise ma-
listuse ja võitis riigivõidimise töölise, talupoegade ja sõjaväe
jaabitud nõutogude kätte.

Kaialiste arusaajate töörahvavahustade enamusel tuetusel
algas nõutogudemalitsus ant kommunistlikult torida looma,
terve ilma nõutogude imperialistiliste maalistuste igakülgisest
pealtingimistest ja ksemaa kõigi töörahvamastaste kättele ja
maalestjalistide kontrevolutsioonilist võitlustest küniamata.
Oma jalgaist lga pöönuaga itta enam kindlustades en Venemaa
nõutogude wabarik tejsunktille saanud, kuni töörahva
revolutsionilaine üle terve ilma laiali herwot, teel wõim-
selt nõgimallamallistuste teerensid purustades ja töörahwaid
erjalehelatid wabastades.

Geetis oli Eetja jantkate ja imperialistide rõõwmalit-
sustel, Balti parustel, Geetis tobanilise ja loistalraandjale
taategeuonki ja heastõlmisel torida läinud töörahva nõu-
togude maalist ajutiselt tagaandada ja töerawast werte
wõgimallaga unecet erjalehesse suruda.

Eetjamaa töörahva revolutsion, mis Eetja imperialist-
wuse purustas ja jantrewolutsionile kinkus, kistud wurnid
ja selle werte rööwlepingu, mis Eetja saagiahmed kapitalistid
Venemaa nõutogudemalitsajele Brexiti peale alid löönud.

**13. novembril tunnistas Venemaa töörahva-
walitsuse tõrgeu wõimustest, nõutogude
alwememaline tejskaidteatwe komitee, Brexiti
wõgimallalepingu ähes selle lisalepinguaga, mille
järelle Geetiman Venemaaist ära pidi lahuta-
tama, kõigis punktides tähtsast.**

Geega on ta wormitõlmil need piirimalid langetud,
mis Geeti töörahwast Weue tööliseklassi katabasid, sellaga
meie ähes rinnas hariswajate, tobanilise ja häwafõhjalistilise
kontrevolutsionit wadu wõitlеме.

**Geeti töörahwas paueb nüüd oma punase
revolutsionilippu all Geetis jälle töörahwa-
walitsuse malkoma ja wõtab Geeti saatuse ära-
määramise oma nõutogude kätte.**

Sellele peab ta teel ksemale heitma nitõkati Eetja
stjantimade waltituse ja okupationi jäänud, mis surcegi
weel oma wõduuucisega töerawha wõitu lihwitidaga pilawad.
kui ta Geeti oma revolutsionimeetajest kistid, tei ksemelwari
murestõlmapiigil maistusewõimu Geetis oma käre haarata
taejumas, et töerahwa kurnamist jädabamalt kindlustada.

Oma huretsi tuudes ja ära ühes, et Eetja imperia-
listwuselt oma kurnamistõde enam wemist loeta ei ole,
pööras Geeti tobanus ühes Geeti loistalraandjale töölise-
wastik ehtajatega ja teiste loistalraandjatega teise rööw-
imperialismisega, liitladi waltituste peele ja palus sealt
taga ja ait töörahwa wõitu. Kõgn aasta eel Eetja rööw-
wõitlil Geetisele paluti, uil kuitistusse nüüd Eetja waltitajel
ilburistilise wõgeliid kila töölisele tallal werejanna-teime panema.

Waltitused töölised!

Meie tejsjame teel, kuni tauba ilburistilise imperialist-
muse Venemaa nõutogudemalitsajele, Venemaa töörahwa
fõhjalistilisele wabarikile jantmaherpi antma walmistab. Geeti
tobanus krunat tödmist teetwese oma käre nalle töerahwa
wõduuucis kõgiltajajale wõutu, et neudega kühneda, oma wõ-
itsetal jätuda nende kühnendusele antu. Nad loodamat jiste
läbi wõitjate armu ära teurida, Nad loodamat ja

Eetja imperialistwuse ees löntlamisega omale jeda eestõigust
mangupid, et neid imbatas Geeti töölise erjalehelata ja kurnata.

Geeti töörahwas teab, et ähe imperialistmuse nitjama
saagiahne ja werejannaline on kui teine; et tööliseklassi
ja Inglis-América imperialistideid ainult erjalehelaid wõidata
on, neidjama ahelata, mis meie ühes Venemaa wõimaa-
preletariatiga minewal aastal käre ja jalgeda ümber wõita
raputalime.

Geeti tööliseklassi põhuse tehis on sellepärast jeda
ühisil revolutsionilist wõerinda, mis la Venemaa töörahwaaga
maailma kapitalistwuse pealtingimistest wadu loomad. Wõe-
jõuga kaitsta ja kelleks kõige pealt oma tehis ära hoida, et
Geeti kontrevolutsioniline tobanus ja äraanditud, josta-
allistid" oma kühnust pealtingimistega ilburimperialistwuse
wõgesege ühendada ei saata.

**Eetja tobanuse kontrevolutsioniline tege-
mus talab ajawõimata ja armuta wõita suruda,
et wõlme rööwimperialistmuse Geetis mitugi
piata ei wõõts leida.**

Kõnawõim ajalooliselt kühis tejsjotibi ja ilmapit paueb
äelutõlilise töörahwawõitluses kapitalistwuse wadu Geeti töö-
rahwa peale wabutsõitlita kileand ja nõud imalt enesjale-
gamaid wõitlust ja meelõmudajid. Meie peame selle ärasante
täitma — teisi teed ei ole. Meie peame Geeti wõitli-
mata nõutogudemalitsuse kuitõlde kindlustama.

**Geeti organiseeritud töölise ehtajanna wõit-
tis revolutsionikomitee kuni kontrevolutsionit waba-
jantimisel ja kaudu ilbur nõutogudemalitsuse kühiseadumijari —
alwemõimu Geetis oma kätte ja kuitus lödi töölise
ülele enud revolutsionilise töerawaga ühendama.**

Töerawmas sinnas ja maal!

Diktoer wõljaastamine on olgand.

Wõime ja wõiturihtlale lõpne!

Geeti arusaaja tööliseklassi kuitulab oma revolutsion-
komitee toadu kõhile revolutsionilistwastastik kalakõmatama wõit-
lust. Kurnata häwitat töörahwas ära kiti need, teed teema
wadu ülele lõnemaad.

Illes, tejskõid, oma käre wõerõwõntõde wõitma häwi-
tamisele ja ajawõimata oma wõimajantõste, oma nõutogude
wõitete ehtajelõhmisele. Meerõgu lahena meie wõim üle ma
ja kuitnaga meie punast revolutsionilippu Geeti pinnal.

Tööliseklassi ei ole unust kuitulata kui ahelata, wõit-
aga — teerac ille."

**Illes, tejskõid! Dõgi töörahwawõimlaste
wõutu! Wõitlilise kontrevolutsionil wõim!**

Äes ajawõimata nõutogude afimawõit!

Wõitlus on olgand.

Eetja kontrevolutsioniline Geeti tobanus ja töölise-
peitje" jostõlõraandjad! .

Wõita kühimilme imperialistmuse!

Wõita Geeti nõutogude wabarik!

Wõita kühimilme töörahwawõimlõn!

**Wõita rahwawõimelise kowmunistilise õhio-
fõud!**

Harwas, 21. novembril 1918

Eesti revolutsionikomitee.

Eesti Revolutsioonilise Komitee poolt 21. novembril 1918 väljalastud üleskutse.

Marie ja Pauline Tasko jt. töid salaja üle rinde Narva osade kaupa 2 kuulipildujat, granaate ja muud lahinguvarustust. Samuti toimetati Narva nii eesti- kui saksakeelset revolutsioonilise sisuga kirjandust. Anna Paas ostis saksa soldateilt 8 coltsüsteemi püstolit ja 48 parabelumit. Samuti korraldasid need seltsimehed saksa sõjaväelastelt luureteadete kogumist ja nende edasiandmist Punaarmeele.

Narva tööliste kommunistide Albert Tiimani, Albert Mesilase, Jaan Mägi jt. poolt organiseeriti Narvas põrandalune löögirühm, kes pidi vaenlase tagalas välja astuma Punaarmee pealetungi korral.⁶⁹

Et paremini juhtida Eesti vabastamise käiku, otsustas Revolutsiooniline Komitee koos partei eesti sektsioonide Keskkomiteega asuda Jamburgi, kus 19. novembril toimuski teine koosolek. Sellel koosolekul rõhutati, et Eesti vabastamise avangardis peavad asuma just eesti rahvusest proletaarsed väeosad.

20. novembril kuulati ära ja kiideti heaks operatiivne tegevusplaan Eesti vabastamiseks. 21. novembril andis Eesti Revolutsiooniline Komitee käskkirja nr. 1, milles anti edasi, et Nõukogude Venemaa valitsus tühistas anastusliku Bresti rahulepingu. Samuti teatati käskkirjas okupatsioonivõimu kehtetuks tunnustamisest ning kutsuti töotajaid üles okupantide kiiremale väljakihutamisele Eestist. Seda käskkirja levitati Narvas ja mujal asulates töörahva hulgas.

22. novembril tegid Punaarmee väeosad relvastatud luureretke Narva lähistele.

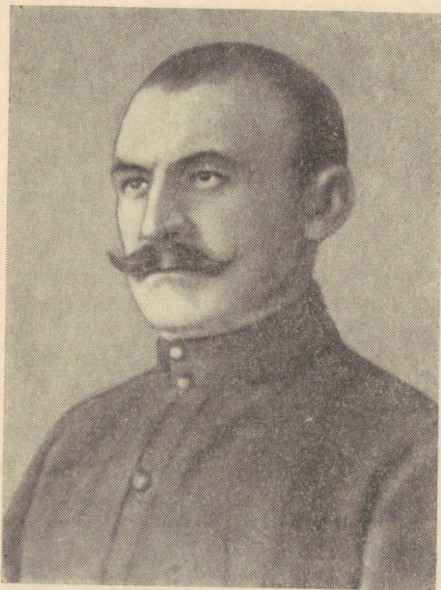
Algas Eesti territooriumi vabastamine vihatud saksa okupantidest.

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI VÄLJAKUULUTAMINE JA TEMA SÖLTUMATUSE TUNNUSTAMINE NÕUKOGUDE VENEMAA VALITSUSE POOLT

1918. aasta sügisel kasvas revolutsiooniline võitlus kogu Euroopas, tugevnes tööliklassi solidaarsus ja poolehoid Nõukogude Venemaa proletariaadile. See kõik soodustas Nõukogude territooriumi vabastamist okupantidest.

⁶⁹ Sm. Anna Paasilt ja Albert Mesilaselt saadud andmed.

25. novembril 1918 vabastasid Nõukogude väed Pihkva.
28. novembril alustas Punaarmee, kelle avangardis võit-
lesid Eesti rahvuslikud väeosad, pealetungi Narvale. Fron-
taalrännaku kõrval maandati Narva-Jõesuus Balti mere-
väelaste dessantsalk V. Pussi juhtimisel.

*Jaan Sihver,
Eesti punaste kütipolkude aktiivseim
organiseerija.*

Erilist vahvust näitasid üles 2. Viljandi kütipolgu võit-
lejad, kes sooritasid läbi soode mitmepäevase rännaku
ning ründasid Narvas asuvaid Saksa okupatsiooniväge-
sid ja eesti valgekaardi salku tiivalt. Viljandi kütipolk
kandis Narva vabastamisel raskeid kaotusi ning kirjutas
oma kangelasteoga ühe sangarlikuma lehekülje eesti töö-
rahva relvastatud võitluse ajaloos. Kangelasena langes
selles lahingus eesti töörahva võitluse aktiivsemaid
juhte ning eesti rahvuslike väeosade organiseerija kommu-
nistliku partei eesti sektsioonide Keskkomitee liige Jaan
Sihver, kes oma isikliku eeskujuga innustas Viljandi küti-
polgu võitlejaid üle Joala välja rännakule minema. Vaen-

lase kuulide all langes Narva vabastamisel ka naisvõitleja Maria Kersmann ja teisi.

«Igavesti kalliks peab Eesti tööline nende eneseohverdajate klassivendade mälestust ja veripunastel tähtedel surub ta nende nimed Eesti töörahva vabadusvõitluse ajaloo au

*Jaan Anvelt,
Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu esi-
mees.*

lehekülgedele,»⁷⁰ — kirjutas «Eesti Kütiväe Teataja» lan-
genud seltsimeeste mälestuseks.

29. novembri hommikuks oli Narva vabastatud.

Vabastamisele aitasid kaasa ka Narvas kommunistide poolt organiseeritud löögirühmad. Nii vallutas üks löögirühmadest, mille koosseisus võitles endine Kreenholmi tööline Albert Mesilane oma kaaslastega, 28. novembri hommikul Pritsko männikus asuva Saksa kahurväe patarei, samuti avati tuli löögirühma poolt taganevatele Saksa väe-

⁷⁰ «Eesti Kütiväe Teataja», nr. 2, 1. XII 1918.

osadele ja vooridele ning vallutati rida hooneid linnas, ja ka Narva raekoda.⁷¹

Vabastatud Narva raekojas pidas Eesti Revolutsiooni-
line Komitee koos VK(b)P Eesti Sektsioonide Keskkomi-
teega 29. novembril oma viimase koosoleku, kus kuu-

*Hans Pöögelmann,
Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu
majandusvalitsuse juhataja.*

lutati välja Eesti Nõukogude Vabariik Eesti Tööraha
Kommuuni nime all. Samuti määrati Eesti Tööraha
Kommuuni Nõukogu (valitsuse) koosseis ning anti sellele
üle kogu võim.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esimeheks määrati
üks aktiivsemaid eesti tööraha revolutsioonilise võitluse
juhte — kommunist Jaan Anvelt.

Rahvamajanduse valitsuse, Eesti Tööraha Kommuuni

⁷¹ Sm. A. Mesilaselt saadud andmed.

tähtsama tegevusala juhatajaks määrati Hans Pöögelmann, kes oli eesti töörahvale tuntud kui üks vanemaid ja aktiivsemaid revolutsioonilisest liikumisest osavõtjaid.

Samas Narva raekojas pidas 29. novembril oma esimese koosoleku ka äsja moodustatud Eesti Töörahma Kommuuni Nõukogu. Sel koosolekul otsustati muuseas asutada Eesti Telegraafi Agentuur «Esta», mille juhatajaks määrati Elisabet Kingissepp.

Samal päeval avaldas Eesti Töörahma Kommuuni Nõukogu manifesti, milles teatas nõukogude korra taaskehtestamisest Eestis ja Eesti Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi väljakuulutamisest. Manifest oli adresseeritud «Kõigele Eesti linna- ja maa töörahvale» ning ta oli antud «Revolutsioonilise Eesti töörahva, revolutsioonilise Eesti punase sõjaväe nimel».

Eesti Töörahma Kommuuni valitsus tunnistas kodanliku «Eesti ajutise valitsuse» kehtetuks ja taastas Eestis töörahva valitsuse võimu.

«Seltsilised töölised!», öeldi manifestis, «Rahvusvahelise proletaarilise revolutsiooni käigus on silmapilk kätte jõudnud, kus Eesti töörahvas oma saatuse määramise enese kätte võtab. Langevad ahelad, mis Saksa saagiahne imperialism ühes verejanuliste Balti parunite ja Eesti valgekaartlastega ta käte ümber needis... Iga Eesti tööline saab aru, et «Eesti ajutine valitsus» mitte laiade töörahva hulkade vabaduste ja õiguste pärast Inglise imperialistide ukšelävesid ei talla, vaid et ta võõraste püssitikkude abil seda alal hoida püüab, mis Eesti töörahvas tema käest ära kisub. Pätsi ja Poska valitsus loodab Inglismaalt saksa vägede asemele, kes nüüd korratult punase sõjaväe eest põgenevad, uusi okupatsioonivägesid saada...»⁷²

Manifestis tunnistati kehtetuks kõik kodanliku valitsuse poolt antud seadused, määrused, lepingud ja korraldused. Nõuti kõikide nõukogude võimu poolt enne Saksa okupantide sissetungi antud dekreetide kindlat täitmist. Samuti teatati, et peatselt korraldatakse kaubavahetus teiste Nõukogude vabariikidega ning võetakse tarvitusele revolutsioonilised abinõud spekulatsiooni kaotamiseks.

Manifestis teatati, et niipea kui kontrevolutsioonilised salgad on Eestist välja kihutatud ja kogu territooriumil

⁷² Eesti Töörahma Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded, nr. 1, Peterburg, 1919, lk. 4—5.

kehtestatud nõukogude võim, kutsutakse kokku ülemaaline nõukogude kongress, kellele Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esineb aruandega ning annab üle kogu võimu.

«Seltsilised töölised, maatainimesed, punased sõjaväelased, kõik töörahas Eesti linnades, alevites, külates ja mõisates! Teie ise olete nüüd oma vabaduse ja hääkäekäigu sepad! Ainult teie ise suudate nõukogude vabariiki Eestis kindlustada, tööraha isamaa oma verivaenlastest ära puhastada ja teda nende kallaletungimise eest kaitsta,»⁷³ kirjutati manifestis.

29. novembri dekreediga asutati Virumaa idaosast Narva maakond, kuhu kuulus 14 valda (Joala, Peetri, Vaivara, Voka, Jõhvi, Järve, Mäetaguse, Pagari, Illuka, Iisaku, Kohtla, Mustjõe, Verhne-Seloo ja Vasknarva).⁷⁴

Maakonna keskuseks kuulutati Narva linn. Samal päeval moodustati, kuni valimiste läbiviimiseni, Narva Tööraha Nõukogu Täidesaatev Komitee. Nii kujunes Narva keskuseks, kust juhiti nõukogude korra taaskehtestamist Eesti territooriumil.

Need olid Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esimesed sammud järgmisel päeval pärast Narva vabastamist.

Teade nõukogude korra taaskehtestamisest võeti kõigi töötajate poolt nii Eestis kui väljaspool vastu heakskiidu ja rõõmuga. Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogule saabus tervitusi Vene NFSV Põhja kommuuni- ja Jaroslavi nõukogudelt, Samaara ja välismaa eestlastelt ning paljudest teistest kohtadest. Eesti punased kütipolglud leidsid oma vabastusteel kõikjal palavat poolehoidu.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu pöördus raadio teel ka kapitalistlike maade tööliste poole, et need eesti töörahvale tema vabastusvõitluses kaasa aitaksid. Raadioüleskutses «Kõigile» teatas Eesti sotsialistlik valitsus, et «Nüüd tõusis eesti proletariaat Venemaa Sotsialistliku Nõukogude Vabariigi vahva Punaväe toetusel oma orjastajate vastu üles, kukutas kurnajate orjuse ja pani uuesti nõukogude võimu Eestis maksma. Saksa, Austria, Inglise, Prantsuse, Ameerika, Jaapani, kõigi maade töölised ja soldatid! Teie poole pöördub Eesti Nõukogude Vabariigi tööraha valitsus ülendava hüüdega meie väikese maa tööliste vabastamise asjus kapitalismi orjusest. Meie

⁷³ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded, nr. 1, Peterburg, 1919, lk. 5.

⁷⁴ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 61, leht 1.

palume Teid meie revolutsiooni aidata kõigi teie käes olevate abinõudega.»⁷⁵

Nagu teada, teostasid Entente'i imperialistid tollal juba Nõukogude-vastast sõjalist interventsiiooni, mis oli suunatud ka eesti töörahva vastu. Seepärast mainitaksegi üleskutses, et «Inglise, Prantsuse ja Ameerika kodanlus tahab oma soldateid petta, et oma vägesid meie vastasele — eesti kodanlusele — appi saata, meilt uuesti vabadust riisuda... Mõjuge, seltsilised, oma maa valitsuse peale, et see rahvahulkasid pimestada ei saaks...»⁷⁶

Raadioüleskutse saadeti ka Saksamaa tööliste ja soldatite nõukogule teatega, et osa saksa soldateid kindral von Seckendorfi juhatusel on ühinenud eesti kodanlusega võitluseks tööliklassi vastu. «Kurbade tagajärgede edaspidiseks ärahoidmiseks,» öeldi üleskutses, «palume kõigile Eestis olevatele saksa soldatitele teatada, et nad kodanlusest ennast petta ei laseks ja klassivõitluse vahele ei segaks.»⁷⁷

Samuti saatsid hoiatuskirja Seckendorfile Petrogradis elunevad saksa rahvusest tööliised, milles avaldati poolehoidu eesti töörahva võitlusele ning nõuti Saksa okupatsioonivägede mittevahesegamist Eesti siseasjadesse.⁷⁸

Pärast mõnepäevast väeosade ümbergrupeerimist alustasid Punaarmee väeosad 2. detsembril edasiliikumist lääne suunas, vabastades Eesti territooriumi Saksa sõjaväe ja eesti valgekaartlaste üksustest. Töötavad talupojad ning tööliised osutasid kõikjal punastele võitlejatele igasugust abi ning poolehoidu, mis linnade, külade ja tööstuskeskuste vabastamist märgatavalt kiirendas. Tartus tõusis töörahvas 20. detsembril Punaarmee osade liginemisel üles ning linna «kaitsjad» valgekaartlased olid sunnitud kiiruga linnast välja taganema. Üks aktiivsemaid ülestõusu organiseerijaid kommunist Ferdinand Nurmberg langes võitluses valgekaartlastega. Punaarmee osad jõudsid vabastatud Tartusse 22. detsembril, kus nad töötajate poolt suure heameelega vastu võeti. 15. detsembril toimus ülestõus Valgas. Kuid saksa militaristidel koos eesti kodanlusega läks korda mõned ülestõusnud vangistada, kes tapeti metsikult.

⁷⁵ «Жизнь национальностей» № 5, 8. XII 1918.

⁷⁶ Sealsamas.

⁷⁷ Sealsamas.

⁷⁸ «Eesti Kütiväe Teataja» nr. 6, 10. XII 1918.

Eesti töörahva võitlust toetasid punased Läti kütipol-
gud, kes vabastasid Valga, kus 17. detsembril kuulutati
välja Läti Nõukogude Vabariik.

Taganedes Aserist, areteerisid valgekaartlased töölisi,
keda nad endiga kaasa küüditasid. Aseri töölised oma
koosolekul 18. detsembril mõistsid sellised kodanluse vägi-
vallateod kindlalt hukka.⁷⁹

16. detsembril olid Põhja-Eestis vabastatud juba Rak-
vere ja Port-Kunda. Rakveres avastati endise haridusseltsi
koolimaja ahjudes 70 mitmesugust pommi, millega taga-
nevad valgekaartlased lootsid punaarmeele õhku lasta,
kui need ööbimisel oleksid hakanud koolimaja ahjusid
kütma.

Valgekaartlikud salgad püüdsid meeletult kaitsta
tähtsat raudteesõlme — Tapat. Kuid ka see vabastati
pärast 6 päeva kestnud ägedaid lahinguid 24. detsembril.

Samal ajal jätkasid töötajad kommunistliku partei juhti-
misel kodanlusele löökide andmist valge-Eesti tagalas.

Protestiks kodanliku maapäeva kokkutuleku vastu
alustasid Tallinna töötajad 20. novembril uut streiki.

Streik oli suunatud Eesti kodanliku ajutise valitsuse
vastu ja oli teravalt poliitilise iseloomuga. Streigist võtsid
osa Krulli, Lutheri, «Dvigateli», Tselluloosi ja Sadama-
tehaste töötajad — üldsummas 4000 inimest.

Nõmmel lasti 25. novembril õhku laskemoonaladu. Roter-
mani leivatehase töölised lakkasid töö seismajätmisega
kontrrevolutsioonilisi sõjaväeosi leivaga varustamast.
Sadamatehase töölised rikkusid nende käitisse parandami-
sele toodud suurtükkide ja teiste relvade osi. Et takistada
valgete soomusrongi väljasõitu, lasksid töölised Ülemiste
jaama juures raudtee õhku. Samuti rikuti raudtee pöö-
rangud Nõmmel. Lahingute ajal Kunda ja Rakvere
rajoonis avasid relvastatud tööliissalgad tule valgetele
tagalast.

Eesti kodanlik ajutine valitsus püüdis Punaarmee löökide
all taganevate ja Saksa revolutsiooni mõjul kojuruttavate
okupatsiooniüksuste viibimist Eesti territooriumil piken-
dada, lootes neid töörahvavastases võitluses ära kasutada.

Kodanlikku valitsust tema püüetes toetasid igati Balti
parunid. Nagu säilinud protokollist ilmneb, toimus 28.
novembril Tartumaa mõisnike nõupidamine, kus peamiseks

⁷⁹ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 79, leht 24.

arutlusteemaks oli abinõude leidmine, mis võimaldaksid Saksa vägede Eesti territooriumile jäämist.

Parunid võtsid vastu otsuse, et «igaks juhuks» tuleb asutada Tartus auruveski, mis kujuneks Saksa vägede toitmisega varustamise baasiks. Esialgse annetusena pidi iga mõisnik andma 100 puuda rukist ja niisama palju otri.⁸⁰

Eesti rahva viha saksa okupantide vastu aga oli nii võrd tugev, et hoolimata ajutise valitsuse manitsustest leidis aset terve rida relvastatud kokkupõrkeid kodanluse enda poolt loodud valge «rahvaväe» ja saksa okupantide vahel. Suurem, verine kokkupõrge toimus 23. detsembril Voltveti jaama ligidal Punapargi saeveski juures, kus mõlemad pooled kaotasid kümnekond meest surnutena.

Peaaegu täiesti kukkus läbi kodanluse vabatahtlike mobilisatsiooni plaan. Nagu selgub pea- ja sõjaminister Pätsi aruandest Asutavas Kogus, loodeti vabatahtlike mobilisatsiooniga kokku saada 25 tuhat meest, kuid üle maa kogunes kõigest ligi tuhat, kellest ka veel osa pärast varustuse kättesaamist laiali jooksis. «Ka sundusline mobilisatsioon ei annud esialgu neid tagajärgi, mis meie lootsime,» kaebas peaminister. Veel 24. detsembril 1918 kandis Viru rinde juhataja sõjaministrile ette, et kaitseliit «ei vasta ka koguni vähemalgi määral oma ülesannetele... Kui vaenlane on 10—20 versta peale liginenud, paneb kogu kaitseliidu organisatsioon plehku...»

Peaministri enda sõnade järgi suudeti alles siis, kui kuulutati välja, et «kes mobilisatsiooni käsul ei ilmu, võetakse vastutusele ja võib karistada saada kuni 15 aasta sunnitööga»⁸¹, mehed rindele saata.

Üheks esimesteks kodanluse valitsuse kaitsjateks kulantest koosneva kaitseliidu kõrval olid eesti rahva ajaloolised vaenlased — balti parunid. Juba 20. novembril moodustas Viljandis rittmeister von zur Mühlen balti parunistest koosneva väesalga. Sama tegi von Weiss Rakveres. 27. novembril otsustas parunivõsudest koosnev üliõpilaste korporatsioon «Livonia» samuti asuda «kodumaa kaitsmisele», millist päeva loetakse Balti pataljoni asutamispäevaks.⁸²

Kodanlus kiirustas kontrevolutsiooniliste vägede koon-

⁸⁰ Eesti NSV ORKA, fond 1156, toimik 1, sü. 1340, leht 13—14.

⁸¹ Asutava Kogu protokollid. I. istungjärg, 1919, lk. 210.

⁸² Geschichte des Baltenregiments, Baron Wilhelm Wrangell, Reval 1928, Seite 7.

damist Eesti territooriumile, et nende abiga töörahva vabastusvõitlust maha suruda.

6. detsembril sõlmis kodanlus lepingu Pihkvast Eesti territooriumile taganenud Vene valgekaartliku «Põhjakorpusega», mille kohaselt see pidi alluma Eesti ülemjuhatusse. Kuid hoolimata lepingust, mille kohaselt töotati üksteist toetada, tunnistasid «Põhjakorpuse» juhid ainult «ühist, jagamatut Venemaad». Korpus tegi isegi katset tungida Tallinna, et siin võimu haarata.

Arvestamata vene valgekaartlaste ilmselt vaenulikku suhtumist eesti rahvasse, tegi kodanlik valitsus välisimperialistide käsul kõik nende jalule upitamiseks. 1919. aasta algul võttis Eesti kodanlik ajutine valitsus vastu otsuse, mille kohaselt kohustati kõiki Eesti territooriumil elavaid venelasi astuma valgekaartlikku «Põhjakorpusesse» või eita-val juhul lahkuma Eesti piiridest. Nii toetas kodanlus eesti rahva vaenlasi, kes taotlesid tsaarivõimu taaskehtestamist. «Pihkva valgekaartlikud väed taganevad korratuses põhja poole. Tahame anda neile peavarju ja jõukohaselt aidata. Rahvas vihkab ja kardab nende salajasi poliitilisi mahhinatsioonide,»⁸³ tunnistas kodanliku valitsuse peaminister Päts.

Kui punased kütipolgud liginesid Tallinnale, saatis Eesti kodanlik ajutine valitsus abipalve Morris'ele — Ameerika saadikule Stokholmis, milles mangus: «Meie väed evakueerusid Rakverest ja bolševikud liiguvad laia rindega mööda talviseid teid edasi, ning meie väikesed jõud ei ole võimalised nende pealetungi peatama. Veenge liitlasministreid möödapääsematus vajaduses saata kas või kaks jalaväerügementi ja veidi suurtükiväge.»⁸⁴ Kodanlus ei leidnud muud pääseteed «oma» relvastatud töörahva eest, kui et «kuni otsuse vastuvõtmiseni rahukonverentsil (Pariisis — Ü. T.) annab ajutine valitsus Eesti vabariigi liitlaste kaitse alla».

Samasugused abipalved lähetati ka teistele Entente'i imperialistlike riikide valitsustele. Ning peagi hakkas saabuma välismaisi sõjajõude — eesti töörahva revolutsioonilise võitluse mahasurujaid. Nii teatas Kopenhaagenist Ameerika chargé d'affaires G. Schmidt 29. novembril (samal päeval kuulutati Narvas välja Eesti Töörahva Kommuun

⁸³ Eesti rahva ajalugu, Lisakõide I, Tartu 1936, lk. 396.

⁸⁴ P. R. F. R., Vol. II, page 860.

— U. T.) Washingtoni: «Briti eskaader, koosseisus 5 kergeristlejat, 9 hävitajat, 1 transport ja traalerid, saabus admiral Alexander Sinclair'i juhtimisel 28. novembri ööl Kopenhaageni ja lahkus täna 29. novembri ööl Tallinna, kus ... maandatakse soldatid relvastusega, et toetada Eesti võimused nende võitluses bolševismiga.»⁸⁵

Inglise laevastiku saabumine täitis eesti kodanlust suure rõõmuga. «Lõpuks, pärast pikka kannatlikku ootamist ilmus 12. detsembril Tallinna reidile Inglise eskaader,» rõõmutses välismaistele ajakirjanikele antud intervjuus Eesti kodanliku ajutise valitsuse välisminister I. Poska. «Pääle selle, eskaader tõi meie armeele palju tuhandeid vintpüsse ja märkimisväärse arvu kuulipildujaid, milliseid meil peaaegu üldse polnud,» jätkas minister. «Kui 1918. aasta detsembris poleks Tallinna saabunud Inglise laevastikku,» kirjutas pärastise Eesti valgearmee ülemjuhataja Laidoner, «oleks meie rahva saatus kujunenud hoopis teiseks, kui ta on praegu: oleksime sattunud bolševismi keerisesse, ja ma olen kindel, et ka teiste Baltimaade saatus olnuks teisem kui praegu.»

Vahetevahel löid küll kahtlema «abistajadki». Nii tunnistas peaminister Päts, et «kui rääkisin Inglise admiraliga, et meil on tarvis 25 tuhat püssi, siis vangutas ta pead, kas need püssid mitte enamlaste kätte ei lähe, üteldes: «Meie oleme Venemaale palju sõjamoona toonud ja sest on palju vaenlase kätte läinud.»⁸⁶

Kuid ühiste jõududega loodeti siiski töörahva revolutsioonilist võitlust lämmatada ning «abistamine» jätkus.

Eesti kodanlust tema rahvavastases tegevuses «aidati» ka teisalt.

Nii sai Eesti kodanliku ajutise valitsuse Sõjaministrium 1918. aasta detsembri algul järgmise sisuga kirja: «Olen Ameerika kodanik, Ameerika mereväe kapten, olen lõpetanud instituudi. Mõistan ümber käia suurtükiga, püssiga, revolvriga ja mõõgaga. Olen valmis ülal pidama üht kompanid sõjaväge täitsa omal kulul Eesti Asutava Kogu ja temale järgneva valitsuse kaitseks kuni sõja lõpuni. Henry C. Reissar.»⁸⁷

⁸⁵ P. R. F. R., 1918, Russia, Volume II, Washington, 1932, page 854.

⁸⁶ Asutava Kogu protokollid I. istungjärk, 1919, lk. 210.

⁸⁷ Scouts rügemendiga Vabadussõjas, Tallinn, 1936, lk. 16.

Ameerika ja eesti kodanluse lippude all hakati värbama Viljandis kulakute võsusid sellesse kõige reaktioonilisesse ja verejanulisemasse väeosse. ««Scouts» on Ameerikas ja Inglismaal asutatud, kõige paremate sõjariistadega varustatud,»⁸⁸ öeldi värbamisteedaannetes. Väeosast kujunes hiljem Eesti skautide rügement ja teda kasutas kodanlus töörahva revolutsioonilise võitluse mahasurumisel. Kapten Reissar aga kasutas temale valitsuse poolt antud õigusi ka oma isiklikes huvides. Nii rakendas ta värvatuid tööle temale kuulavas mõisas Viljandimaal, rekvireeris väeosa varustamise ettekäändel ümbruskonna majapidamistest toiduaineid, loomi ja muud varustust, millest osa kasutas isiklikuks rikastumiseks.

Eesti töötajad valge-Eesti tagalas jätkasid võitlust niihästi kodanluse kui ka välisimperialistide vahelesegamise vastu Eesti siseasjadesse.

Detsembri algul viisid töölised kommunistliku partei juhtimisel läbi Tallinnas uued tööliste saadikute nõukogu valimised. Sel puhul avaldatud valimiste instruksioonis kirjutati: «Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu on täielik kõikide Tallinna tööliste esitus, nende poliitiliste, majandusliste ja haridusliste huvide kaitsmiseks ja proletaarsete jõudude kogumise keskkohaks klassivõitluse praeguses kapitalistlikus ilmakorras.» Vastavalt instruksioonile valiti 100—150 töölise poolt 1 delegaat, 150—350 töölise poolt 2 delegaati, 350—550 töölise poolt 3 delegaati, 550—750 töölise poolt 4 delegaati, 750—1000 töölise poolt 5 delegaati.

Peale selle saatis iga ametiühing Tallinna Tööliste Saadikute Nõukokku ühe delegaadi. Kommunistlikul, sotsiaaldemokraatlikul (sotsid) ja sotsialistide-revolutsionääride (esseeride) parteil oli igaühel kaks esindajat nõukogus. Valimiste läbiviimise ajaks oli ette nähtud 5.—15. detsember.

25 tehases toimunud valimiste tagajärjel osutusid 49-st valitud delegaadist 33 kommunistideks ja 11 nende poolehoidjateks, mis tõendas Tallinna töötajate kindlast poolehoiust kommunistlikule parteile. Sotsid said ainult 4 esindajat ja esseerid 1 delegaadi.

15. detsembril korraldas Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu «Estonia» kontsertsaalis massilise protestimiitingu

⁸⁸ Scouts rügemendiga Vabadussõjas, lk. 22.

Inglise eskaadri Tallinna saabumise vastu. Miitingul väljaastunud kommunistid R. Vennikas, R. Vakmann, M. Koolmeister, A. Koni jt. paljastasid Eesti kodanliku valitsuse rahvavastast tegevust, kes oli rahva elulised huvid maha müünud välismaistele imperialistidele. Nad nõudsid Inglise laevastiku eemaldamist Tallinnast, mittevaheseisemist Eesti siseasjadesse. Miitingul sõnavõtnud sotsid esindajad oma kodanlust kaitsvate ettepanekutega naerdi tööliste poolt välja.

Vastuvõetud resolutsioonis nõudsid koosolijad välismaiste sõjajõudude lahkumist, tunnistasid, et töölistmassid ei usalda kapitalistide valitsust, ja nõudsid nõukogude korra taaskehtestamist Eestis.

Et vältida miitingul esinenud kommunistide sattumist kodanluse kaitsepolitsei nuhkide kätte, juhiti need seltsimehed tagaukse kaudu välja. Kuna karta oli valgekaartlaste relvastatud kallaletungi koosolekule, siis oli ka tööliste poolt tarvitusele võetud rida ettevaatusabinõusid. Nii viibis saalis koosolijate seas mõnikümmend revolvritega varustatud töölist, kes kallaletungi korral pidid ära hoidma aktiivsemate seltsimeeste vangistamise ja kindlustama neile põgenemise.

17. detsembril toimus kommunistide algatusel Tallinna töötajate protestidemonstratsioon. Tööliskolonnid liikusid loosungitega «Inglased Eestist välja!», «Maha intervedid!» raekoja platsile.

Kogunenuile esinesid kommunistid K. Tiitsen, M. Koolmeister jt., kes üldise heakskiidu saatel nõudsid Eesti kodanliku ajutise valitsuse kõrvaldamist ja välismaiste intervedide lahkumist Eestist.

Sõjalaeval «Lembit», mis asus Sadamatehastes remondis, tehti katse heisata punane lipp ja suunata kahuritorud ajutise valitsuse asukohale.

Eesti kodanliku ajutise valitsuse liikmed kartsid kodus ööbida. Peaministri korraldusel peeti Paldiskis auru all eri laev, millega valitsus kavatses temale ohtlikul momendil «oma» töörahva viha eest põgeneda.

Kodanlik valitsus, kes töölishulkade kavatsustest oma agentide kaudu teada oli saanud, saatis Koplast ja mujalt äärelinnast tulevatele tööliskolonnidele vastu relvastatud kaitseliidu salgad. Terroristide jõugud saadeti ka südalinna tänavaile, kellele tehti ülesandeks loopida tööliste hulka käsigranaate.

Sõjalaeva «Lembit» vastu saadeti soomusrong admiral Pitka juhtimisel, mis toodi Rannavärava mäe taha ning mille kahurid laevale suunati. Kogu sadamarajoon piirati soomusronglaste poolt sisse. Sadamatehastes seati üles kuulipildujad. Eesti valgearmee peastaabi akendele Pagari tänaval olid paigutatud äsja inglaste käest saadud kuulipildujad ja automaatpüssid.

Raekoja platsile kogunenud tööliste kallale saatis kodanlik valitsus aga jala- ja ratsaväe osi, kes relvadeta töölistele tule avasid. «Lasti niikaua, kuni raekoja plats oli rahvast tühi,»⁸⁹ rõõmutses sotsist linnapea A. Hellat. «Nii-sugusel silmapilgul halemeelne olla tähendab enda hukkumist,» lisas see kodanluse truud teener mõttetargalt.

Neli töolist jäid raekoja platsi kividele lamama, neist Krulli tehase valaja, kommunist Eduard Arbon ja Rotermani tehase tööline Eduard Mölder olid valgete lihunikude kuulidega tapetud.

Protestiks kodanliku terrori vastu kuulutasid streigi Krulli, Lutheri, «Dvigateli», Tselluloosi ja mõningate teiste ettevõtete töölised.

Rahulolematust kodanliku valitsuse tegevuse vastu avaldasid ka töötavad talupojad. Nii kogunesid Saaremaal Kogula valla elanikud 17. detsembril punase lipu alla ja teatasid, et neile ei ole vaja sõjaväge ega sõda Nõukogude Venemaaga, ja keeldusid valge sõjaväe varustamiseks vilja andmast. «Eestimaa töölised olid esimesed, kes tõstsid ülestõusu lipu,» kirjutas J. V. Stalin 1918. aasta detsembris.⁹⁰

Töölisrahutustest ehmunud ja välistele sõjajõududele toetava kodanliku valitsuse poolt määrati sisekaitse ülemaks kindral Põdder, kellele anti sõjaaegsed ülemjuhataja õigused.

Tuginedes piiramatu võimule, kehtestas Põdder valitsuse käsul valge terrori režiimi. Keelati tänavail käimine üle kolme inimese koos ja liginemine patrullidele lähemale kui 50 sammu. Mahalaskmise ähvardusel oli keelatud iga-sugune rahvakogunemine. Rüüstatati Tallinna Tööliste Saadikute Nõukogu ja korraldati klaperjaht tema juhtivatele seltsimeestele. Suleti ametiühingud. Tööliste ajaleht «Kom-

⁸⁹ Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt, II kd. Tallinn, 1930; A. Hellat, Tallinna raatuses ja Toompeal, lk. 24.

⁹⁰ J. V. Stalin, Teosed, 4. kd., Tallinn, 1948, lk. 172.

munist» pidi minema sügavale põranda alla. Valgetel terroristidel läks korda 18. detsembril areteerida kommunistliku partei põrandaaluse Tallinna Komitee üks asutajaid R. Eige, aktiivsed revolutsioonilisest liikumisest osavõtjad kommunistid M. Koolmeister, H. Vennikas jt.⁹¹ Veidi hiljem areteeriti J. Schütz, J. Kuppar ning kümned teised aktiivsemad võitlejad. Kodanluse nuhid otsisid ööd kui päevad V. Kingissepa. Mõningail andmeil oli lubatud tema pea eest 5 tuhande dollariline «autasu».

Surutud sügavale, põranda alla, laskis kommunistliku partei Keskkomitee välja 3 tuhat eksemplari kodanluse 17. detsembri veretööd paljastavat lendlehte, kutsudes üles töötavaid hulki jätkama võitlust kodanluse vägivalla vastu. «Nagu 16. oktoobril Vene tsaarivalitsus töölisi kuulirahega vastu võttis, niisama vastas ka nüüd Eesti kodanlus Tallinna töölistele avaliku sõjaga,» kirjutati lendlehes, «Tallinna proletariaat mäletagu seda päeva, 17. detsember on verine Eesti lihunikkuude päev töörahva rõhumise ajaloos.»

Partei Keskkomitee poolt oli korraldatud Toompeal alaline valvepost, kes jälgis kiikriga Tallinna lahte. Sellest valvest võtsid osa Karl Tiitsen, tema vend Leonhard Tiitsen, nende isa, Maritof ja rida teisi ustavaid seltsimehi. Nagu V. Kingissepa ja J. Sihveri varematest kirjadest ilmneb, oli eesti punamadrustel kavatsus korraldada dessanti Tallinna, mida töölised nähtavasti ootasidki.

Eesti töörahvale ruttasid abiks Balti mere sõjalaevastiku madrused, kuid miiniristlejad «Spartak» ja «Ävtroil» sattusid ülekaalukate Inglise merejõudude kätte, kes koos eesti valgetega teostasid meeskonna kallal verist vägi-valda.

Umbes 200 madrust suleti Naissaarel pooleldi maa sees asuvatesse barakkidesse. Peagi alustas mereväekohus mitšman Valge eesistumisel oma timukatööd. Surmaotsus, mida kinnitas aseadmiral Pitka, langetati esmajärjekorras kommunistidele. Jaanuari lõpus mõisteti surma A. Krutov, N. Mihhailitšev, V. Pavlov, M. Pavlov, I. Nikitin ja teised — ühtekokku 36 nõukogude mereväelast. Vene seltsimeeste kõrval langetati surmaotsus ka neljale eestlasele: kütjatele F. Hansmerile ja J. Ploomannile, elektrik H. Lensmentile ning minöör J. Pedole. Kõigi nende süüdistusakt kõlas pea-

⁹¹ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 27, nim. 27-1, toimik 515, leht 4.

aegu ühesuguselt: «Et tema kui kollektiivi liige ja eestlane Eesti vabariigi vastu välja astus ja et tema kõik ära salgas».

Surmaotsused viidi täide 3. ja 5. veebruaril 1919. aastal. Surmamõistetud mereväelased jäid oma ideedele kuni lõpuni kindlaks. Osa neist tegi veel põgenemiskatse, kuid langesid neid küttivate valgekaartlaste kuulide all.⁹²

Foto maalist

*«Vangilangenud Nõukogude meremeeste mahalaskmine Naissaarel
1919. aasta algul.»*

Kuid ka terrori varjus ei tundnud eesti kodanlus ennast kindlana. 27. detsembril toimus maapäeva ja ajutise valituse ühine koosolek, kus ülemjuhataja osavõtul arutati sõjalist ning rahvusvahelist olukorda.

Järjekordselt pidi kodanlus tunnistama, et omade jõududega ei ole ta suuteline takistama nõukogude korra taaskestamist Eestis, mida tõendasid kõikide esinenud delegaatide sõnavõttud. Ka ülemjuhataja pidi tunnistama, et valgearmee polgud koosnevad ainult 150-st mehest. Viru rindele lähetatud 2500 mehest deserteerus 1500. Lõuna-Eestis takistavad punaste kütipolkude edasiliikumist pea-

⁹² Eesti NSV ORKA, fond 527, nim. I, toimik 6, leht 38—45.

miselt Saksa väeosad. Kokkuvõttes tunnistas ülemjuhataja, et kui ei saabu suuremat abi välisimperialistidelt, siis taaskestatakse Eestis nõukogude võim juba lähema aja jooksul.

Otsustati, et eesti kodanlust võib päästa ainult välismaiste sõjaliste jõudude suuremahuline kohaletoomine. Pöörduti Inglise valitsuse poole. «Palume Tema Kõrguse valitsust okupeerida ja pidada Eesti Vabariiki oma sõjalise kaitse all,»⁹³ öeldi abipalves, mis esitati peaministri kabinetis 29. detsembril Inglise admiralile Sinclairile. Eesti okupeerimise palvele kirjutasid alla ja võtsid osa delegatsioonist abipalve üleandmisel sotsiaaldemokraatide partei esindajatena ka K. Ast ja K. Grau. Nii olid sotsid koos kodanlusega pigem valmis heitma kogu eesti rahvast koloniaalikkesse, et aga takistada võimu üleminekut töörahva kätte.

Inglise imperialistid aga polnud võimelised Eesti okupeerimiseks suuremal hulgal oma vägesid saatma. «Kui teha ettepanek kohe saata selleks otstarbeks Venemaale Inglise vägesid, siis puhkeks armees mäss,» ütles Inglise peaminister Lloyd George 1918. aasta 16. jaanuaril.⁹⁴

Kuid vaatamata sellele, et välismaised imperialistid ei võinud suuremal hulgal oma vägesid saata, tegid nad kõik palgasõdurite värbamiseks ja nende kontsentreerimiseks Eesti territooriumil. «Et ei või olla juttugi liitlasvägede saatmisest Balti provintssidesse, jääb ainukeseks väljapääsuks organiseerida kõik, mis võib saada kohapealsetest vägedest ja vabatahtlikest väljast,»⁹⁵ otsustasid Entente'i imperialistid Pariisi rahukonverentsil.

Kahjuks ei arenenud 1918. aasta detsembris, kui toimus punaste kütipolkude kiire edasiliikumine, töötajate võitlus massiliseks relvastatud ülestõusuks kodanluse tagalas. Seda põhjustas tööstustöölise arvu vähenemine Saksa okupatsiooni ajal, kuna nad pidid endale mujalt ülalpidamist otsima. Samuti ei olnud ka parteiorganisatsioonid põrandaluseks tööks ette valmistatud, ning pärast sakslaste okupatsiooni tuli alustada kõike otsast peale. Muidugi ei jätnud siin mõju avaldamata ka nõukogude võimu vead maaküsimuse lahendamisel.

Eesti töörahvas ja ka kommunistlik partei Eestis ei olnud

⁹³ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 11, toimik 26, leht 7.

⁹⁴ История дипломатии, М.—Л., 1954, т. III, стр. 56—57.

⁹⁵ The Paris Peace Conference, 1919, Volume IV, Washington, 1933, p. 62.

teadlikud, et nende võitlust pooldab kogu maailma proletaariat, et Inglismaal on liikumine «Käed eemale Nõukogude Venemaast» võitnud tööliste seas suure populaarsuse, mis sundis imperialiste teostama interventsiiooni varjatult. See teadmatus, eriti Inglise eskaadri saabumisel, mõjus eesti töörahva revolutsioonilisele võitlusele pidurdavalt, seda enam, et ka imperialistid oma rahva eest eesti töötajate tegelikke võitlussihte varjasid. «Ainult otsekohene sõjariistus võitlus võis niisuguseks naaskliks olla, mida inglise kontrrevolutsioonilised kelmid ei saa inglise tööliklassi eest ühtegi kotti peita,»⁹⁶ kirjutas V. Kingissepp.

Kuid sellist massilist ülestõusu valge-Eesti tagalas detsembris-jaanuaris, kui punased kütipolgud Tallinnale liginesid, ei toimunud ning seda kasutasid imperialistid interventsiiooni jätkamiseks.

Vastuseks kodanluse abipalvetele teatati 1919. aasta 2. jaanuaril Ameerika presidendi Wilsoni kantseleist, et seal on loodud Hoover'i (pärastine Ameerika president — Ü. T.) juhtimisel erikomisjon, kes hakkab uurima olukorda Eestis ja organiseerima kiiret abi. Samasugune komisjon loodi ka Inglise valitsuse juures.

Lisaks eesti kodanluse valgearmeele, Inglise eskaadrile, vene valgekaartlastele ja balti parunitest väeosadele toodi palgasõdureid Soomest, kust saabus esimene üksus Soome armee majori Ekströmi juhtimisel juba 1918. aasta detsembri lõpus. 1919. aasta jaanuaris saabusid uued üksused Mannerheimi isikliku sõbra ja usaldusmehe kindral Wetzleri juhtimisel, kes määrati Eesti lõunarinde juhatajaks.

Teostades valget terrorit, püüdis kodanlus petta rahvast hirmujuttudega Eesti okupeerimisest Vene ja Hiina vägede poolt. Selliste juttudega püüdis ta varjata oma rahvavastast tegevust ja Eesti territooriumi andmist välismaiste imperialistide vallutusplaanide täideviimiseks.

Vene seltsimeeste abi Saksa okupantide väljakihutamiseks ja balti mereväelaste võitlust Inglise laevastiku vastu püüdis kodanlus serveerida Eesti «okupeerimisena».

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu selgitas oma avalduses, et mingit Eesti okupeerimist võõraste vägede poolt ei toimu ja et «Eesti kodanlus sõnagi ei lausu Eesti töölikklassist, kes on koondunud Punaarmeesse, et vabastada

⁹⁶ Viktor Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 82.

oma kodumaad kodanluse ikkest. Samuti kategooriliselt protesteerime Soome salkade segamise vastu meie võitlusse, seda enam, et Eesti töölised ei andnud vähimatki põhjust selliseks vahelesegamiseks»⁹⁷.

Et nõukogude korra taastamist ja parteiorganisatsioonide loomist vabastatud Eestis paremini juhtida, asus Narva ka kommunistliku partei eesti seksioonide Keskkomitee. Tema algatusel ja juhtimisel loodi partei maakonna- ja linnakomiteed Narvas, Rakveres, Võrus, Tartus ja Valgas. Viidi läbi kommunistide ümberregistreerimine. Samuti korraldati parteitöötajaile kursusi.

12. detsembril toimus Narvas Eesti punastes kütipolkudes võitlevate kommunistide konverents, kus võeti vastu rida otsuseid väeosade võitlusvõime tugevdamiseks. Konverentsil olid esindatud 482 kommunisti 68 delegaadiga. Konverentsi otsusel loodi Narva rindel võitlevate eestlaste-kommunistide ühine büroo, mis aitas suunata kommunistide võitlust lahinguis Eesti vabastamisel.⁹⁸

Suure rõõmuga võtsid eesti töötajad vastu Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu dekreedid Eesti Sotsialistliku Vabariigi iseseisvuse tunnustamisest, milline avaldati 8. detsembril 1918.

Dekreedis öeldi: Vastuseks Eestimaa Nõukogude valitsuse järelepärimisele teatab Rahvakomissaride Nõukogu:

1) Vene Nõukogude valitsus tunnustab Eestimaa Nõukogude Vabariigi sõltumatust. Venemaa Nõukogude valitsus tunnustab Eestimaa kõrgeimaks võimuks Eestimaa nõukogude võimu, nõukogude kongressini aga Rahvakomissaride Nõukogude võimu, eesotsas tema esimehe seltimees Anveldiga.

2) Vene Nõukogude valitsus kohustab kõiki Eestimaaga suhtlevaid Venemaa Nõukogude Vabariigi sõja- ja tsiviilvõime osutama Eesti Nõukogude valitsusele ja tema vägele igakülgset abi võitluses Eesti vabastamise eest kodanlikust ikkest.

3) Rahanduse Rahvakomissariaadile tehakse ülesandeks assigneerida Eestimaa Nõukogude Vabariigi Rahvapangale kümme miljonit rubla laenu.

⁹⁷ «Известия» ВЦИК, пр. 7, 12. 1 1919.

⁹⁸ Vt. väitekiri: Э. А. М а т т и з е н, Коммунистическая Партия — организатор и вдохновитель борьбы эстонского народа против англо-американских интервентов и внутренней контрреволюции 1918—1920 гг. М. 1955, стр. 72, 83.

4) Toiduainete Rahvakomissariaadil ja Rahvamajanduse Kõrgemal Nõukogul kokku leppida Eesti Nõukogude Vabariigi vastavate organitega mõlema vabariigi vahelise kaubavahetuse loomiseks.

Rahvakomissaride Nõukogu esimees: V. Uljanov
(Lenin)⁹⁹.

Nõukogude Venemaa, kes oli ise rasketes majanduslikes ja sõjalistes tingimustes, tegi kõik võimaliku eesti töörahva abistamiseks. Eesti sõltumatuse tunnustamine omas suurt poliitilist tähtsust, see andis tunnustust eesti töörahva ja tema revolutsioonilise võitluse austamisest suure vene rahva poolt. «Nõukogude Venemaa pole läänealasad iialgi vaadelnud oma valdustena,» kirjutas J. V. Stalin 15. detsembril 1918 «Pravdas», «ta on alati olnud seisukohal, et need alad moodustavad neil elavate rahvaste töötavate masside lahutamatu valduse, et neil töötavail massidel on täielik õigus ise määrata oma poliitilist saatust. Sellest hoolimata osutab Nõukogude Venemaa igakülgset toetust meie eesti seltsimeestele nende võitluses Eestimaa töörahva vabastamiseks sise- ja välisimperialistide ikkest.»

Pärast Narva vabastamist saabus eesti töörahvale Petrogradist 18 vagunit vilja, 2 vagunit petrooleumi, tubakat ja muud varustust. Petrogradi töölisel saatsid oma kehvadest varudest eesti klassivendadele meeldiva kingituse.¹⁰⁰

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI TEGEVUSEST

Ühel ajal lahingutega Eesti vabastamise eest asus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu riigiaparaadi loomisele, majandus- ja kultuurielu ülesehitamisele.

Kehtestati riiklik väliskaubanduse monopol. Parandati töötajate palga- ja korteriolusid. Esmajärjekorras paigutati töölisperekondi keldrikorteritest valgetega koos põgenenud jõukate poolt mahajäetud kortereisse. Määrati kindlad hinnad toiduainetele. Kehtestati 8-tunniline tööpäev. Kool vabastati kiriku pimestava mõju alt.

⁹⁹ Образование СССР, Сборник Документов 1917—1924, М.—Л. 1949, стр. 93.

¹⁰⁰ «Eesti Kütiväe Teataja», nr. 5, 7. XII 1918.

Hakati välja andma esimesi nõukogude võimu korraldavaid dekreete.

2. detsembril väljaantud dekreedis määras Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Eesti territooriumil kuni uute määruste väljaandmiseni riiklikuks rahaühikuks Venemaa Nõukogude Sotsialistlikus Föderatiivses Vabariigis käibel oleva rubla. Samas määrati ka rubla vahekord senini Eestis tarvitusel olnud teiste rahaüksustega, kusjuures igati arvestati töötavate hulkade huve.

3. detsembril anti dekreediline juhend maakonna ja valla nõukogude organite moodustamise, nende alluvuse ja kinnitamise korra kohta.

5. detsembril, täienduseks varem antud dekreetidele, soovitas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu, et igas vallas valitaks aega viitmata valla tööraha nõukogu, kes enda seast valib 3—5-liikmelise täidesaatva komitee. Valla tööraha nõukogu valimisest võisid osa võtta kõik vähemalt 18 aastat vanad, palgatööst elavad, võõrast tööjõudu mittekasutavad kodanikud. Valimine toimus valla tööraha üldkoosolekul vahekorras iga 25 töötaja kohta üks nõukogu liige, kusjuures nõukogu liikmete arv võis kõikuda 5 ja 25 vahel, olenevalt valla suurusest.

Valla tööraha nõukogu ülesandeks oli nõukogude võimu teostamine kohapeal, valla majandus- ja administratiivelu juhtimine, loomade ja toiduainete arvelevõtmine, valla piirides olevate mõisate, töökodade, kaupluste ja veskite tööjärele valvamine ning nende juhtimine.

Samas dekreedis nõuti ka kõikide mõisate rahva omandiks võtmist, milleks tuli mõisatöölise üldkoosolekul valida 3—5-liikmeline mõisa tööraha komitee. Valimisel ei olnud hääleõigust mõisavalitsejatel ega endise mõisaomaniku isiklikel teenreil, nagu toapoistel, kokkadel, kutsaritel jne.

Mõisa tööraha komitee, kes juhtis kogu mõisa majandust, allus valla tööraha saadikute täitevkomiteele, kellele ta iga nädal pidi aru andma; oma igapäevases töökäigus aga juhendus ta mõisa töötajate üldkoosolekult saadud ülesannetest.

Dekreedis mainiti, et ülevõetavate mõisate varandus on kogu rahva oma, mis nõuab erilist täpsust arvelevõtmisel ning tema säilitamisel. Igasugustele rahva vara raiskajatele oli ette nähtud karistused revolutsioonilise korra karmusega.

7. detsembril andis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu välja dekreedid revolutsioonilise kaitseväge asutamise kohta igas linnas, alevis ja vallas, mis pidi kindlustama avaliku korra hoidmise ja revolutsiooniliste võitude kaitsmise kogu Eesti Tööraha Kommuuni vabastatud territooriumil. Revolutsioonilise kaitseväge asutamine tehti kohalike täitevkomiteede ülesandeks ning see allus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu Siseasjade Valitsusele.

18. detsembril avaldati dekreet punase sõjaväe loomise ja kavatsetava mobilisatsiooni väljakuulutamise kohta. Dekreedis mainiti, et valitsus kavatseb ligemal ajal mobiliseerida kõik selleks kõlblikud meeskodanikud. Mobiliseerituist määratakse punasesse sõjaväkke kõik kommunistliku partei liikmed ja nende poolehoidjad ning palgalist tööjõudu mittekasutavad isikud, kuna teised määratakse tööväkke mitmesuguste majandus- ja korrastustööde läbi viimiseks.

Nõukogude võim võis usaldada relvi ainult töörahvale, sest töörahvas oli valmis Oktoobrirevolutsiooni võitused kaitsema.

Need olid Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu 1918. aasta detsembris Narvas väljaantud olulisemad dekreedid.

Hoolimata dekreetides esinevatest vigadest ning puudustest kajastasid nad töötavate hulkade püüdeid ja soove. Jällegi vabastati töörahvas kapitalistide orjusest ning kindlustati seadusandlusega ta osavõtt riigi-, majandus- ja kultuurielu ülesehitamisest. Samuti olid väljaantud dekreedid suunatud nõukogude korra kindlustamisele ja töörahva elujärje parandamisele.

Eesti Tööraha Kommuuni kindlustumine ja saatus olnes suurel määral sellest, kui palju töötavat rahvast suudeti kaasa tõmmata relvastatud võitlusele Eesti vabastamise eest.

Selle tähtsa ülesande elluviimine langes esmajoones sõjaväe valitsuse õlule, mille juhiks oli Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esimees Jaan Anvelt.

Lisaks Nõukogude Venemaa pinnal formeeritud eesti rahvuslikele üksustele organiseeriti vabastatud maakondades uusi väeosi ning täiendati endisi. Sajad töötava rahva paremad pojad astusid vabastatud linnades ja külades vabatahtlikena punastesse polkudesse ning suurendasid Eesti vabastajate võitlusridu. Juba järgmisel päeval

pärast Narva vabastamist astus ligi 600 vabatahtlikku 2. Viljandi kütipolku.

Idarindelt saabunud ratsaeskadroni baasil formeeriti detsembrikuu jooksul Narvas ja Rakveres uutest vabatahtlikest lisaeskadronid ning 1919. aasta jaanuari alguses võis asuda rindele punane eesti ratsapolk. Vabatahtlikega Virumaalt täiendati 3. suurtükiväe patareid ja moodustati 2. Viljandi polgu ratsaluure komando. Samuti komplekteeriti vabatahtlikest Narvas ja Rakveres revolutsioonilised kaitsepolgud.¹⁰¹

Samuti astus vabatahtlikke ka Lõuna-Eestis võitlevaisse punastesse väeosadesse.

«Iga Eesti linn, iga alev, iga küla annab meile oma väeosa, oma salga arusaajaid töölisi, klassiteadlikke võitlejaid,»¹⁰² kirjutas «Eesti Kütiväe Teataja» oma esimeses numbris.

Nii astus ainuüksi ühe päeva jooksul Punaarmeele Luunja vallas 48 ja Kastre-Võnnus 20 vabatahtlikku.

Peagi loodi piirivalve väeosad, määrati nende teenistusülesanded ja sisemine kord.¹⁰³

Väeosade varustamiseks veojõuga kuulutas sõjaväe valitsus oma päevakäsuga 3. detsembriks välja üldise hobuste mobilisatsiooni, mille tegeliku läbiviimisega aga paljudes kohtades hilineti.

16. detsembri päevakäsuga teatas sõjaväe valitsus rühmakomandöride kursuse avamisest, kuhu iga väeosa kohustati saatma ettenähtud arv mehi. Kursustele võeti kommuniste või neid, kes omasid kahe parteiliikme soovitusel ja olid 6 kuud sõjaväes teeninud. Kursuste kestus oli ettenähtud kõigest 3 nädalat, sest võitlus Eesti vabastamise eest ei lubanud sellele rohkem aega pühendada.

24. detsembril loodi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu otsusega komisjon, kes pidi kaasa aitama rindel võitlejate soojade riietega varustamisele.¹⁰⁴

Sõjaväevalitsuse kaudu käis ka asjaajamine ja läbikäimine Eesti territooriumil võitlevate Punaarmee väeosadega.

Vastava kokkuleppe kohaselt allus 25-verstane rinde-

¹⁰¹ J. Tipner, Eesti töörahva relvastatud võitlus nõukogude võimu eest kodusõja aastail, Tallinn, 1953, lk. 87—88.

¹⁰² «Eesti Kütiväe Teataja», nr. 1, 28. XI 1918.

¹⁰³ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 520, leht 6.

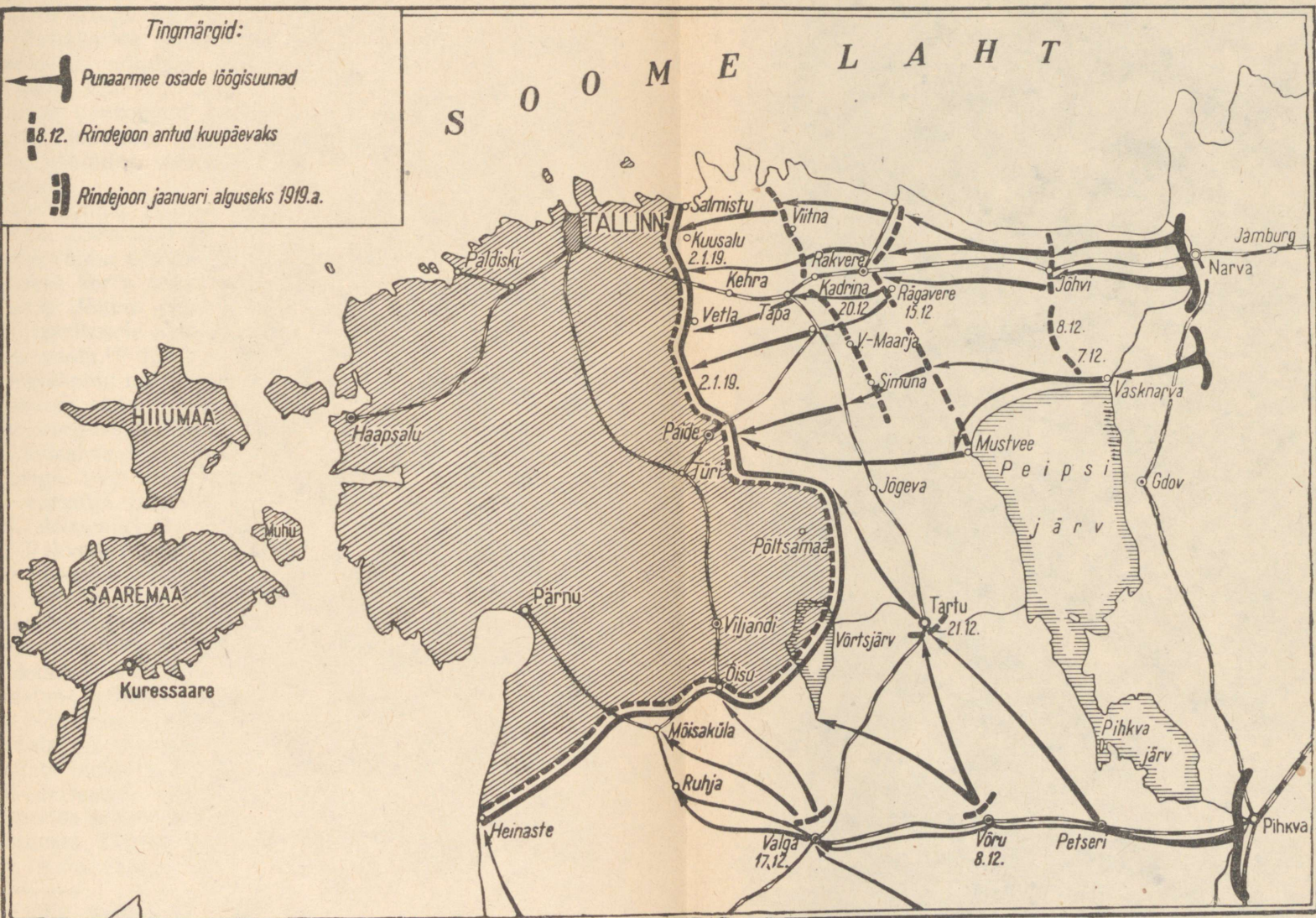
¹⁰⁴ Sealsamas, toimik 538, leht 1.

Tingmärgid:

← Punaarmee osade löögisuunad

▬ 8.12. Rindejoon antud kuupäevaks

▬ Rindejoon jaanuari alguseks 1919.a.

Olukord Eestis 1919. aasta algul.

tagune maa-ala väeosa tagala ülema korraldustele, välja arvatud linnad ja asulad, kus moodustati täitevkomiteed. Kogu vabastatud maa-ala kuulus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu juhtimisele. Diviiside sõjanõukogudesse ja iga Punaarmee polgu juurde määrati Eesti Tööraha Kommuuni esindaja, kes teostas läbikäimist kohaliku elanikkonnaga.¹⁰⁵

Pärast nõukogude võimu kehtestamist Narvas ja tema ligemas ümbruses asuti nõukogude aparaadi loomisele ka teistes kohtades, sedamööda kuidas need Punaarmee poolt vabastati.

Jõhvi jõudis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu volinik 14. detsembril ja tema juhtimisel viidi seal läbi nõukogude võimu administratiivorganite loomine ning revolutsioonilise korra organiseerimine. Töötava rahva algatusel isoleeriti Jõhvis rida aktiivseid valgekaartlikke tegelasi, võeti tarvitusele abinõud spekulantide ja viinaga handeldajate vastu.¹⁰⁶ Jõhvi alevi töötajad väljendasid oma kindlat poolehoidu nõukogude korrale. Töötava rahva koosoleku otsuses 15. dets. mainiti: «Meie, Jõhvi alevi töölised, tervitame praegust poliitilist pööret, aru saades, et ainult meie oma tööraha nõukogude valitsus, kindla proletaarse diktatuuriga, võib tööraha kasusid kaitsta ja Eesti töörahvast parunite ja kodanlaste kurnamise ikke alt päästa.»

16. detsembri õhtul vabastasid Punaarmee eesti väeosad Rakvere ja juba järgmisel päeval pidas seal oma esimese koosoleku Virumaa Täitevkomitee. Sellel koosolekul viidi läbi tööjaotus täitevkomitee liikmete vahel, arutati revolutsioonilise kaitsepõlgu organiseerimist, otsustati arvele võtta kõik valgetega koos põgenenute varandus jne. 18. detsembril kuulus täitevkomitee ära rahvamajandus-, toitlustus-, põllumajandus-, haridus- ja kontrrevolutsiooniga võitlemise osakondade juhatajate aruanded ning võttis vastu rea otsuseid nõukogude korra kindlustamiseks ja töötajate olukorra parandamiseks.¹⁰⁷

20. detsembri koosolekul otsustas täitevkomitee natsionaliseerida kõik vabrikud ja need kiiresti tööle rakendada.

Virumaa Täitevkomitee sai töötada võrdlemisi lühikest aega. Kuid vaatamata piiratud tegevusajale suudeti töö-

¹⁰⁵ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 520, leht 10.

¹⁰⁶ Sealsamas, toimik 43, leht 1.

¹⁰⁷ Sealsamas, toimik 745, leht 2.

rahva aktiivsel toetusel organiseerida nõukogude asutused paljudes Virumaa valdades, nagu Püssis, Kundas, Mallas, Maidlas, Varangul ja mujal.

31. detsembril toimus töörahva koosolek Ambla alevis Järvamaal, kus valiti täitevkomitee. Koosolek võttis üksmeelselt vastu otsuse, milles tervitati Eesti Töörahva Kommuuni loomist, avaldati talle tänu töötavate hulkade vabastamise eest ning kriipsutati alla vene seltsimeeste suurt abi, kes ulatasid oma toetava käe eesti rahvale tema vabadusvõitluses.

1919. a. jaanuari alguses asusid Punaarmee väeosad juba Jõelähtme-Aegviidu-Aravete-Järva-Jaani joonel, seega ainult 30 km Tallinnast. Samuti oli vabastatud juba suur osa Lõuna-Eestist, kus Punaarmee väeosad olid jõudnud Võrtsjärve-Kärstna-Karksi-Mõisaküla joonele.

Lõuna-Eesti vabastamisel osutasid eesti töörahvale märkimisväärset abi Läti punased kütipolgud.

Oma koosolekul 11. detsembril vabastatud Võrus otsustas Võru Ajutine Sõjaline Revolutsioonikomitee asuda nõukogude valimiste läbiviimisele maakonnas. Okupatsiooniaegsed vallavalitsused saadeti laiali. Töörahva poole pöörduiti üleskutsega abi osutamiseks nõukogude organite loomisel kohtadel.

14. detsembril toimuski töörahva poolt valitud Võru linna ja maakonna täitevkomitee koosolek. Nii linna kui ka maakonna täitevkomitee juurde moodustati administratiiv-, toitlustus-, rahvaharidus-, rahaasjandus-, majandus-, põllumajandus-, hoolekande- ja tööosakond. Juba esimestel koosolekutel asusid täitevkomiteed korraldama toitlustus- ja hindade ning muid töörahva olukorra parandamisega seoses olevaid küsimusi. Samuti asuti äride ja tööstuste natsionaliseerimisele.¹⁰⁸

19. detsembril ilmus Võru linna ja kreisi täidesaatva komitee häälekandja «Teataja» esimene number, milles teatati: «Kõik mõisad, metsad, põllud on Eestimaa piirides töörahva päralt.»

Kõikjal koondus töötav rahvas nõukogude võimu ümber, kes vabastas töörahva kurnamisest, kaitses tema huvisid kõigil aladel.

Koos mõisate natsionaliseerimisega kontrolliti ka üksik-

¹⁰⁸ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 645, lehed 1–4.

talupidajate käitumist maatöolistega. Nii näiteks Mõniste valla revolutsiooniline komitee andis käsu Sõõru talu omanikule maksmata jäetud karjase palk kohe ära tasuda.¹⁰⁹

24. detsembrist alustas tegevust Eesti Tööraha Kommuuni Siseasjade Valitsus, kelle ülesandeks jäi valla, alevi, maakonna ja linna täitevkomiteede töö juhendamine ja nende instrueerimine.

10. jaanuari 1919. aasta ringkirjaga määras siseasjade valitsus maakondade täitevkomiteede koosseisu 8-liikmeliseks: esimees, sekretär, administratiiv-, rahvamajanduse, haridus-, ühiskondliku kindlustuse, sõjaväe- ja finantsosakonna juhatajad.¹¹⁰

Siseasjade valitsuse süsteemi kuulusid ka Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu juures loodud kontrrevolutsiooniga võitlemise ja palkade komisjonid. Narva kontrrevolutsiooniga võitlemise komisjoni juhtis vana revolutsionäär, Lenini isiklikus kaitses teeninud kommunist Oskar Ellek, kelle energilise ja aktiivse töö tulemusena paljastati mitmed kontrrevolutsioonilised, Nõukogude-vastased vandenõud.

Nõukogude asutuste töö juhtimiseks andis Eesti Tööraha Kommuuni Siseasjade Valitsus välja 28. detsembrist 1918 kuni 13. märtsini 1919 23 mitmesugust määrust ja juhendit.¹¹¹

Peale Narva, Viru- ja Võrumaa loodi nii maakondade kui valdade täitevkomiteed ka Tartu- ja Valgamaal ning Viljandi- ja Pärnumaa vabastatud osades, üldsummas 126 vallas.

Nõukogude asutuste paremaks juhtimiseks asus siseasjade valitsus 9. jaanuaril 1919 Tartusse, kuna see linn asus tolleks ajaks vabastatud territooriumi keskses. Kuid sealt oli ta sunnitud juba 14. jaanuaril valgete pealetungi tõttu lahkuma. Kuni jaanuari lõpuni töötas siseasjade valitsus Võrus, kust ta 31. jaanuaril oli valgete liginemisel sunnitud siirduma Pihkvasse.

Nõukogude võimu taastamise hõlbustamiseks Lõuna-Eestis moodustas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu

¹⁰⁹ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 702, leht 8.

¹¹⁰ Sealsamas, leht 39.

¹¹¹ Sealsamas, toimik 64, leht 19.

Erakorralise Eesti Tööraha Täitevkomitee, kes eesotsas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu liikme Johannes Mäega pidas 20. jaanuaril 1919 oma esimese koosoleku Valgas.¹¹²

Uhe raskema ja keerulisema küsimusena seisis noore nõukogude võimu ees maaküsimus. Selle õigest lahendamisest olenes töötavate talupoegade ja maaproletariaadi laiade hulkade suhtumine nõukogude võimusse, sellest olenes ka tööliklassi ja talurahva liidu tugevus.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu seisukoht maaküsimuses väljendus tema poolt välja antud dekreetides ja juhendites.

5. detsembril 1918 väljaantud dekreedis mainiti: «Endiste sellekohaste dekreetide muutmiseks ja täiendamiseks ning lähemate korralduste avaldamiseni otsustab Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu:

1. Kõik mõisad tuleb rahva omanduseks võtta.

2. Seda toimetavad mõisa tööraha komiteed, mis kõigi mõisatööliste üleüldise koosoleku poolt valitud ja 3—5 liikmest koos seisavad.»¹¹³

Mõni kuu hiljem avaldatud juhendis selgitati, et «vähe- maks majanduslikuks üksuseks maal on põllumajandus- lised (mõisa- ja külakommuunad) kommuunad.»¹¹⁴

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ja ka mõningate Eestimaa Kommunistliku Partei juhtivate seltsimeeste seisukoht maaküsimuses oli tollal järgmine: maa kuulutati natsionaliseerituks — kogu rahva omanduseks. Mõisad muudeti kommuunideks ja nende juhtimine anti mõisa- tööliste poolt valitud mõisakomitee kätte, kes koos ring- konna põllumajanduse instruktoriga pidi hoolitsema mõisa õige ning otstarbeka majandamise eest. Mõisa (kommuuni) paremaks juhtimiseks võis mõisakomitee pal- gata vastava eriharidusega instruktori-agronoomi.

Eespool mainitud põhimõtteid maaküsimuses asus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ellu viima.

Mõisate ülevõtmiseks ja maaküsimuse korraldamiseks saatis keskvalitsus kohtadele abiks ka punaarmee- laste ja madruste gruppe. Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu oma koosolekul 5. detsembril otsustas naabervabariikidest välja

¹¹² EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 3, leht 1.

¹¹³ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded, nr. 1, Petrograd, 1919, lk. 7.

¹¹⁴ Sealsamas, nr. 2, lk. 7.

kutsuda kõiki eestlasi, kes on võimelised kaasa aitama maaküsimuse lahendamisel ning selle teostamisel kohtadel.

Esimeste ülevõetud mõisatena 4. detsembril märgitakse Narva maakonnas Väike- ja Suur-Soldinot jt. Vaatamata rinde lähedusele, oli Narva maakonnas 12. detsembriks üle võetud 14 mõisat.

Töötavad hulgad aitasid kõikjal kaasa nõukogude võimu kehtestamisele ja mõisate ülevõtmisele. Repniku küla elanike koosoleku resolutsioonis mainitakse: «Meie peame oma pühaks kohuseks viimase veretilgani kättevõidetud vabadusi kaitsta igasuguste kallaletungide eest meie timukate ja igasuguste nurjatute eest, kes siia maani meie verevævast elasid ja meie üle irvitasid.

Maa ja vabrikud töörahvale! Surm Eesti kodanluse valgekaartlaste salkadele! Elagu Eesti töörahva valitsus! Elagu Venemaa Föderatiivne Nõukogude Vabariik ja tema juhid!»¹¹⁵

Paljudes mõisates olid sakslased ja valged teinud «puhta töö». Nii märgitakse Kukruse mõisa ülevõtmise aktis: «Sügiskünd on kündmata jäetud. Rukis on mõisast sakslaste poolt ära viidud. Valged tahtsid n. ö. viimast ära korjata, aga mõisa töömehed hakkasid vastu ja ei täitnud nende käske. Tööhobuseid viisid väevõimul ära 21, vankreid 9.»¹¹⁶

Rohtla mõisa ülevõtmise akt on järgmine: «Valgekaardi poolt vilja ära viidud umbes 200—250 puuda ja kõik peksumasina riimad, peale selle 14 hobust ja vankrit.»¹¹⁷

Sakslased ja valgekaartlased laastasid ning riisusid paljaks ka paljud teised mõisad.

Valitud mõisakomiteed võtsid üle rida mõisaid ka Virumaal, Tartumaal ja mujal. Ainult 18. detsembrist 1918 kuni 2. jaanuarini 1919 võeti Virumaal üle 23 mõisat. Võru maakonnas jõuti natsionaliseerida üle 30 mõisa.

Suurt abi osutas kohapealsetele seltsimeestele Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu vastutav organisaator J. Ikmelt, kes aitas töörahvast valla ja mõisa nõukogude loomisel, varanduste töörahva omanduseks ülevõtmisel.

Hõlpsamaks juhtimiseks jaotas Eesti Tööraha Kommuuni põllumajanduse osakonna kolleegium maakonnad

¹¹⁵ «Eesti Kütiväe Teataja», nr. 2, (17), 7. I 1919.

¹¹⁶ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 607, leht 15.

¹¹⁷ Sealsamas.

jaoskondadeks. Nii loodi Narva maakonnas 5, Viru maakonnas 8, Tartu maakonnas 16 ja Võru maakonnas 8 jaoskonda. Jaoskond kujutas oma maa-alalt umbes kihelkonda ning sinna määrati 1 kuni 3 organisaatorit-instruktorit. Jaoskond jagunes ringkondadeks (vald), mis oli ühe põllumajanduse instruktori tegevusrajooniks. Organisaatori-instruktori ülesandeks oli organiseerida vallanõukogusid, mõisakomiteid, juhtida kohalikku poliitilist elu ning jälgida keskvalitsuse dekreetide ja määruste elluviimist.

Sõjategevuseks vajalike mobilisatsioonide ja rekvireerimiste juures arvestas Eesti Töörahma Kommuuni valitsus põllumajanduse hädavajalikke tarvidusi. Nii oli ette nähtud, et hobuste rekvireerimisel jäetakse mõisatesse iga 10 tessatini kohta üks hobune. Neis mõisates, kus olid mingisugused tööstused (puu-, metsatööstus, aiandus jne.), lubati jätta hobune 8 tessatini kohta. Taludes, kus olid head põllumaad, lubati jätta hobune iga 8 tessatini kohta, halbade maade puhul aga iga 5 tessatini kohta. Üksikute väikemaapidamiste tarbeks lubati jätta hobune isegi 2 tessatini kohta. Kalameestele jäeti hobune iga nooda või muu püügiriista teenindamiseks.

Kariloomadest jäeti rekvireerimata kõik registreeritud suguloomad. Samuti jäeti iga 5 tessatini põllumaa kohta 1 lehm või selle asemel 6 lammast või 2 siga. Kui lehmad moodustasid perekonna peamise ülalpidamisallika, siis lubati jätta vastavalt perekonna suurusele ka 2 lehma.

Töörahma ühiseks varanduseks kuulutati ka kõik metsad ja valmistootatud metsamaterjalid, mille omavoliline maharaiumine ja äratarvitamine oli rangelt keelatud. Metsade heakorra järelevalve jäi vastavate töörahma saadikute nõukogude hooleks, kes pidid riigile kuuluvast metsast eraldama igale majapidamisele vajaliku osa kütte- ja tarbepuidu tagavarade soetamiseks.

Vaatamata sõjaolukorrale arvestas nõukogude võim igati põllul töötajate vajadusi. Kaotati maa eest rendimaksimine ja kustutati põllupidajate tsaariaegsed võlad, mida aga kodanlik valitsus asus pärast sisse nõudma.

Nagu teame, on maaküsimuse õige lahendamine töölisklassi ja talurahva tugeva liidu tekkimise peamiseks aluseks. Sellest oleneb, kas töötavate talupoegade suured hulgad astuvad koos töölisklassiga otsustavalt võitlusareenile ning on valmis kandma kõiki raskusi ühiste sihtide elluviimise eest.

Kahjuks tegi nii Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu kui ka Eestimaa Kommunistlik Partei maaküsimuse lahendamisel tollal tõsiseid vigu.

«Eestis, kus kõik parem põllumaa suurtesse majanduslikesse üksustesse (mõisatesse) koondatud, oleks maajagamine veel suurem kuritöö sotsialismi vastu kui tööstusastuste õhkulaskmine,»¹¹⁸ kirjutas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu esimees J. Anvelt.

Ilmselt ei arvestanud siin Anvelt ja ka teised Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu liikmed kapitalismilt sotsialismile ülemineku perioodi iseärasusi, mis on eriti oluline talurahva kaasatõmbamiseks sotsialismi ülesehitamisel. Muidugi oleks tulnud organiseerida majanduslikult eesrindlikest mõisatest ja teistest suurmajapidamistest teatud arv näidisettevõtteid. Kuid sealjuures unustati, et suur osa maaelanikest Eestis olid kas maata või vähese maaga inimesed, kes ootasid nõukogude võimult maa saamist. «Relvastatud ülestõusu, teise revolutsiooni, Oktoobrirevolutsiooni tekkimine tõestab selgesti,» rääkis V. I. Lenin II ülevenemaalisel nõukogude kongressil, «et maa tuleb anda talupoegade kätte.»¹¹⁹

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu aga ei jaganud põllutööliste ja talurahva kehvadele kihtidele vastavat osa mõisnike ja kulakute maid, ei kuulutanud selgelt ja kindlalt, et kehvikute ning keskmike maaomandus jääb puutumata.

Ainult isiklike kogemuste najal, kannatliku selgitus- ja organiseerimistööga, aga mitte sundabinõudega, võis talurahvast veenda ühismajapidamise paremustes. V. I. Lenin rääkis I ülevenemaalisel maaosakondade kongressil 1918. aasta detsembris: «Ja on iseendast arusaadav, et selline pööre, üleminek talupoegade individuaalsetelt väikemajapidamistelt ühismaaharimisele nõuab pikka aega, et seda mingil juhul ei saa teostada otsekohe.»¹²⁰ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ja ka Eestimaa Kommunistliku Partei juhtivad töötajad ei suutnud seda Lenini põhimõtet kohandada konkreetsele olukorrale ning marksistlikult ellu viia.

Kui Eesti Tööraha Kommuun oleks viinud läbi teatud

¹¹⁸ J. Anvelt, Tööraha võimuvalitsuse kindlustamisest, Petrograd, 1919, lk. 32.

¹¹⁹ V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., Tallinn, 1954, lk. 229.

¹²⁰ V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., Tallinn, 1956, lk. 312.

osa mõisamaade ja teiste suurmajandite kiire tasuta jaotamise maatameeste ja väikemaapidajate vahel, varustades neid sealjuures vajaliku inventariga, oleks nõukogude võim võitnud kümneid tuhandeid uusi kindlaid poolehoidjaid ning see oleks märgatavalt tõstnud vabatahtlike arvu Eesti kütipolkudes. Maaküsimuse ebaõige lahendamine osutus Eesti Tööraha Kommuuni kaotuse üheks põhjuseks, seda enam, et samal ajal kodanlik ajutine valitsus reklameeris laialt mõisamaa töötavale talurahvale jaotamist.

Võib märkida, et samasugused vead maaküsimuses leidsid tollal aset ka mitmes teises vabariigis (Ukrainas, Ungaris, Lätis), ning siin ei saa süüdistada ainult Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu, vaid see oli tol ajajärgul üldine nähe.¹²¹

Tähtsaks küsimuseks nõukogude korra taastamisel oli ka tööstuse ja transpordi kordaseadmine, mida taganevad Saksa väed ja valgekaardi salgad kõikjal purustasid.

Punaarmee poolt vabastatud territooriumil asus umbes üks kolmandik Eesti tööstusest. Nagu teada, ruineerus Eesti tööstus märgatavalt saksa okupatsiooni ajal. Koos okupantidega põgenevad vabrikandid laastasid veel omakorda tööstusettevõtteid, mille tulemusena jäid tööraha valitsusele sageli ainult tühjad vabrikuruumid. Polnud toorainet. Töölisele oli palk maksmata jäetud.

Nagu mujal, nii ka tööstuses ja transpordis aitasid töötajad kõikjal ellu viia nõukogude korra poolt antud määrusi ja juhendeid.

Töölise algatusel võeti juba 1. detsembril 1918 arvele kõik Narva Kreenholmi tehastes asuvad valmis- ja toormaterjalid ning koostati nende kohta nimekiri. 2. detsembril toimus Narva Kalevi Manufaktuuri töölise üldkoosolek vabrikukomitee valimiseks. Ühel häälrel valiti vabriku komiteesse 14 kommunisti ja nende poolehoidjat. 6. detsembril palus Kreenholmi Manufaktuuri töölisvanemate nõukogu vabrikut natsionaliseerida, tuues ette, et vabrik oli jäetud omanike poolt saatuse hooleks ning oli majanduslikult väga raskes olukorras.

12. detsembril avaldaski Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, millega «Kreenholmi vabrik ühes kogu

¹²¹ A. I. Mikojan, Kõne NLKP XX kongressil, Tallinn, 1956.

varandusega, mõisate ja metsadega, mis Eesti piirides», loetakse natsionaliseerituks. 23. detsembril, pärast vastavaid ettevalmistusi, kuulutati natsionaliseerituks Narva kalevi-, lina- ja malmivabrik.

Narva tekstiilitööstused olid suurimaiks ettevõteteks, mis kuulusid Eesti Tööraha Kommuunile.

Vaatamata sõjaolukorra raskustele pühendas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu suurt tähelepanu tööstuse arendamisele ja tööliste olukorra parandamisele. Nii kulutas Nõukogude Eesti valitsus 1. jaanuariks 1919 ainuüksi Narvas asuvate vabrikute finantseerimiseks 1 375 774 rubla. See summa kulus peamiselt Narva vabrikute korrastamiseks ning tööliste palkadeks. Peale selle krediteeriti Narva linna täitevkomiteed 485 137 rublaga.

Tööstusettevõtete natsionaliseerimisele asuti ka maakondades.

Kohe pärast Rakvere vabastamist avaldasid «Sakala» nahavabriku töölised, et nad tahavad pühendada kogu oma jõu nõukogude korra tugevdamisele, ning teatasid oma valmisolekust alustada tööd. Rakveres lasti tööliste poolt valitud komiteede juhtimisel käiku veel tärklisevabrik (13 töölisega), Kunda-Arro elektrijaam (42 töölisega) ja lukksepatöökoda (6 töölisega). Linaketramise vabriku taastamisele asus 28 töolist. Kunda ja Aseri tehased olid valgete poolt niivõrd laastatud, et Eesti Tööraha Kommuuni organid ei suutnudki neid selle lühikese ajaga käiku lasta.¹²²

Tartus jõuti natsionaliseerida ja käiku lasta nahavabrik (40 töölisega), põllutööriistade vabrik, laevade parandustöökoda, vildivabrik, kondijahu jahvatamise vabrik ja 2 mööblitöökoda. Telefonivabrikus organiseeriti relvade parandamise töökoda.¹²³ Kõigis neis ettevõtteis viidi läbi töölistekomiteede valimised, kes aitasid kaasa töökaigu juhtimisele.

Võrus lasti käiku linna elektrijaam, lauavabrik, trüki- ja Räpinas alustas tööd paberivabrik.¹²⁴

Koos tööstuse organiseerimisega asus Eesti Tööraha Kommuuni valitsus korraldama transporti.

1. detsembril peeti Narva raudteel töötavate kommunistide koosolek, kus otsustati tervendada koosseisu ja valiti

¹²² EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 358, leht 1—2.

¹²³ Sealsamas, leht 3.

¹²⁴ Sealsamas, leht 4.

kollektiivide juhid. Edaspidi otsustati kokku kutsuda kõigi kommuuni raudteil töötavate kommunistide koosolek, et aidata kaasa transportolude parandamisele. Transpordi taastamisel osutasid vennalikkude abi Vene NFSV töötajad, kes saatsid Eesti raudtee korrastamiseks ja juhtimiseks kogunud kaadrit.

27. detsembril avaldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekree di pagasiveo ja sõidupiletite müügi kohta raudteel. Dekree di kohaselt võeti vastu pagasit kuni 6 puuda. Haigetel, vanadel ja väikeste lastega reisijail lubati sõita hariliku pileti hinnaga magamisvagunites.

Ainuüksi 1918. aasta detsembris kulutati Eesti Tööraha Kommuuni valduses olevate raudteede korraldamiseks ja käigushoidmiseks 153 724 rubla. Posti ja telegraafi korraldamiseks eraldati pangast samal ajavahemikul 38 250 rubla.

Eesti Tööraha Kommuuni Majandusvalitsusel, kes juhtis nii tööstust kui transporti, oli ka mereasjanduse osakond, kes korraldas lootside ja tuletornide teenistust. Mereasjanduse osakonnale kuulusid ka mõned jõelaevad, nagu «Flora», «London», «Narva» ja «Pavel».¹²⁵

22. detsembril võttis Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu vastu otsuse vahetada esindajaid Vene NFSV Rahvamajanduse Valitsusega.

4. jaanuaril 1919 leidsidki aset läbirääkimised Vene NFSV Rahvamajanduse komissari L. Krassiniga, mille sihiks oli majandusliku läbikäimise elavamaks muutmine. Samuti arutati ka põlevkivi töötlemise küsimusi.¹²⁶

Vaatamata lühikesele tegevusajale ja tehnilise kaadri vähesusele suutis Eesti Tööraha Kommuuni valduses olev tööstus toota mõningaid hädavajalikke saadusi. Narva tekstiilitööstus andis rindele tarvilikku sidematerjali, presentu, kotte jm.¹²⁷ Tekstiilitooteid kasutati ka vahetuskaubana Ukrainast saadud produktide vastu.

Pärast Eestist evakueerumist suudeti Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu algatusel Petrogradis käiku lasta presendivabrik, mis rahaldas oma toodetega peamiselt rinde vajadusi.

¹²⁵ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 405, leht 15.

¹²⁶ Sealsamas, toimik 27, leht 4.

¹²⁷ Sealsamas, toimik 292, lehed 1—4.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu asus korraldama ka rahandusküsimusi. Eesti Tööraha Kommuuni Pank alustas tegevust Narvas 10. detsembril 1918. Koos iseseisvuse tunnustamisega võimaldas vene rahvas eesti töötajatele oma riikluse ülesehitamiseks ka 10 miljoni rublalise laenu, mille 16. detsembril andis Eesti Tööraha Kommuunile üle Vene NFSV Rahvapank, mis saigi Eesti Tööraha Kommuuni Panga peamiseks tegevuskapitaliks ning selleks allikaks, millest finantseeriti väljaminekuid mitmesugustel rahvamajanduse aladel.

Eesti Tööraha Kommuuni Panga kaudu tasuti ka sõjaväe tarbeks ostetud toiduainete eest. Näiteks ainuüksi 31. detsembril tasuti Vokka ja Püssi vallast ostetud liha eest esimesele 51 200 ja teisele 36 735 rubla.¹²⁸

Eesti Tööraha Kommuuni Majandusvalitsus andis välja määruse, mille kohaselt «kõik Eesti Tööraha Kommuuni valitsuse ja natsionaliseeritud asutused on kohustatud oma raha E. Kommuunapangas hoidma.» Määruse kohaselt omas ainult pank õigust eelmainitud asutuste väljaminekuid tasuda vastavalt Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt kinnitatud eelarvele.

Eesti Tööraha Kommuuni Pangas vajaliku krediidi avamiseks tuli asutustel saata oma eelarve keskrahvamajanduse osakonda, kus see koos Eesti Tööraha Kommuuni Kontrollvalitsuse esindajaga läbi vaadati. Pärast eelarve kinnitamist Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu poolt avatigi asutusele või ettevõttele pangas vastav krediit. Sama teed pidid oma kohalike nõukogude kaudu käima ka maakondades ja valdades asuvad ettevõtted ning asutused.

Nii osutus Eesti Tööraha Kommuuni Pank tsentraliseeritud organiks, mille kaudu kõik ettevõtted ja asutused oma majanduslikke operatsioone toimetasid.

Eesti Tööraha Kommuuni Panga kaudu teostati ka ühtlase elatusraha väljamaksmist. 28. detsembril kuulutati välja dekreet 500-rublase elatusraha kehtestamisest igaks kuuks kõigile maa ja linna ettevõtete ning asutuste töölislitele, ametnikele ja sõjaväelastele.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu põhjendas ühtlase elatusraha sisseseadmist sellega, et ta tahtis «kodanlist palgamaksmisviisi ära kaotada», kuid sattus sellise korraldusega kõikide töö võrdsustamisele, mis oli muidugi ekslik.

¹²⁸ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 38, leht 7.

Marksistlik-leninlik teooria õpetab, et kommunismi esimesel astmel kehtib põhimõte: «Igaühele tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi», mis täiesti eitab kõigile ühesuguse tasu maksmist, arvestamata eriala, töö kvaliteeti ja hulka. Selline tasu maksmise süsteem võimaldas loodritel elada ausate töötajate arvel ning kutsus juba tol ajal töötajate hulgas esile rahulolematust.

Saksa okupatsioonivõimud takistasid igati koolide tegevust ja püüdsid sealt välja tõrjuda eesti keelt, et nii kergemini saksastada kogu eesti rahvast.

Juba oma esimestest taaskehtestamise päevadest peale hakkas nõukogude võim hoolitsema õppiva noorsoo eest, et võimaldada neile kooliharidust emakeeles.

Et aidata kaasa eesti keele edasiarenemisele, loodi Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu 8. detsembri koosolekul tööliskirjanik Lilienbachi juhtimisel eriline komisjon keeleküsimumste arutamiseks ning lahendamiseks.¹²⁹

Narva maakonnas alustas juba detsembri esimestel päevadel haridusosakonna juhataja K. Raadiku juhtimisel tööd üle 60 kooli. Samuti rakendati tööle kõik Narva linnas asuvad koolid.¹³⁰ Koolitööst kõrvaldati rahvast pimestavad usuõpetuse tunnid ning hakati välja töötama uusi nõukogulikke õppeprogramme.

Nagu nähtub dokumentidest, tegeles Eesti Tööraha Kommuuni asjaajamisosakond juba 2. detsembril Narva linna koolidele küttepuude, petrooleumi, üüri- ja õpetajate palgaraha muretsemisega.¹³¹

Koolide töölerakendamine nõudis suurt organiseerimistööd ja tohutuid pingutusi, sest paljud koolimajad olid sõjatules hävinenud või lõhutud, õppevahendid kaduma läinud, puudusid õppejõud.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu juurde loodi kultuuri ja hariduse valitsus, maakonna, linna ja valla täitevkomiteede juurde rahvahariduse osakonnad ning kõikides koolides algas õppetöö emakeeles.

Varsti pärast Võru vabastamist, 17. detsembril, toimus ülemaakondlik õpetajate konverents, kus arutati abinõusid koolitöö paremaks korraldamiseks.

Peaaegu kõikjal, kus õpetajad olid kohtadele jäänud, aita-

¹²⁹ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 2, leht 21.

¹³⁰ Sealsamas, toimik 610, lehed 4 ja 6.

¹³¹ Sealsamas, toimik 59, leht 1.

sid nad nõukogude võimul korraldada hariduselu. Erandi moodustas ainult Tartu ülikool, kust olid lahkunud kõik saksa okupatsiooni võimu poolt seal ametisse pandud professorid.

Alustasid tööd ka kultuurimajad, lektoriumid. Narva Kreenholmi Manufaktuuri töölised vaatasid oma isetegevuskollektiivi ettekandes näidendit «Töölisasula». Tartu «Vanemuise» teatri kollektiiv palus, et teater arvataks töörahva kultuurharidusvõrku.

Hariduse ja kultuuri valitsuse juures avati kirjastuse osakond, mille toimetust asus juhatama tööliskirjanik Lilienbach. Tegevuse alustamiseks anti kirjastusele 120 000 rubla krediiti. See ei olnud muidugi ainuke toetussumma. Näiteks alates 7. veebruarist kuni 24. aprillini 1919 sai kirjastuse osakond 737 488 rubla.¹³²

Eesti keeles anti välja rida marksismi-leninismi klassikute töid. Anti välja ajalehti: «Eesti Kütiväe Teataja», milles avaldati Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreete ja määrusi, «Edasi», «Tööline». Peale eelnimetatute ilmus rida ajalehti maakondades. Tavaliselt jagati ajalehti töörahva hulgas tasuta.

Ajalehed aitasid kaasa nõukogude võimu korralduste levimisele. Neis avaldati töötajate kirju ja ettepanekuid ning innustati masse võitlusele nõukogude võimu põhimõtete elluviimiseks. Ajalehes «Tööline» oli eri veerg pealkirjaga «Meie vead», kus töötavad hulgad võisid paljastada ja kritiseerida nõukogude asutustes töötavate ametnike vigu ning aktiivselt võidelda bürokratismi vastu.

Riikliku kaitse alla võeti kõik kultuuri- ja muinsusväärtused. Avaldatud määruses öeldi: «Linna, valla ja alevite töörahva nõukogude täidesaatvad komiteed on kohustatud kõiki abinõusid tarvitusele võtma, et mahajäetud mõisates, taludes ja majades kultuuriajaloolised ja kunstiväärtuslikud asjad kohalikkude nõukogude poolt kokku kogutaks ja alal hoitaks, kuni sellekohase ülemaalse korralduseni.»¹³³

«Need varad, mida meie vaprad seltsimehed punaväelased nüüd oma verega töörahvale võidavad, on tuhandeaas-

¹³² EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 461, leht 4.

¹³³ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded, nr. 1, lk. 24.

tase töörahva kultuuri töö vili,»¹³⁴ mainiti teises Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu teadaandes.

Eesti Töörahva Kommuuni kunstikaitse toimkonna komissariks määrati kunstnik Jaan Koort, kes töörahva kultuurilisele teenindamisele tõmbas kaasa ka teisi kunstnikke, kirjanikke ning näitlejaid.

Eesti Töörahva Kommuuni kultuuri- ja haridusvalitsus, vaatamata oma lühikesele tegevusajale, suutis päästa rea väärtuslikke esemeid. Nagu selgub J. Koorti allkirja kandvast tööaruandest, anti osakonna poolt üle Tartu ülikooli raamatukogule 7580 raamatut ja eralattu 5 kastitait kirjan- dust. Koguti ja võeti hoiule 558 portselan- ja keraamika- eset, 158 maali, 20 mappi joonistusi ja gravüüre jne.

Kultuuri ja hariduse valitsuse juhtimisel korraldati kaadri ettevalmistamiseks rida kursusi ja instrueerimiskoos- olekuid.

Hoolitseti ka rindevõitlejate kultuurse teenindamise eest. Rindevõitlejatele korraldati sageli kontserte, loenguid ja muid ettekandeid. Üheks aktiivsemaks esinejaks oli kunstnik-revolutsionäär Eduard Sõrmus, kes pühendas oma talendi ja südamlikud selgitussõnad alati töörahva vabastamisele. Ta pöördus ka noorsoo poole valge-Eesti tagalas: «Ma pööran sinu poole, Eesti noorsugu,» kirjutas Sõrmus. «Kes noor on, sel on vaimustust kõige suure ja kõrge vastu! Eesti töölised, Eesti noorsugu, olge tervita- tud! Head jällenägemist kommunistlikus Eestis!»

Nõukogude korra taaskehtestamise esimestest päevadest alates püüdsid Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu ja tema allasutused korraldada hoolekande ja tervishoiu küsimust, mis oli saksa okupatsiooni ajal täiesti unarusse jäetud.

Oma esimesel koosolekul Narva raekojas 29. novembril otsustas Eesti Töörahva Kommuun abi anda Narva vabas- tamisel sõja läbi kannatada saanud töörahvale. Samuti olid hoolekande ja tervishoiu küsimused ühed esimestest päevakorrapunktidest maakondade ja linnade täitevkomiteede koosolekuil.

Juba oma teisel koosolekul arutas Narva linna täitev- komitee materiaalse abi andmise küsimust, samuti pööra- sid sellele küsimusele suurt tähelepanu ka täitevkomitee osakonnad. Narva linnas kulutati toetuste andmiseks töö-

¹³⁴ Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded, nr. 1, lk. 18.

tajaile 1918. aasta detsembris üle 20 000 rubla.¹³⁵ 25. detsembril kutsuti Narvas tervishoiu toimkonna poolt kokku nõupidamine, kus arutati epideemiate ja teiste haiguste vastu võitlemise abinõusid. Asuti haiglate laiendamisele, sisseseade ja tervishoiu personali leidmisele.

Ka Virumaa Täitevkomitee organiseeris juba esimestel päevadel pärast Rakvere vabastamist sotsiaalse hoolekande ja tervishoiu osakonna. Osakond organiseeris kiiresti haigla ja varustas selle hädavajaliku sisseseadega ning meditsiinilise personaliga. Organiseeriti ka vanadekodu ning osutati abi okupatsioonivõimu vanglaist vabanenuile.

Nagu mujal, nii tunti ka Viru maakonnas suurt puudust kvalifitseeritud meditsiinilise personali järele. Kogu maakonna kohta oli Virumaal ainult kolm arsti, kaks velskrit, üks haigla ja kaks apteeki. Ei olnud ühtegi sünnitusmaja.¹³⁶ Kogu meditsiinilise personali olid valged valepropaganda abil enestega kaasa viinud.

Need olid Eesti Tööraha Kommuuni esialgsed sammud lõhutud majanduse ja kultuuri ülesehitamisel. Siinjuures peab märkima, et kõik ülaltähendatud tegevus toimus sõjaolukorras ja äärmiselt lühikese aja vältel, sest nõukogude võim sai püsida Narvas 50, Võrus 45, Tartus 20 päeva ja paljudes kohtades veelgi lühemat aega.

Eesti Tööraha Kommuuni loov töö katkestati välisimperialistide ja Eesti kodanluse ühise pealetungiga.

EESTI TERRITOORIUMI KASUTAMINE NÕUKOGUDE VENEMAA VASTASEKS INTERVENTSIOONIKS JA TÖÖRAHVA VÕITLUS SELLE VASTU

Inglise ja ameerika imperialistide, balti parunite ja vene valgekaartlaste kaasabil õnnestus Eesti kodanlusel 1919. aasta alguseks koondada Eesti territooriumile märkimisväärsed sõjalised jõud, keda tugevdati palgasõduritega ja Inglise laevastiku ning lennukitega. Jaanuari esimestel päevadel alustasid need kontrrevolutsioonilised väed pealetungi.

Eesti Tööraha Kommuun, kes ei olnud veel tegelikult

¹³⁵ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toim. 262, leht 8.

¹³⁶ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 771, leht 3.

läbi viinud üldmobilisatsiooni ning ei omanud sõjalisi reserve, ei suutnud vastu seista sellele rahvusvahelise imperialismi ja Eesti kodanluse poolt organiseeritud sõjalisele jõule ning oli sunnitud taganema. 9. jaanuaril vallutasid valged Tapa — tähtsa raudteesõlme.

10. jaanuaril avaldas Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu töörahvale üleskutse, kus ta järjekordselt paljastas kodanliku ajutise valitsuse rahvavaenulikku poliitikat, kes tööraha mahasurumiseks kutsus Eesti territooriumile välismaiseid kontrrevolutsioonilisi vägesid. Inglise laevastiku ja balti parunite kõrval ka «Soome lihunikud on Eestisse jõudnud», öeldi üleskutses. «Igaüks, kes valmis on Eesti töölisi tapma, on ajutise valitsuse truim liitlane... Igaüks, kes tõesti tahab, et Eesti vabaneks, peab appi tulema, mitte sõnadega, vaid tegudega... Kõik töörahas sõjariistu!»

Valgekaardi ülekaalukate jõudude pealetungi tõttu ei õnnestunud kommuunil töörahvast vajalikult mobiliseerida ning tal tuligi peatselt Eesti territooriumilt taganeda. 1919. aasta 19. jaanuaril vallutasid valged Narva. 31. jaanuaril langes Petseri ning päev hiljem Valga ja Võru. Nõukogude võim, kui mitte arvestada mõningaid Lõuna-Eesti valdu, oli Eestis kukutatud.

Suurem töötavate talupoegade ülestõus leidis aset küll veel 1919. aasta veebruaris Saare- ja Muhemaal, kus ülestõusnud püüdsid kehtestada nõukogude võimu,¹³⁷ kuid kodanluse hambuni relvastatud karistussalgad suutsid ülestõusu maha suruda. Vaatamata kaotusele oli Saaremaa ülestõus Eesti kodanlusele ja tema välismaistest peremeestele tugevaks hoobiks. Saaremaa ülestõusu mõjul oli kodanlus sunnitud kiiruga läbi viima rüütelkonna mõisate riigistamise, et maa-andmise lubadusega meelitada enda poole osa töötavaid talupoegi. Ülestõus vähendas survet ka punastele eesti kütipolkudele ning nõrgendas igati kodanluse tagalat, kuid seks ajaks oli kodanlus suutnud välisimperialistide abiga koondada Eesti territooriumile juba märkimisväärseid kontrrevolutsioonilisi jõude, kes surusid veriselt maha tööraha revolutsioonilise liikumise.

Töölisklassi ja tema avangardi — kommunistliku partei vastu võeti tarvitusele julmad terroriabinõud. Tuhandeid

¹³⁷ A. Sunila, Saaremaa tööraha ülestõus 1919. aastal, Tallinn, 1954.

Eesti töörahva aktiivsemaid esindajaid heideti vanglatesse ja koonduslaagritesse.

Näitena kodanluse klaperjahist töörahva aktiivsematele tegelastele võib tuua Rakvere linna komandandi salajase ringkirja nr. 176, 21. veebruarist 1919 — kõigile valdade komandantidele, miilitsajaoskondade ülematele ja vallavalitsustele: «Panen ette minule viibimata teatada, kas teie jaoskonna piirides on seesuguseid punaste poolehoidjaid, kelle kohta küll mingisugust süüdistust tõsta võimatu, kuid kelle siinviibimine agitatsiooni mõttes on kahjulik ja kardetav. Sääraste isikute üle tuleb Teil minule nimekiri sisse anda kõige lähemal ajal.»¹³⁸

Selle ringkirja põhjal otsustades võis sattuda koonduslaagrisse või vanglasse, ilma et oleks esitatud mingit konkreetset süütegu. Isegi maapäeva liikmed olid sunnitud tunnistama, et tol ajal viibis vanglates rohkem inimesi kui kõige reaktioonilisematel tsaarivõimu aastatel.

Kodanliku valitsuse terroripoliitika vastu avaldasid protesti isegi kohalikud omavalitsused. Nii esitas kaebuse Viljandi maavalitsus oma 1919. aasta 2. jaanuari kirjas kohaliku komandandi kapten Rigov'i peale, kes areteeris ilma mingi põhjusega rea kohapealseid progressiivsemaid inimesi, kuulutades neid «pantvangideks» ja ähvardades neid maha lasta, kui linnas peaks «midagi juhtuma».¹³⁹

Kaebus esitati ka skautide pealiku Reissare kohta, kes Viljandimaal vangistas «riigivastaseid» isikuid, sundides neid tasuta töötama oma mõisas. Samuti hakkas ta omandama sõjaväele rekvireeritud vilja. Samal ajal teadsid kohalikud elanikud, et Reissar oli tihedas koostöös saksa okupantidega.¹⁴⁰

Samasugusest vägivaldsemisest teatati ka Tartu maakonnast, kus endine tsaarivalitsuse salapolitseinik Purri, keda ajutine valitsus võttis üle oma teenistusse, viis läbi põhjendamatu areteerimisi, ignoreerides täiesti omavalitsusi.¹⁴¹

Selline olukord valitses kogu kodanluse kontrolli all oleval territooriumil.

Kui laiade rahvahulkade survele mõned maapäeva liik-

¹³⁸ Viktor Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 117.

¹³⁹ Eesti NSV ORKA, fond 20, nim. 1, toimik 6, leht 1.

¹⁴⁰ Eesti NSV ORKA, fond 2124, nim. 1, toimik 3, leht 478.

¹⁴¹ Asutava Kogu protokoll 1919, 1. istungjärg, lk. 254.

med püüdsid paljastada Eesti kodanluse ajutise valitsuse tegevust, siis näidati nendele enestele kodanlikku «demokraatiat», — osa maapäeva liikmeid sunniti lahkuma. «Küi kodanlaste maapäev tänavu veebruari algul katse tegi Pätsi valitsuse vastu tagumistele käppadele tõusta,» kirjutab V. Kingissepp kommunistliku partei poolt väljaantud lendlehes, «siis teatas telegraaf 2. diviisi staabist, et paar pataljoni valmis on, et maapäeva laiali saata.

Missugust maapäeva? Sedasama, mille süda nõrgaks oli läinud, nähes seda verevalamist väerinna seljataga, mis sadasid maatamehi ja töölisi sellesama maapäeva auks hukanud oli. See maapäev ei nõudnud muud, kui parajamöödulist töörahva veristamist ja nn. omavalitsuse asutuste tegelaste mittetagandamist.»¹⁴²

Valge terrori varjus jätkas kodanlus kontrrevolutsiooniliste vägede koondamist sissetungiks Eesti territooriumilt Nõukogude Venemaale.

Toimetatuna imperialistide poolt Helsingi, pöördus kindral Judenitš 1919. aasta algul «Venemaa ülemvalitseja» admiral Koltšaki poole teatega: «Baseerudes Soome ja Balti kubermangudel avanes võimalus organiseerida bolševike vastases tegevuses uut rinnet...»¹⁴³

See teade võeti Koltšaki poolt vaimustusega vastu ning Judenitšile eraldati suurem rahasumma vene valgekaartlaste koondamiseks, peamiselt Eesti territooriumile.

Sealjuures ei arvestatud üldse eesti rahva tahte ega soovidega. Eesti rahva eitavat suhtumist Vene valgekaartlastesse olid sunnitud tunnistama isegi valgekaartlikud kindralid. Nii kaebas üks Judenitši abilisi, Vene «Põhjakorpuse» komandör kindral Rodzjanko: «Eesti rahva seas on väga palju bolševikke ja nad suhtuvad «Põhjakorpusesse» mitte ainult umbusuga, vaid vihkamisega».¹⁴⁴ Kuid sellest ei hoolinud kodanlik eesti valitsus ega ka välisimperialistid.

«Põhjakorpuse» varustamise võtsid põhiliselt enda hoolde Ameerika imperialistid. Kindral Rodzjanko arvates algas Ameerika abi saabumisega uus ajajärk korpuse elus.

¹⁴² Eesti NSV ORKA, kommunistliku partei Eestimaa Keskkomitee lendlehed.

¹⁴³ Vt. Генерал-майор Г. Н. Караев. В боях за Петроград, 1951, стр. 13.

¹⁴⁴ Н. П. Родзянко, Воспоминания о Северо-западной армии, Берлин, 1921, стр. 33.

Ta kirjutas: «Nad täitsid täpselt oma lubadused. Varem määratud tähtajast saabus meile jahu ja pekk, mis... andis võimaluse korpuse olemasoluks.»¹⁴⁵

Ameerika diplomaadid ja sõjaväelised esindajad jälgisid ning abistasid samuti Eesti valgearmee loomist, mida kodanlusel pärast väljakohtutega ähvardamist ja maa-andmise lubadust õnnestus alustada. Nii telegrafeeris Ameerika saadik Stokholmist Washingtoni: «Eesti armee mobiliseerimine edeneb jõudsalt».¹⁴⁶

Judenitši jõukude saatmine Tallinnast Petrogradi alla.

Suurt pahameelt tekitas rahva seas Soomest saabunud palgasõdurite tegevus.

Juba 21. jaanuaril hoiatas Eesti kodanliku ajutise valitsuse saadik Helsingis dr. Kallas oma valitsust Tallinnas, et ei müüdaks Soome «vabatahtlikele» alkohoolseid jooke, kuna selle tarvitamine põhjustavat suuri skandaale. Kodanlus püüdis veeretada selle süü «bolševikkudele», kes «jootvat» soomlasi valgearmee «nõrgestamiseks».¹⁴⁷

Isegi ajutise valitsuse peaminister Päts oli sunnitud

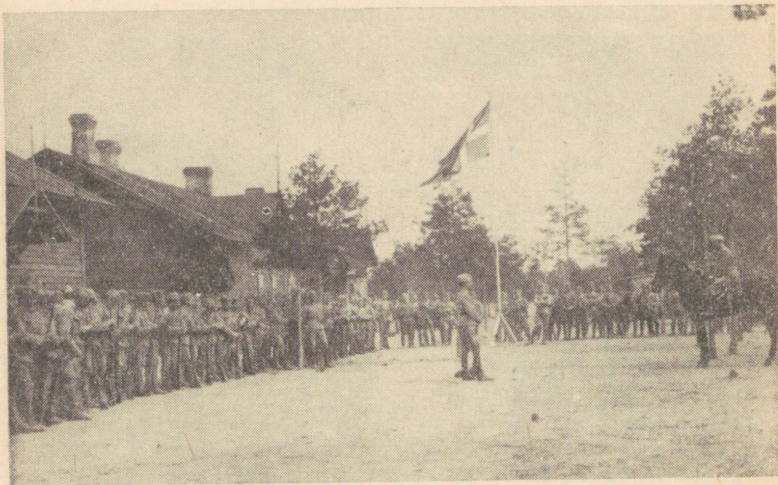
¹⁴⁵ Н. П. Родзянко, Воспоминания о Северо-западной армии, Берлин, 1921, стр. 33.

¹⁴⁶ P.R.F.R., Volume II, Washington 1932, page 859.

¹⁴⁷ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 124, leht 15.

Soome «vabatahtlike» vastu abi otsima. Ta kirjutas 1919. aasta märtsis välisesindajale saadetud salajases kirjas: «Kas ei ole võimalik veenda Ameerika esindajaid, et nad aitaksid luua abivägesid Skandinaavia riikides (Rootsis, Norras, Taanis). Soome väed hakkavad end ülalpidama kui võidetud maal. Esineb röövimisi, rahvas ägab nende vägivalla all...»¹⁴⁸

Peagi saabusid «vabatahtlikud» Rootsist, nende koos-

Taani palgasõdurid Eestis.

seisu iseloomustas Eesti kodanlik ajutine valitsus järgmiste sõnadega: «Alates kaardiväe ohvitseridest ja lõpetades huli-gaanidega».¹⁴⁹

Palgasõdureid toodi ka Taanist. Üheks aktiivsemaks «vabatahtlike» organiseerijaks Taanist oli Port-Kunda tsemenditehase peaaktsionär A. Foss, kes oli muidugi huvitatud sellest, et tema käest ei libiseks eesti rahva ja tema maapõuevarade ekspluateerimise võimalused ega läheks kaotsi Kunda tehastest saadav puhaskasu.

1919. aasta 24. veebruaril saabus Inglismaalt järje-

¹⁴⁸ Eesti NSV ORKA, fond 495, nim. 1, toimik 127, leht 49.

¹⁴⁹ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 8, leht 80.

kordne relvade saadetiis — 20 000 vintpüssi, 300 automaati, 18 kahurit, 30 autot ja muud varustust. Samal ajal hakati vene valgekaartliku «Põhjakorpuse» jõude suurendama ja koondama Nõukogude Venemaa piirile Narva rajooni.

Märtsis leppis kodanlus kokku ingeri kulakute esindajatega, kellest hakati formeerima Nõukogude-vastaseid väeosi.

Eesti kodanluse tegevus langes ühte välisimperialistide

(Samoilovi joonis.)

*Eesti kodanlikud natsionalistid olid truudeks ketikoorteks ameerika-
inglise interventidele.*

soovide ja plaanidega. 12. märtsil avaldas Ameerika riigisekretär Lansing: «Minu arvates peaksid saama Ameerikast tegelikku majanduslikku abi Eesti, Läti ja Leedu.»¹⁵⁰

Rääkides «abist», mõtlesid välismaised imperialistid eesti rahva äraostmisest mõnesaja tonni halvaksläinud heeringate, veriste sinelite ja muu riknenud kraami saatmisega, et selle hinnaga teda odava kahurilihana ära kasutada oma vallutusplaanide täideviimiseks.

Vaatamata suurtele lubadustele ja reklaamile, sageli

¹⁵⁰ P.R.F.R., 1919, Washington 1937, page 673.

ei sattunudki välisimperialistidelt saadud materjalid valge armee rindesõduriteni, vaid see omandati juba staapides ja kodanluse ülemkihtidesse kuuluvate isikute poolt.

Pariisis korraldati Entente'i imperialistide poolt Eesti ja teiste Balti riikide kodanlike valitsuste esindajate nõupidamine Vene valgekaartlaste juhtidega. Nõupidamisest võtsid osa Vene valgekaartliku Põhja valitsuse juht Tšaikovski, tuntud spioon-terrorist Savinkov, kindral Jude-nitši poliitiline nõuandja Kirdetšov jt. Nõupidamise eesmärgiks oli ühendada Vene valgekaartlaste ja Balti kodanluse jõude pealetungiks Nõukogude Venemaa vastu.¹⁵¹

Eestisse hakkas saabuma Inglise ja Ameerika sõjaväelasi, diplomaate ja igasuguseid teisi «nõuandjaid».

20. märtsil teatas Eesti välisdelegatsiooni liige I. Poska Pariisist: «Ameerika komisjon oberst Greene'i juhtimisel lahkus täna Eesti ja Skandinaavia suunas. Komisjonil oli kolm ülesannet: sõjaline, toidainetealane ja majanduslik.»¹⁵²

24. märtsil nõudis Ameerika sõjaväeline esindaja kapten Kranz kodanlikult valitsuselt aruannet maa majandusliku olukorra kohta, kusjuures peatahelepanu oli pööratud Eestist eksporteeritavatele materjalidele. Täpselt kuu aja pärast, 24. aprillil, nõudis teine ameeriklane kapten Miller uut aruannet. 10. aprillil saabus Eestisse uus Ameerika komisjon mereväekapten Gade'iga eesotsas. Komisjoni ülesanne ilmneb Gade'i kirjast kindral Laidonerile, kus ta tänab ülemjuhatajat «huvitava sõidu» võimaldamise eest Narva rindele.¹⁵³

23. aprillil teatas kodanliku välisdelegatsiooni liige Londonist, et tema juures käib palju ameerika ettevõtjaid, kes on huvitatud ärisidemete loomisest ja raudtee kontsessioonidest Eestis.¹⁵⁴

8. aprillil saabusid Eestisse Inglise diplomaatiline esindaja Bosanquet ja asekonsul Porter.

15. mail nõudis Ameerika sõjalise missiooni juhataja major Alvin Devereux ülemjuhatajalt kindral Laidonerilt saatjat lõunarindele sõiduks.¹⁵⁵

22. mail teatas välisdelegatsiooni liige Piip Pariisist, et

¹⁵¹ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 10, toimik 45, leht 25.

¹⁵² Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 41, leht 5.

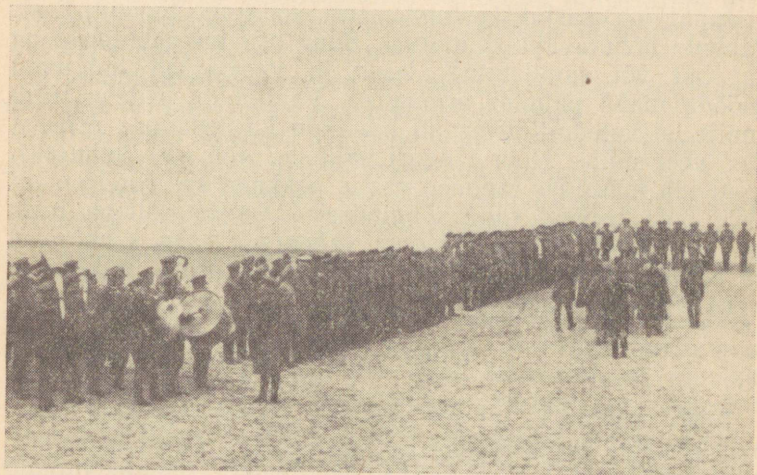
¹⁵³ Eesti NSV ORKA, fond 495, nim. 10, sü. 52, leht 23.

¹⁵⁴ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 152, leht 10.

¹⁵⁵ Eesti NSV ORKA, fond 495, nim. 10, sü. 52, leht 50.

sealt väljus Eestisse järjekordne Ameerika komisjon koloneli juhtimisel.¹⁵⁶

25. mail teatati Ameerika leitnandi Kelley teeasumisest Riias Tallinna suunas. Kogu Eesti rinde sõitis läbi Ameerika kahurväe kapten Kranz, inspekteerides kontrrevolutsioonilisi väeosi. Erilist vaimustust olevat ta tundnud valge-Eesti soomusrongide kahurite puhtusest. Valgekaartlasi tervitanud ta sõnadega: «Olge julged, sest meie aitame teid, sest mis meie lubame, seda me teeme.»¹⁵⁷

Ameerika sõjaväelised esindajad korraldavad Narva-Jõesuus valgekaartlike väeosade ülevaatus.

23. mail saabus Londonist 40-liikmeline Inglise sõjaline missioon kolonel Tallentzi juhtimisel.

Selline suur huvi Eesti territooriumi vastu ei olnud kaugeltki tingitud eesti rahva «abistamise» soovist, nagu seda variserlikult püüdsid väita välismaised imperialistid ja ka Eesti kodanlus. Vaatamata sellele, et Eesti territooriumil ei asunud enam punaseid eesti kütipolke ega ka teisi Punaarmee väeosi, koondati siin kontrrevolutsioonilisi väeosi sissetungiks Nõukogude Venemaale. «Kui juba sõdida, siis niihästi välisel kui ka sisemisel rin-

¹⁵⁶ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 1956, leht 21.

¹⁵⁷ «Päevaleht», nr. 116, 7. VI 1919.

del,» praalis tulevane peaminister O. Strandmann «Estonia» kontserdisaalis korraldatud Asutava Kogu valimise eel-
sel kihutuskoosolekul.

Välismaiste imperialistide kuulekas teener — Eesti kodanlik ajutine valitsus — ei reageerinud Ungari Nõukogude Valitsuselt 27. aprillil 1919. aastal saadud raadio-
telegrammile, milles Ungari valitsus pakkus oma vahendust sõja lõpetamiseks Nõukogude Venemaaga. Raadio-
telegramm kõlas järgmiselt: «Tallinn, Välisministeerium Budapestist, 25. IV 1919.

Juba neli aastat kestnud karm sõda on toonud Eesti rahvale kohutavaid kannatusi. Suur osa meeselanikest on tapetud või sandistatud, lesed ja vaeslapsed hulguvad mööda maad paludes armuande. Vaatamata sellele, tekib mulje, et koledus ähvardab hävitada ka seda osa rahvast mis veel säilus. Noor Ungari valitsus peab oma kohuseks, võidelda massilise tapmise vastu, pakkuda sõdivatele maa-
dele oma teeneid rahu sõlmimiseks. Seoses sellega meie pakume Eesti valitsusele oma vahendust rahu sõlmimisel ja sõjalise tegevuse kohesel lõpetamisel. Mitte ühtki tilka verd ei peaks rohkem valatama.

Ungari Välisasjade Rahvakomissar
Bela Kun»¹⁵⁸

Eesti kodanlik ajutine valitsus, konsulteerinud oma välismaiste peremeestega, jättis sellele raadiotelegram-
mile vastamata, ning uus peaminister, tööerakondlane Strandmann, teatas Asutavas Kogus avalikult, et ilma ameerika ja inglise imperialistide nõusolekuta ei sõlmi Eesti mingit rahu.

Välismaised imperialistid olid kaugel rahu sõlmimise mõttest, sest sõda on ju see, mis kõige paremini täidab nende kaukaid, seda enam, et see käis nüüd nõukogude võimu kukutamiseks, mida monopolistid kõige rohkem vihkasid.

9. mail loodi Ameerika, Inglise, Prantsuse ja Itaalia valitsuste esindajatest komisjon, kes pidi välja töötama «kõige paremad» ja «efektiivsemad» abinõud võitluseks bolševismiga Baltimail.

¹⁵⁶ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 1956, leht 21.

¹⁵⁷ «Päevaleht», nr. 116, 7. VI 1919.

¹⁵⁸ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 11, sü. 110, leht 1.

Peagi teatas Ameerika delegaat Hoover komisjoni arvamus, et on vajalik «saata Eestisse sõjaline missioon, kellele eraldatakse krediit, mida ta võib kulutada rahas ja materjalides».¹⁵⁹

Edasi esitas Hoover missiooni ülesanded, mis pidid seisma «nõuandmises Eesti, Läti ja Leedu valitsustele varustuse organiseerimise küsimustes ja kohalike vägede ning vabatahtlike ettevalmistamises...»¹⁶⁰

Herbert Hoover, pärasine Ameerika president, rääkides nõukogude korra kukutamise ja Ameerika miljonäride privileegide taastamise plaanidest Venemaal, ütles, et «Võti küsimuse lahendamiseks asub Eestis».¹⁶¹

«Küsimuse lahendamise» all mõistsid välismaised imperialistid kapitali võimu taastamist Venemaal.

1919. aasta kevadel alustaski välismaiste imperialistide poolt «Venemaa ülemvalitsejaks» kuulutatud admiral Koltšak pealetungi Siberist. Koltšaki pealetungi toetamiseks alustasid sõjategevust ka Baltimaades formeeritud kontr-revolutsioonilised väeosad, esialgse sihiga — vallutada Petrograd.

Pärast seda, kui Petrogradis oli välisluure ja valgekaartlaste poolt läbi viidud mitu suuremat diversiooniakti, mis nende arvates pidid halvama linna kaitsevõimet, alustas 28. aprillil Soome territooriumilt pealetungi nn. Olonetsi vabatahtlik armee. Veidi hiljem, 13. mail, suunati Petrogradi peale ka Eesti territooriumile koondatud Vene valgekaartlik Põhjaarmee koos valge-Eesti diviisidega. Pealetungi toetasid Inglise laevastik ja õhujõud. Punaarmee tagalas — Krasnaja Gorkas ja Seraja Lošadis — organiseeriti kontr-revolutsiooniline mäss. Valge-Eesti laevastiku ülemjuhataja Pitka ja Inglise admiral Covan saatsid allaandmise ultimaatumi Balti mere sõjalaevastikule ja Kroonlinna merekindlusele.

Arvestades, et Punaarmee peajõud on koondatud Koltšaki tagasilöömiseks, lootsid välismaised imperialistid ja Vene valgekaartlased vallutada Petrogradi ja Balti mere sõjalaevastiku ning arendada edasitungi Moskva suunas.

¹⁵⁹ The Paris Peace Conference, 1919, Volume IV, Washington 1943, page 535.

¹⁶⁰ Sealsamas, page 763.

¹⁶¹ Sealsamas, page 753.

Mai algut lämmatati rahvusvahelise imperialismi ühendatud jõududega nõukogude võim ka Lätis, mis muudeti samuti Nõukogude Venemaa vastaseks interventsiooni platsdarmiks. Nõukogude võimu kukutamisele Lätis aitas aktiivselt kaasa ka eesti kodanlus, kes saatis pealetungile oma valgearmee.

Rasketes valge terrori tingimustes jätkas eesti töörahvas kommunistliku partei juhtimisel võitlust kodanluse vägivalla ja välismaise interventsiooni vastu.

Kodanluse sundmobilisatsiooni ajal levitati 1919. aasta jaanuaris käsitsikirjutatud lendlehti Läänemaal, milledes kirjutati:

«Seltsimehed! Milleks ajab meid praegu parunitest äraostetud ajutine valitsus kodust välja? Silmapilk on kätte jõudnud seltsimehed, kus meie ise enesele kõik lubame, eneste üle valitseme. Aga mitte käputäis kapitalistlikke söödikuid. Meie ei värise nende sõjaseaduse väljakohtu ees. Meis seisab jõud kõigile rõhumistele ja kurnamistele lõpp teha! Seepärast maha sõda! Maha ajutine valitsus! Elagu tööliste-talurahva nõukogude valitsus!»¹⁶²

Kodanlus oli sunnitud töörahva nõudel lubama 1919. aasta veebruaris teatud tegevusvõimalusi tema poolt eelmise aasta 17. detsembril suletud ametiühingutele. Kuid vaatamata sellele olid töölisorganisatsioonide juhid alalises areteerimise ohus.

Väljaspool igasugust seadust olid muidugi kommunistid, kelledele peeti sagedasi ülelinnalisi haaranguid. Ent eesti töörahvas varjas neid hoolsalt kodanluse nuhkide eest. Kommunistide ennastsalgavat võitlust rahva parema tuleviku eest toetas töölisklassi ja kehvatalurahva kõrval ka töötav intelligents. Kujuka näitena võib siin tuua komponist professor Topman'i käitumist, kes märtsikuu jooksul varjas «Estonia» kontsertsaali orelis V. Kingisseppa ja M. Vennikast. Professor Topman teadis väga hästi, et ta riskeerib oma eluga, kuid aitas siiski kaasa kommunistide poolt juhitud revolutsioonilisele võitlusele. Ka rida teisi fakte tõendasid, et eesrindlik Eesti intelligents aitas kaasa töörahva vabastamisele kapitalismi ikkest.

12. märtsil kuulutasid Tselluloosi töölised protestistreiigi

¹⁶² E. Laaman, J. Ernits, Enamlus Eestis, Tallinn, 1930, lk. 149.

ettevõtte juhtkonna vastu, kes kohtles töölisi väga jul-
malt.¹⁶³ Kapitalistid, kasutades kodanliku valitsuse üks-
kõiksust töökaitseaduste suhtes, tarvitasid tööliste vastu
vägivalda. Nii toimus see sageli ka Tselluloosis. Kord
sunnitud vana töolist Leitenit parandama happetornis tek-
kinud riket. Kui Leiten nõudis selleks teatavate eeltööde
tegemist, sest happetorn oli täidetud eluohtlike gaasidega,
siis vanemmeister lükkas vana töölise torni ja sulges tema
järel ukse. Ebainimlikule kohtlemisele vastasid töölised
streikidega.

1919. aasta aprilliks kuulutas Eesti kodanlik ajutine
valitsus välja Asutava Kogu valimised. Sellega püüdis
kodanlus varjata oma terroripoliitikat ja katta seda «vaba»
parlamendi petliku looriga.

Kommunistlik partei kutsus üles boikoteerima töölisi
Asutava Kogu valimisi.

Sel puhul väljalastud lendlehes kirjutas kommunistliku
partei Eesti Keskkomitee: «Peab kas Eesti sotsiaaldemo-
kraat (vähemlane) või totter või kelm olema, et kinnitada:
Asutava Kogu kaudu võib võim tööraha kätte minna...
Eesti valgekaartlased, palgatud rahvusvahelised lihunikud,
tšaarimeelne valgekaart ja Balti polgu parunid ei ole mitte
selleks püssi kätte võtnud, et töörahas nende seljataga
pääseks valitseva klassi seisukohale!... Peale kahevahel
kõikuvate sotsialrevolutsionäride lähevad Asutavasse
Kogusse ainult need, kes selles klassisõjas valgete leeris
seisavad ja töörahvast risti löövad.»¹⁶⁴

Kommunistliku partei Eesti Keskkomitee avaldas
V. Kingissepa kirjutatud «Ristilöödud tööraha nimekirja»,
kus oli ära toodud rea aktiivselt tööraha huvide eest või-
delnud seltsimeeste nimed, kes olid eesti kodanluse ja välis-
maiste imperialistide poolt tapetud.

Nimekirjas olid: «Linder, Leopold, endine Kunda tööline
ja Rakvere täidesaatva komitee liige 1917/18. aastal,
hukati valgete poolt kui kommunist.

Kippar, endine Rakvere (Viru) täidesaatva komitee liige
— tapeti ühes vennaga Illuka valgekaartlaste poolt.
Schütz Julius ja Kuppar Johannes, «Dvigateli» töölised,

¹⁶³ Eesti NSV ORKA, fond 2000, nim. 1, sü. 1005, leht 1a.

¹⁶⁴ Eesti NSV ORKA, kommunistliku partei Eestimaa Keskkomi-
tee lendlehed.

1919. aastal Tallinna tööliste saadikute nõukogu liikmed — lasti Tallinna sõjaväljakohtu otsusel maha.

Arbon Eduard, valaja Krulli vabrikust ja Mölder Eduard, Rottermanni tehase tööline — Eesti valgekaardi, maaliitlaste ja sotsiaaldemokraatide valitsuse veretöö ohvrid, inglaste ja valgevalitsuse vastasel meelevaldusel 17. detsembril 1918. Tallinna raatuse ees...»

Nimekirja lõpus oli selgitus: «Seltsilised! Pange valimistel ümbrikusse see nimekiri. Kellel seda ei ole kirjutagu sedeleile — «Ristilöödud töörahva nimekiri nr. 11» või ainult «11».

Maha lihunikkude Asutav Kogu! Elagu töörahva revolutsioon!»¹⁶⁵

Vaatamata terrorile leidis kodanlus sadadena seda nimekirja oma valimiskastidest.

Eraldi hoiatas kommunistliku partei lendleht töörahvast sotsiaaldemokraatide eest. «Nende kätel on töörahva vereplekid. Nad astusid Pätsi valitsusse, et kodanlusele võimalikuks teha võitluse töörahva vastu.

Nad kuulutasid maaliitlaste, «rahva» erakonna ja tööerakonna sõjaseaduse välja, mis töörahva peal lasub ja kodanlusele kõik vabadused jättis. Nad löid sõjaväljakohtud, mis ainult töölisi, maatamehi ja väikemaapidajaid tapavad ja sunnitööle mõistavad. Nemad andsid oma õnnistuse Soome ja Rootsi lihunikkude kutsumisele. Nende valitsuse päevil olid parunid ja rahvanülgijad puutumatud, nagu praegugi. Kapitalistide eraomandus jäi puutumatuks. Töötatöölisele jätsid nad nälgimisvabaduse. Tsaari seadusandluse panid nad uuesti maksma.»

Kodanlusele oli Asutavat Kogu vaja kui sirmi töörahvastase poliitika läbiviimisel. Kandidateerida ja agitatsioonitööd läbi viia oli lubatud ainult kodanlikel ja väikekodanlikel parteidel. Kommunistlik partei oli surutud sügavale põranda alla ning talt oli võetud igasugused legaalsed selgitustöö võimalused. Enne Asutava Kogu valimist suleti ka Eesti Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Hääl». Valimistel saavutasid suure võidu sotsiaaldemokraadid (sotsid), kellel läks korda rahvast petta, nagu võitleks nende partei sõja lõpetamise ja rahu sõlmimise eest, mõisamaade tasuta jagamise eest, valge

¹⁶⁵ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 27, nim. 27-1, toimik 565, leht 11.

terrori lõpetamise eest jne. Neid lubadusi muidugi sotsid ei kavatsenudki täita. Võrdlemisi suure kaotuse osaliseks said sotsialistid-revolutsionärid.

Kommunistlik partei avaldas lendlehe «Eesti sotsialistide-revolutsionääride partei sõnad ja teod», milles paljastas selle partei kodanlust teenindavat iseloomu. Essee-rid sõnades kuulutasid end küll tööraha huvide kaits-jaiks, kuid tegelikult ei võtnud midagi otsustavat tarvitu-sele tööraha veristamise takistamiseks, Nõukogude-vas-tase interventsiooni lõpetamiseks ja nõukogude võimu taaskehtestamiseks Eestis. «Revolutsiooniline sõnakõlks huultel ja kodanluse ees nõtkuvad põlved»¹⁶⁶ — selliselt iseloomustas V. Kingissepp sotsialistide-revolutsionääride parteid.

1. maid kutsus kommunistlik partei tähistama kui töölis-klassi rahvusvaheliste jõudude solidaarsuse demonstreeri-mise päeva. «Punane kütt väerinnal ja töörahas Eestis,» öeldi sel puhul väljaantud Keskkomitee lendlehes, «otsus-tavatele tegudele. Ka Eesti kodanlus peab surmaunde sui-kuma! Maha kodanlik vabariik! Elagu Eesti Tööraha Kommuun!»

Kodanliku valitsuse poolt oli 1. mai puhul ära keelatud igasugused meelevaldused ja kogunemised. Kodanluse truud liitlased — sotsiaaldemokraadid — manitsesid töölisi 1. maid kodus pühitsema.

Vaatamata kodanluse keelule ja sotside manitsustele ilmusid töötajad siiski tänavaile. Kindralstaabi teadete osakonna ülema abi kapten Veem raporteeris 1. mail kindralstaabi ülemale, et «...tööliste maja ees leidsin rahva kogu, kes kõik oma tähelepanu tööliste maja peale olid juhtinud, kus seitse kuni kaheksa punast lippu lehvi-sid igasuguste pealkirjadega tööliste ühinemise mõttes. Palkoni peal seisid isikud kellelt rahvas nähtavasti kõnet ootas.» Kodanluse nuhk ruttas muidugi «abi» järele ning «varsti jõudsid kooliõpilased ja kaitseliidu osad kohale ja hakkasid rahvast laiali ajama», teatas ta truualamlikult. Kuid vaevalt jõudsid sõjaväeosad ühes kohas töölised laiali ajada, kui tuli juba uus teade rahvakogunemisest teises paigas. «Peetri platsile on nüüd juba palju rahvast kogunenud,» teatas kodanluse nuhk. «Sel silmapilgul tuli

¹⁶⁶ Eesti NSV ORKA, kommunistliku partei Eestimaa Keskkomitee lendleht nr. 6.

tütarlaste kaubanduse kooli poolt veoauto kuulipildujatega. Peale auto ilmumist hakkas rong liikuma Harju uulitsa poole, sellega autole selja pöörates ja tema ülesannet, rongkäigu liikumist takistada, täitsa annuleerides,»¹⁶⁷ märkis ta kahetsusega. Tööliste rongkäiku kuulipildujast seljatagant tulistada kodanlus siiski ei julgenud. Kuid ta mobiliseeris uued autod kuulipildujatega, tõi kohale uued relvastatud kaitseliidu üksused ning tungis nendega Harju tänaval tööliste rongkäigu kallale, mille ees sammus punase lipuga Asutava Kogu liige Voldemar Hammer, ning ajas selle laiali.

Tallinnas alustasid 1. mail streiki kõigi trükikodade töölised. Streik kestis kuni 15. maini. 7. mail puhkes streik Krulli tehases. Töölised nõudsid töötingimuste ja palgaolude parandamist, kollektiivlepingute sõlmimist jne.

Kui 13. mail algas Eesti territooriumilt kontrrevolutsiooniliste vägede sissetung Nõukogude Venemaale, muutus iga streik, mis toimus valgete vägede tagalas (ka majandusliku sihiga), oma sisult poliitiliseks ning kutsus esile kodanluse erilise viha.

Trükitehaste streik põhjustas diskussioone isegi kodanluse Asutavas Kogus, sest streigi tõttu ei ilmunud kodanlike parteide ajalehed ja katkes isegi paberraha trükkimine. Kodanliku valitsuse sotsist siseminister A. Oinas oli sunnitud Asutavas Kogus kadedusega tunnistama, et «Ainuke ajaleht, mis Tallinnas vahepeal ilmus, oli põrandalune «Kommunist»».¹⁶⁸

9. mail arutas kodanlik valitsus streigi küsimust ja otsustas töölisklassi revolutsioonilise võitluse tõkestamiseks militariseerida kõik ettevõtted. Selleks moodustati komisjon sõja-, sise- ja kohtuministri vahelise ülemjuhatajaga eesotsas. Ülemjuhataja saatis karmid streigikeelud kõigisse ettevõtetesse, ähvardades töölisi streigi puhul sõjaväljakohtuga. Komisjoni kohustati uurima ka Ametiühingute Kesknõukogu tegevust ja «tarvilikul korral sammusid astuma».¹⁶⁹ «Sammusid astus» kodanlus kohe. Ööl vastu 10. maid areteeriti Ametiühingute Kesknõukogu liikmed ja terve rida ettevõtete streigikomiteesid. Nende terroriabinõudega lootis kodanlus hirmutada töolis-

¹⁶⁷ Eesti NSV ORKA, fond 495, nim. 10, sü. 14, leht 52.

¹⁶⁸ Asutava Kogu protokollid, I. istungjärk, 1919, lk. 647.

¹⁶⁹ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, sü. 65, leht 1.

klassi ja kasutada teda sõnakuulelikult oma sõjalisteks eesmärkideks.

Eesti tööliklassi revolutsioonilise võitluse kompromiteerimiseks levitas kodanlus versiooni, nagu oleks ametiühingutele ja põrandaalusele kommunistlikule parteile saadetud Nõukogude Venemaalt «kihutustöö tegemiseks» 4 miljonit marka. Sellega taheti näidata, nagu toimuks töörahva võitlus «väljast sissetoodud» rahadega. Põrandaalune kommunistlik partei ja ametiühingud lükkasid selle uue provokatsiooni kindlalt ümber.

10. mail laskis kommunistliku partei Eesti Keskkomitee ja Tallinna Komitee välja lendlehe, mida levitati tööliste seas. Lendlehes kutsuti üles töotajaid üldstreigile. «Uus palgatariif, kollektiivne leping, kõikide streigikomiteede, ametiühingute juhatuste ja kesknõukogu liikmete vabastamine, kes 9. maist alates vangi võetud — see olgu kogu Eesti proletariaadi nõudmine selles üldstreigis!» — öeldi üleskutses.

Töölikollektiivid reageerisid otsekohe kommunistliku partei üleskutsele. 12. mail alustasid protestistreiki Tallinnas Balti Puuvilla, Krulli, Noblessneri, Pitka töökodade, Siegeli, «Dvigateli», Tselluloosi, Vene Balti, nahavabriku ja teiste väiksemate ettevõtete töölisel.¹⁷⁰

Töölisel nõudsid areteeritud seltsimeeste vabastamist, palkade tõstmist, kollektiivlepingute sõlmimist ja muid parandusi tööliste olukorras.

15. mail kuulutasid Tallinnas 26 ametiühingut boikoti sotside lehele «Sotsiaaldemokraat», sest see toetas oma kirjutistes kodanlikku valitsust ja lõhestas tööliklassi ühtsust.

Kodanlusel ei jätkunud küllaldaselt jõudu üldstreigi mahasurumiseks ning ta oli sunnitud reas küsimustes tööliste organiseeritud nõudmistele järele andma. Suurem osa trükikodasid sekvestreeriti tsaariaegse 1916. aasta seaduse alusel ja sõlmiti valitsuse vahendusel töölistega kollektiivlepinguid ning vabastati areteeritud töölisorganisatsioonide juhte.

Välismaiste imperialistide «hoolitsus» Eesti territooriumile koondatud kontrrevolutsiooniliste vägede eest jätkus. Sellest kampaaniast sunniti osa võtma suurriikide survele ka väiksemate kodanlike riikide valitsusi. Nii nõudis

¹⁷⁰ Eesti NSV ORKA, fond 2000, nim. 1, sü. 1005, leht 1b.

ameerika «majandusdiktaator» Hoover oma telegrammis Taani valitsuselt, et viimane kiirustaks vilja väljasaatmisega kodanlikule Eesti valitsusele¹⁷¹ (muidugi vastava tasu eest).

Eesti territooriumil asuvate kontrevolutsiooniliste vägede varustamist välisimperialistide poolt püüti igati varjata, selleks otsiti mitmeid kõrvalteid. «Jätkame läbirääkimisi Euroopas asuva Ameerika sõjavarustuse likvideerimise komisjoniga,» teatas kodanluse välisdelegatsioon Pariisist. «Et Ameerika seaduste kohaselt võib sõjavarustust müüa ainult liitlastele, või erafirmadele, siis mõtleme luua fiktiivse aktsiaseltsi, kes ostaks need materjalid ja kohe saadaks edasi meie vabariigile. Esialgu lubati kuni 3 miljoni dollari eest riideid, suhkrut, soomusautosid ja muid masinaid.»¹⁷²

Peagi loodi fiktiivne aktsiaselts «Revalis», kelle kaudu ameerika imperialistid varustasid Eesti territooriumil formeeritud sõjavägesid relvadega, lahinguvarustusega, toiduainete ja muu vajaliku materjaliga.

Samasugused fiktiivsed aktsiaseltsid kontrevolutsiooniliste sõjavägede varustamiseks loodi ka Läti ja Leedu territooriumil.

Fiktiivsed aktsiaseltsid olid üheks abinõuks, mille kaudu ameerika imperialistid teostasid Baltimaade rahvaste sõltuvusse viimist, nende ärakasutamist oma anastusplaanideks. Vastavalt lepingule pidi Eesti kodanlik valitsus võtma vastu kõik ameerika imperialistide poolt saadetud kaubad. Tal ei olnud õigust kaasa rääkida isegi hinna ja hulga suhtes.¹⁷³

Tavaliselt saatsid ameerika ärimehed ja ka sõjaväeasutused riknenud kaupa, millest vabaturul ei olnud võimalik lahti saada.

Nii saadeti Eestisse remonti vajavaid autosid, maailmasõja lahinguis langenutelt ja haavatutelt ärakorjatud veriseid sineleid, riknenud toiduaineid jne.

Suurt kõneainet tekitas suure koguse kuivatatud kartulite Tallinna saabumine. Kuna Eesti on tuntud kartulikasvataja maana, oli isegi kodanluse valitsuse rahaminister Kukk sunnitud avalikult tunnistama: «Praegu on selts-

¹⁷¹ Eesti NSV ORKA, fond 20, nim. 1, toimik 72, leht 57.

¹⁷² Sealsamas, toimik 169, leht 1.

¹⁷³ Eesti NSV ORKA, fond 20, nim. 1, toimik 64, leht 31—35.

konnas sellest õige palju juttu, et meie Ameerikast oleme kartulit ostnud, kuna meil neid ometi tarvis ei ole. Meie ei ostnud neid ka mitte seepärast, et meil neid tarvis oleks olnud, vaid seepärast, et meile ilma nendeta teisi materjale poleks müüdnud.»¹⁷⁴

Aprilli algul nõuti Helsingist Ameerika sõjaväe missiooni jaoks täpseid kaarte Eesti kohta.¹⁷⁵ Kodanluse välisdelegatsiooni liige Poska teatas Pariisist, et ka sealses Ameerika esinduses rippus seinal kaart Eesti rinde uuemate andmetega.

Peagi saabus Ameerika Punase Risti liinis delegatsioon koosseisus 6 kaptenit ja 7 leitnanti kolonel Rayam'i juhtimisel. Kogu Eesti jagati ringkondadeks, millede etteotsa määrati Ameerika ohvitserid, kes hakkasid siin tegutsema, ignoreerides täielikult kohapealset võimu.

Eesti territooriumi ja tema rahva kasutamist oma anastusplaanides püüdsid välismaised imperialistid reklameerida kui «abi» eesti rahvale. Välismaiste imperialistide «abi» paljastas V. Kingissepp kommunistliku partei Eesti Keskkomitee poolt väljalastud brošüüris «Wilsoni heeringa eest». «Ameerika aitab meid! Inglismaa aitab meid! Vägevad liitlased aitavad meid!» kirjutas V. Kingissepp. «Ja — nad on «meid» aidanud. Nad on sõjamoona saatnud. Muidugi mitte muidu, vaid «õiglase» turuhinnaga! Aga selle eest on Eesti valgevägi pidanud võitlema. Selle eest on sunniviisil valgeväkke mobiliseeritud Eesti töörahva pojad pidanud oma verd valama, oma proletaarlaste kätega proletaarset revolutsiooni kägistama!

Wilson vahetab oma heeringaid aurava inimese vere vastu!»¹⁷⁶

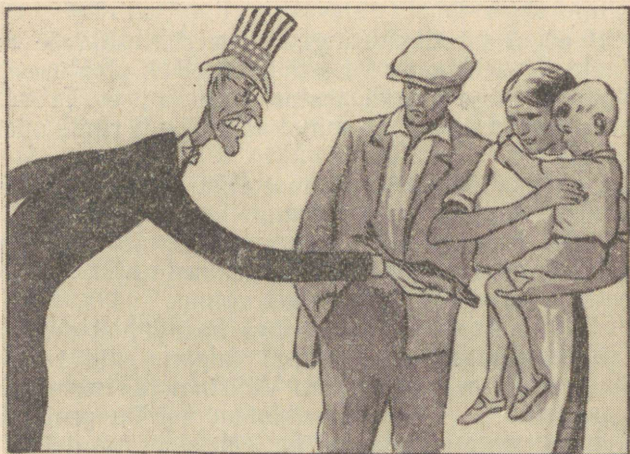
Eesti territooriumil asuva tööstuse andis kodanlus välismaiste imperialistide valdusse. Nagu teatas ajutise valituse tööstusminister, oli Eestis registreeritud 200 ettevõtte ümber, kusjuures «Suuremad nendest on enamasti võõraste aktsiaseltside, keskmised ja väiksemad osalt eestlaste käes», kuid «suur osa endistest vabrikutest on aga tööta, ning töötatöölise arv on suur...».¹⁷⁷

¹⁷⁴ «Päevaleht» nr. 178, 22. VIII 1919.

¹⁷⁵ Eesti NSV ORKA, fond 495, toimik 127, leht 53.

¹⁷⁶ V. Kingissepp, Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn, 1953, lk. 29.

¹⁷⁷ Asutava Kogu protokollid, I. istungjärk, 1919, lk. 175.

(Samoilovi joonis.)

Ameerika: «Abistan teid toiduainetega, aga selle eest peate sõdima minu huvide eest.»

Valitsus iseloomustas olukorda tööstuses järgmiselt, et tekstiilitööstuses puudub tooraine ja küte, puudub turg ja välisvaluuta. Paberitööstus — puudub toormaterjal, küte, töölised, transport, puudub eksport Venemaale. Keemia-
tööstus — puudub tooraine ja küte, puuduvad tellimised, segab mobilisatsioon. Samasugune olukord valitses puu-, naha-, metalli- ja teistel tööstusaladel.¹⁷⁸

Eriti raskesse olukorda sattusid tööstustöölised, kellede arv oli vähenenud 1917. aasta 51 739-lt 1919. aasta märtsiks 14 752-le, seega oli langus 71,5 protsenti. Tallinna linna osas oli tööliste arvu langus üle 80 protsenti. 1919. aasta esimese poole jooksul oli registreeritud töötatöölisi Tallinna, Tartu, Narva, Valga ja Kuressaare tööbörsides 22 381 inimest. Sama aja jooksul suudeti tööle suunata ainult 6007 inimest ja needki peamiselt lühiajalistele heina- ja muudele põllutöödele.¹⁷⁹

Kuid ka neil, kes leidsid tööd, olid niivõrd madalad palgad, et nad elasid oma perekondadega suurtes majanduslikes raskustes.

Kodanlik valitsus koondas kõik majanduslikud ressursid Nõukogude-vastase sõjakäigu läbiviimiseks.

Vaatamata sellele, et tööstusettevõtetes oli kehtestatud sõjaseadus, alustasid raudteetehaste töölised 27. juunil oma olukorra parandamiseks streiki. Töölised nõudsid leivanormi suurendamist ja tasuta sõidupileteid töölkäimiseks. Kodanlik valitsus ei suutnud streiki murda muude abinõudega kui mobilisatsiooni väljakuulutamisega.

Rida streike toimus ka väljaspool Tallinna. Juuni algul alustasid streiki Port-Kunda turbaraba töötajad. Streigi lõpetamiseks oli maakonnavalitsus sunnitud turbatööstuse eraomanikelt üle võtma ja osaliselt tööliste nõudmised rahuldama.

Juunikuu kestel toimus kaks streiki ka Jõõpre turbarabas.

Lootes lämmatada streigivõitlust, mida töölised alustasid oma elutingimuste parandamiseks, areteeris kodanlik valitsus 3.—4. juuni ööl 6 Ametiühingute Kesknõukogu liiget, tappes sealjuures nõukogu liikme Saaritsa.

Partei Tallinna Komitee koos suuremate tehaste kollek-

¹⁷⁸ Eesti NSV ORKA, fond 1581, nim. 1, toimik 15, leht 2.

¹⁷⁹ Eesti NSV ORKA, fond 2000, nim. 1, sü. 1005, leht 1 ja lisatabel nr. 4.

tiivide esindajatega otsustas oma illegaalsel koosolekul organiseerida protestistreigi nõudega areteeritud seltsimeeste vabastamiseks.

Kommunistide algatusel loodud Tallinna streigi keskkomitee avaldas 6. juulil üleskutse, kus öeldi: «Seltsimehed, Tallinna tehaste, vabrikute ja töökodade palgaõrjad! Eesti vabariigi valitsus pani kinni Ametiühingu Kesknõukogu liikmed ja vabrikute töölisvanemad, keelas ära proletariaadi «Töö Hääle» ilmumise, ei luba üldist tööliste hääletust streigi küsimuses toime panna... Seepärast kuulub Tallinna tehaste ja vabrikute streigi komiteede keskkomitee esmaspäeval, 7. juulil üldise streigi.

Meie nõuame kõikide areteeritud seltsimeeste vabastamist! Meie nõuame tööd ja leiba.»¹⁸⁰

Protestistreigist võtsid osa «Dvigateli», Wiegandi, Tselluloosi, Noblessneri, Mayeri ja teiste ettevõtete töölised. Kodanlik valitsus oli sunnitud tööliste ühise nõudmise tagajärjel areteeritud seltsimehed vabastama.

Järjekordselt oli kodanlus sunnitud järele andma tööliste nõudmistele. Kodanluse enda andmeil toimus Saksa okupantide lahkumisest saadik kuni 1919. aasta juulini 8 poliitilist streiki 19 187 osavõtjaga. Üldse ulatus poliitilise iseloomuga streigipäevade üldarv 45 100 päevani, mis oli märkimisväärseks löögiks kodanluse sõjaplaanide elluviimisele. Sama aja jooksul toimus 4 majandusliku iseloomuga streiki, 1592 osavõtjaga ja 9957 streigipäevaga.¹⁸¹

1919. aasta kevadel õnnestus kommunistlikul parteil G. Kreuksi ja R. Vakmanni juhtimisel organiseerida kodanlikus armees illegaalseid organisatsioone, kes viisid läbi revolutsioonilist selgitustööd valgearmeesse mobiliseeritute seas. Lendlehtedes ja suulistes vestlustes paljastati kodanliku valitsuse rahvavastast poliitikat, selgitati käimasoleva sõja klassiiseloomu ja valgearmee töötava rahva vastast võitlust. Tallinna garnisonis, eriti kooliõpilastest moodustatud väeosades viisid revolutsioonilist selgitustööd läbi A. Vaarandi (Vahtman), O. Sepre jt.

Ikka tugevamini imbus rahulolematuus kodanliku valitsuse tegevusega valgearmee sõdurite hinge. 1919. aasta aprillis keeldusid Narva all lahingusse minemast osa 4. ja 5. polgu sõdureid.

¹⁸⁰ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 24, nim. 30, toimik 2, leht 3.

¹⁸¹ Eesti NSV ORKA, fond 2000, nim. 1, sü. 10005, leht 21.

Sissetung Nõukogude Venemaale kutsus valgearmees esile arusaamatust ja protesti, mis eriti suurenes siis, kui Punaarmee paiskas kontrrevolutsioonilisest pealetungist osavõtnud väed juuni lõpul veriste peadega tagasi Eesti piirile. Valgearmee sõduritele muutus üha selgemaks sõja ebaõiglane eesmärk ning nad hakkasid protestima, keeldudes valamast oma verd välismaiste imperialistide ja eesti kodanluse huvides.

Üks suuremaid protestiavaldusi Nõukogude-vastase interventsiooni vastu toimus Tartus asuvas valgearmee tagavarapataljonis, kus oli tollal 3500 sõdurit. 10. juulil leidis aset kokkupõrge. Sõdurid kiskusid maha ohvitseride pagunid. Mehi ei suutnud enam hirmutada garnisoni-ülema kapten Marder'i ähvardused, kes oli tuntud oma toore käitumise poolest. Ülestõusnud tagavarapataljoni sõdurid murdsid lahti kuulipildujalao ukсед ning seadsid pataljoni õuele üles kuulipildujad. Ülestõusu mahasurumiseks kohaletoodud kooliõpilaste pataljon keeldus valgearmee tagavarapataljoni revolutsiooniliselt meelestatud sõdurite pihta tuld avamast. «Meie ei tea, miks meid siia kutsuti,» teatasid kooliõpilased ülestõusnutele, «laskma meie teie peale küll iialgi ei oleks hakanud, teie nõudmised on õiged; kui meid aga laskma oleks sunnitud, siis oleksime üle lasknud.»¹⁸²

Ülestõus kestis neli päeva ja see suudeti maha suruda alles 13. juulil, kui kohale saabusid 2. diviisi ja soomusrongide ülemad koos suuremate väeüksustega. Sealsamas moodustatud sõjaväljakohus mõistis ülestõusu pärast surma 22 sõdurit. Paljusid ülestõusust osavõtjaid peksti metsikult ja vintsutati pärast vanglates.¹⁸³

Kodanluse uue veretöö kiitis heaks Baltimaadel tegutsev ameerika kolonelleitnant Dawley, kes märkis oma ettekandes ülemusele: «Olen rahuldatud, et Eesti valitsus ja sõjavägede juhatus käsitlesid seda asja väga rahuldaval viisil, kuid juhtum pole veel lõpetatud ja sel on äärmiselt tõsine poliitiline ilme...»¹⁸⁴

Tingituna välisimperialistide vastuoludest Balti küsi-

¹⁸² Eesti NSV ORKA, fond 495, nim. 10, sü. 48, leht 60.

¹⁸³ Sealsamas, lehed 36—39.

¹⁸⁴ J. Krastin, R. Šarmaitis, P. Vihalem, Ameerika-Inglise interventsioon Baltimaades aastail (1918—1920), Tallinn, 1954, lk. 113.

muses ja Eesti kodanluse vahelesegamisest läti rahva klassivõitlusse, toimus 1919. aasta juunis nn. landesveeri sõda.

Nõukogude võimu vastaseks võitluseks kasutasid Entente'i imperialistid heameelega ka oma endise vaenlase — saksa militaristide jõudu. Nii kukutati valge-Eesti ja landesveeri ühise pealetungiga Entente'i imperialistide juhtimisel nõukogude võim Lätis. Ameerika imperialistid olid valmis lätlaste ja eestlaste arvel toetama landesveeri. Tundes seda toetust, alustaski balti paruneist, saksa okupatsioonivägede riisimest ja palgasõdureist koosnev landesveer 19. juunil pealetungi valge-Eesti vägedele, kes asusid Põhja-Lätis. Landesveer kavatses luua Baltikumis saksasõbralike valitsustega poolkoloniaalriigikesi, kes oleksid sõltuvad Saksamaast. Inglise ja prantsuse imperialistid aga vaatasid saksa militaristide mõju kasvule Baltimaades suure kadedusega.

Landesveeri sõjakäik kutsus esile erilist viha eesti rahva seas, kes oli 700 aastat elanud balti parunite surve all. Terved väeosad lahkusid Nõukogude rindelt, et õien-dada arveid ajaloolise vaenlasega. Kuid Entente'i imperialistide huvid ei lubanud muidugi tema alluvate omavahe-lisi riide, sest nii Eesti armee kui ka landesveeri jõudu soovisid nad veel ära kasutada Nõukogude Venemaa vas-tases interventsioonis. Entente'i imperialistide käsul sõl-mitigi rahu ja eilsed vaenlased jätkasid ühiselt võitlust Nõukogudemaa vastu.

Kommunistlik partei oli ainsaks parteiks, kes paljastas eesti kodanluse rahvavastast sobingut selles sõjas välis-maiste imperialistide ja balti parunitega. Ta kirjutas üles-kutses Eesti töörahvale: «Inglise kapitalistlikul valitsus-el on vaja lõpetada Saksa riigi mõju Baltimaade asja-dele. Londonis vajutati nupule ja pandi liikuma Tallinna nukuteater.» Ajal, kui valge-Eesti sõdurid pidasid paruni-dest landesveeriga veriseid võitlusi, ei kõverdanud kodan-lus Eestis ühelgi parunil juuksekarva, vaid suunas kogu oma vägivallaaparaadi töörahva parunitevastase võit-luse lämmatamiseks.

EESTI TÖÖRAHVA KOMMUUNI TEGEVUSEST NÕUKOGUDE VENEMAA TERRITOORIUMIL. KOMMUUNI AJALOOListEST TÄHTSUSEST

Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu arvates oli taganemine ajutine ning ta lootis mõne kuu jooksul Eestit uuesti vabastada, mistõttu ta jätkas oma tegevust Nõukogude Venemaa pinnal.

Tingituna valgete liginemisest Narvale otsustas Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu 1919. aasta 13. jaanuaril peetud koosolekul evakueerida valitsusasutused Võrru, kuhu suunduti üle Pihkva, kuna raudteeliin Narva-Tapa-Tartu oli juba valgete poolt läbi lõigatud.

Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu pidaski 26. jaanuaril Võrus oma järjekordse koosoleku, kuid valgete liginemise tõttu oli ta sunnitud ka sealt lahkuma ning 4. veebruari koosoleku protokoll märgib asukohana juba Läti Nõukogude Vabariigi territooriumi — Marienburgi (Aluksne).

Järgmine Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu koosolek peeti 5. veebruaril Pihkvas, mis jäi Eesti Nõukogude valitsuse asukohaks kuni 19. veebruarini.

9. veebruaril võttis Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu vastu otsuse nimetada esindajaks Vene NFSV valitsuse juurde Eesti töörahvale oma revolutsioonilise tegevuse tõttu hästituntud kommunist Ivan Rabtšinski. Samuti otsustati määrata esindajad Ukraina ja Põhja Kommuuni Nõukogude ning Soome Kommunistliku Partei Keskkomitee juurde. Juba varem töötas 9-liikmeline Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu esindus Läti sotsialistliku valitsuse juures, kus anti välja ka eestikeelset ajalehte «Punane Hommik».

Esindajate määramised sotsialistlike naabervabariikide juurde tõendasid Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu kavatsust nõukogude korda Eestis peatselt taastada.

Märtsi algul kolis Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu Luugasse, kuhu ta jäi kuni 17. maini. Luugas toimus ka Eesti kommunistide konverents, kus teravalt kritiseeriti Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu vigu.

Valgete pealetungi eest taganesid Eestist välja peale punaste kütipolkude ja äsja mobiliseeritute veel sajad sõjapõgenikud, kellede eest hoolitsemine langes Eesti Töörahva Kommuuni asutuste õlgadele.

Eesti Töörahma Kommuuni Nõukogu formeeris ümber ka rahvuslikke kütipolke.

Nagu selgub Eesti Töörahma Kommuuni Nõukogu Jamburgi esinduse aruandest, lahkusid ainuüksi Narvast koos Punaarmeeга umbes 400 sõjapõgenikku, neist 186 meest, 167 naist ja 70 last.¹⁸⁵

Sõjapõgenike abistamiseks korraldas esindus tasuta lõunasööke ja andis rahalist toetust. Töövõimetutele ja haavatutele maksti 375 rubla kuus, teistele alates 14 aastast 150 rubla. Samuti maksti välja töölistele Narvas saamata jäänud palgad 62 000 rubla ulatuses. Eesti Töörahma Kommuuni Panga kaudu anti toetust 1919. aastal punaväelaste perekondadele ainuüksi aprillikuul üle 180 000 rubla ning teistele sõjapõgenikele üle 80 000 rubla.¹⁸⁶

Töövõimelisi kodanikke suunati tööle ümbruskonna tööstus- ja põllumajandusettevõttesse; asutati ka oma õmblustöökoda, avati söökla jne. Vene NFSV valitsuse lahkelt vastutulekul anti Eesti Töörahma Kommuuni käsutusse 4 Luuga ümbruses asuvat mõisat kõigi hoonete ja inventariga, mis märgatavalt kergendas sõjapõgenike olukorda.

Evakueerunutele korraldati loenguid, varustati neid tasuta raamatute ja ajalehtedega. Paljud astusid vabatahtlikena Eesti punastesse kütipolkudesse, mis vahepeal olid diviisiks formeeritud. Osa evakueeritud tegutses ümbruskonnas agitaatoritena, aidades kaasa nõukogude korra kindlustamisele.

Eesti diviisi ja Eesti Töörahma Kommuuni Nõukogu ümber koondunud töötajate paremaks varustamiseks saadeti 1919. aasta kevadel Ukrainasse ja teistesse Lõuna-Venemaa rajoonidesse komisjon toiduainete kokkuostmiseks.

5. märtsil avati Petrogradis kolmenädalased agitaatorite kursused. Samuti korraldas Eesti Töörahma Kommuuni Nõukogu põllumajanduse ja teiste spetsialistide ettevalmistamiseks kursusi ja loenguid.

Üheks olulisemaks momendiks eesti töörahma kultuurilise arengu ajaloos oli Eesti Töörahma Kommuuni ülikooli asutamine Petrogradis 1919. aasta märtsis. Vastavalt väljaantud määrusele jagunes ülikool polütehniliseks ja pedagoogiliseks osakonnaks. Polütehnilises osakonnas olid

¹⁸⁵ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 32, lehed 19–20.

¹⁸⁶ Sealsamas, toimik 275, leht 1.

ette nähtud ehituse, keemia, mehaanika, põllu- ja rahvamajanduse erialad. Pedagoogilises osakonnas olid füüsika-matemaatika ja ühiskonna-keele-ajaloo eriharud.

Kuna* ülikool komplekteeriti kuulajatega töörahva esindajaist, kellel kapitalistliku korra tingimustes puudus võimalus hariduse saamiseks, siis kandis ülikooli esimene aste üldharidusliku kooli iseloomu, kuhu võeti vastu iga kirjaoskaja inimene alates 16-st eluaastast. Esimene aste valmistab kuulajaid ette üleminekuks teisele ehk teaduslik-tehnilisele astmele, kus õppeaeg kestis 2 aastat.

Polütehnilise osakonna teise astme edukalt lõpetanud omandasid oma eriala instruktori kutseõiguse. Pedagoogika osakonna lõpetanud said töökooli esimese astme õpetaja õigused.

Kolmas aste, kus oli ette nähtud samuti 2-aastane õppeaeg, valmistab kuulajaid ette juba iseseisvale teaduslikule tööle.¹⁸⁷

Õppimine ülikoolis oli tasuta. Üliõpilastele maksti stipendiumi ja ülikoolile anti pidevat toetust. Nii väljastati ülikoolile kommuuni pangast 1919. aastal 31. märtsist kuni 20. juulini 428 450 rubla.

Eesti Tööraha Kommuuni ülikool muutus eesti rahva proletaarsete kaadrite ettevalmistamise sèpikojaks. Seni pimeduses ja rõhumises vaevelnud töörahvas saatis ülikooli oma paremaid poegi ja tütreid.

Iseloomustava näitena võiks siin tuua ühe Viljandi kütipolgu sõduri, moonamehe poja avalduse Eesti Tööraha Kommuuni ülikooli astumiseks. «Ma tahaksin heameelega sellest uue riigi loomisest ja ka ülesehitamisest tegelikult osa võtta, aga kahjuks on mu silmaring selleks väike.»¹⁸⁸ Selliselt motiveeris töörahva poeg, kes relvaga käes vabastas Narva ja võttis osa ka järgnevatest lahingutest nõukogude korra eest, oma soovi töörahva ülikooli astumiseks.

Arvestades, et Eesti territoorium oli muutunud Nõukogude-vastaseks sõjaplatsdarmiks, kuhu olid koondatud suured kontrrevolutsioonilised jõud, püstitas kommunistlik partei ülesande viia Eesti territoorium ja rahvas välja Nõukogude-vastasest interventsioonisõjast.

¹⁸⁷ Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreedid, määrused ja teadaanded, nr. 2, lk. 16—18.

¹⁸⁸ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 448, leht 35.

Eesti töörahva ajutisele kaotusele aitasid kaasa ka Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu poolt tehtud vead, mis said terava kriitika osaliseks juba 1919. aasta kevadel Luugas toimunud Eesti kommunistide konverentsil.

Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu üheks olulisemaks veaks oli juba eespool käsitletud ebaõige maaküsimuse lahendamine.

Küllaldase energiaga ei teostanud Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu töötavate hulkade mobiliseerimist, nende otsest ja kiiret kaasatõmbamist relvastatud võitlusele nõukogude korra taaskehtestamise eest.

18. detsembril avaldas Eesti Töörahva Kommuuni Nõukogu dekreeidi üldise mobilisatsiooni kohta, mille tegelikuks läbiviijaks määrati sõjaväevalitsus. Kuid sõjaväevalitsus jättis selle olulise dekreeidi elluviimise hiljaks. Nii oli Narva maakonnas mobiliseerimise läbiviimine määratud 13. ja 14. jaanuarile, millal Eesti Töörahva Kommuuni asutused linnast juba evakueerusid. Tartu, Valga, ja Viljandi maakonnas toimus see samuti. Mobiliseeritud kohustati küll ilmuma Valka, kuid ka sinna jõudsid nad alles siis, kui Punaarmee väeosad olid sunnitud linnast taganema. Seega jäi kodanliku ajutise valitsuse käsutusse tuhandeid sõjaväeteenistuseks kõlvulisi mehi, keda ta suutis väljakohtute hirmuga ja maa-andmise lubadustega panna enda eest võitlema. Enam-vähem normaalsemalt suudeti mobilisatsioon teostada Võrumaal, kust mobiliseeritud toimetati Pihkva ja moodustati neist tagavarapolk.¹⁸⁹

Võib öelda, et sõjaväevalitsus ei tegutsenud küllaldase aktiivsuse ja otsustavusega töötavate hulkade relvastamisel ning nende võitluse kaasatõmbamisel. Sõjaväevalitsuse juhataja J. Anvelt püüdis seda aeglustamist põhjendada väitega: «Üldse peab ütleva, et klassisõjas kiire mobiliseerimine sünnis tee ei ole sõjaväe loomiseks. Enne peab uus valitsus hulkade silmis teatud püsivuse omandama.»¹⁹⁰ See seisukoht ei olnud õige ja näitas töötavate hulkade aktiivsuse ja osatähtsuse alahindamist revolutsioonilises võitluses. Töörahva aeglane relvastamine ja mobiliseerimine osutuski üheks Eesti Töörahva Kommuuni kaotust põhjustavaks momendiks, sest Eesti punased kütipolgud jäid põhiliselt ilma reservideta. Ka ei jätkanud

¹⁸⁹ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 28, nim. 28-1, toimik 561, leht 97.

¹⁹⁰ «Proletaarne Revolutsioon Eestis», nr. 1, (2), 1927, lk. 7.

Punaarmee väeosad pärast Narva vabastamist kohe edasitungi, vaid kaotasid palju päevi, mille jooksul eesti kodanlus suutis end organiseerida ja kaubelda välisabi.

Vähe tähelepanu osutas Nõukogude Eesti valitsus rahvusküsimusele. Ta ei selgitanud küllaldaselt töötavatele hulkadele, et Vene proletariaadi abi eesti tööliklassile oli suunatud eesti rahva tõelise iseseisvuse saavutamiseks nii riiklikus kui rahvuslikus elus ning et sellel ei olnud midagi ühist endise tsaari-Venemaa koloniaalpoliitikaga. Nõukogude võimu internatsionaalsuse deklareerimisega oleks pidanud eriti esile tõstma, et ainult nõukogude võimu tingimustes võivad kõik rahvad, nii suured kui väikesed, saavutada majanduslikku õitsengut, arendada oma rahvuslikku kultuuri ja üles ehitada riiklikku iseseisvust.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu ei pühendanud ka vajalikku tähelepanu keskmiku kaasatõmbamisele, vaid püüdis tugineda maal peamiselt ainult palgatöölisele, vaatamata sellele, et samal ajal Nõukogude Venemaal alustati juba liidu loomist kesktalupojaga.

Suurt pahameelt kutsus usklike seas esile Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu dekreet, millega suleti kirikud ja palvemajad ning nõuti kõigi usutunnistuste pappide kohest lahkumist maalt.

Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu alahindas ametiühingute osa ja endiste spetsialistide kaasatõmbamist nõukogude korra ülesehitamisele.

Operatiivselt allusid Eestis võitlevad väed 7. armee juhtkonnale, kellel ei olnud Eesti Tööraha Kommuuni Nõukoguga vajalikku tihedat sidet. Nõrgalt oli organiseeritud eesti töötajate hulgas ka poliitiline selgitustöö — Eestimaa Kommunistliku Partei üks Keskkomitee töötas põranda all Tallinnas, kuna teine asus legaalselt Narvas; kahe keskuse vahel puudus vajalik side.

Kõik need ja rida teisi põhjusi tingisid Eesti tööraha ajutise kaotuse.

5. juunil 1919. aastal toimus Eesti Tööraha Kommuuni Nõukogu (Rahvakomissaride Nõukogu) ja Venemaa pinnal asuva partei sektsioonide Keskkomitee ühine koosolek Dno jaamas, kus võeti vastu otsus asuda Eesti Tööraha Kommuuni asutuste likvideerimisele.

19. juulil avaldas põrandaalune kommunistliku partei Eesti Keskkomitee Tallinnas manifesti, kus ta selgitas, et töörahavastases klassisõjas on kodanlus saanud suuri

abijõude, ning teatas Eesti Tööraha Kommuuni likvideerimisest.

«Sõda, mis kodanlus enesekaitseks algas,» öeldi manifestis, «on temale saanud võimsaks abinõuks, et töörahvast kõita käsist ja jalust. Üleüldised sunduslikud mobilisatsioonid on suure osa töörahvast painutanud kasarmu sõjaväelise distsipliini alla. Kõiki tööraha klassivõitluse avaldusi rammestab sõjaseaduse ja sõjaväljakohtute luupainajalik surve. Nõndanimetatud riigikaitse nimel saadab kodanlus korda lugematuid vägivalla- ja häbitegusid tööraha vastu. Käesolevaks silmapilguks on Eesti tööraha klassivõitlus iseäranis raskesse seisukorda pandud lisaks veel seeläbi, et kodanluse salakavalus on Eestimaa ümbritsenud põhjast ja idast — vene valgetega, lõunast — saksa ja läti valgetega».¹⁹¹ Edasi teatati manifestis, et Eesti Tööraha Kommuuni valitsus oli sunnitud rahvusvaheliste kontrrevolutsiooniliste jõudude pealetungi tõttu taganema Nõukogude Venemaa pinnale ja arvestades poliitilist olukorda, loeb end likvideerituks. «Tehes seda otsust kutsume meie teid, seltsimehed,» öeldi manifestis, «üles revolutsioonilise võitluse jätkamisele mitmekordse jõuga! Sellest pühast mässuleegist, mis iga proletaarlase hinges lõkendab, tõusku hävitav tuli, mis kodanliku Eesti maapinnalt pühib ja tööraha vabastab!»¹⁹²

7. augustil pidas Eesti Tööraha Kommuuni Rahvakomissaride Nõukogu Staraja Russas oma viimase koosoleku, kus ta otsustas kõik rahalised ja muud väärtused ning asjaajamise anda üle Eestimaa Kommunistliku Partei Venemaa Büroole.

Vaatamata lühikesele kestusele oli Eesti Tööraha Kommuuni periood üks kangelaslikumaid ajajärke eesti tööraha klassivõitluse ajaloos.

Kommunistlik partei, omades eesti töörahvahulkade kindlat toetust, suutis viia relvastatud võitlusse nõukogude korra taaskehtestamise eest Eestis eesotsas töölisklassiga tuhandeid töötavaid talupoegi ja intelligentsi esindajaid. See võitlus tugevdas ja karastas eesti töörahvast, arendas edasi tema klassiteadvust ning andis talle kogemusi edaspidiseks võitluseks enda vabastamise eest. Võitluse käigus

¹⁹¹ V. Kingissepp, Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn, 1953, lk. 49.

¹⁹² Sealsamas, lk. 50—51.

selgusid kõige paremini klassivastuolud ja paljastusid töörahva vastased.

Vene proletariaadi toetusel, leninliku kommunistliku partei juhtimisel löid eesti töötajad kommuuni näol oma suveräänse, sõltumatu rahvusliku riigi, mis ühendas kümneid tuhandeid töörahva liikmeid.

Eesti Töörahva Kommuuni loomine ja tegevus tõestas praktiliselt, et eesti töörahvas on kommunistliku partei juhtimisel võimeline looma ja valitsema riiki, kus inimesed on vabastatud igasugusest kurnamisest.

Eesti Töörahva Kommuun valmistas ette kogenud kvalifitseeritud kaadreid, kes aitasid eesti rahval lõplikult vabaneda kapitalismi ikkest ning taaskehtestada nõukogude võimu Eestis.

«Eesti Nõukogude Vabariik kadus küll silmapiirilt rahvusvaheliste mõrtsukate käe läbi, kuid surnud pole ta mitte. Ta elab tuhandete ja sadade tuhandete eesti tööliste südames edasi ja tema poolehoidjate arv kasvab iga päevaga...» märgiti 1919. aasta augustis Petrogradis toimunud partei Eesti sektsioonide ühise kongressi resolutsioonis.

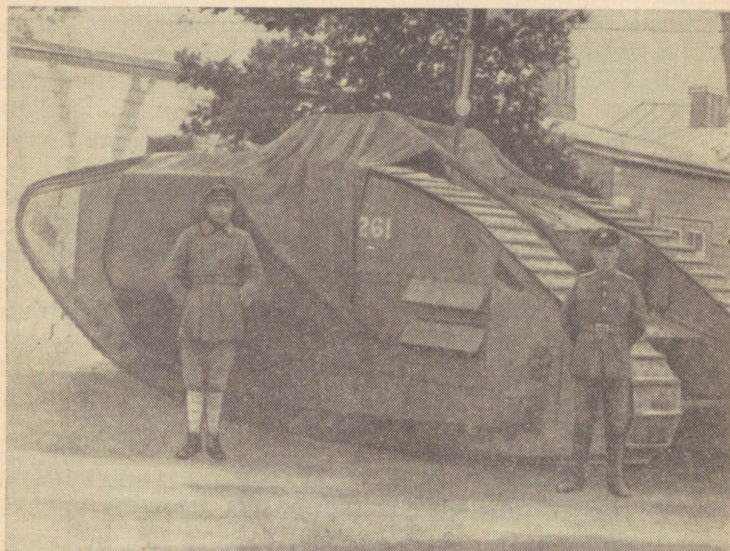
TEISE NÕUKOGUDE-VASTASE SÕJAKÄIGU ORGANISEERIMINE EESTI TERRITOORIUMILT JA TÖÖRAHVA VÕITLUS SELLE VASTU

Pärast esimese Nõukogude-vastase sõjakäigu purustamist asusid Entente'i imperialistid kiiresti ette valmistama teist sõjakäiku, mis oli samuti kombineeritud. Peamine lootus oli pandud endisele tsaarikindralile Denikinile, kes 1919. aasta suvel alustas Venemaa lõunaosast pealetungi Moskva suunas imperialistide poolt varustatud rohkearvuliste valgekaartlike vägedega. Nagu eelmiselgi sõjakäigul, nii oli ka siin ette nähtud terve rida lööke, nende seas ka Eesti territooriumil baseeruvalt Judenitši valgekaartliku ning Eesti kodanliku valgearmee poolt.

Kodanliku Eesti valitsuse sõjaminister sai 11. juunil kirja liitlaste sõjalise missiooni ülemalt kindral Gough'ilt. Kirjas nõuti, et kodanliku Eesti valitsus kindlustaks ja kiirustaks vene valgekaartlike ohvitseride saabumist Judenitši armeesse, mis nüüd oli nimetatud Loodearmeeks.

Samuti nõuti energilisemat kaasaaitamist Entente'i sõjaliste missioonide tööle Eestis ning igasuguste laohoonete andmist valgekaartliku Loodearmee käsutusse.¹⁹³

Lisaks senistele missioonidele saabus Eestisse uusi välismaisi juhtivaid sõjaväelasi. Nii teatatakse juunis Ameerika majorite Pedz'i ja Hill'i saabumisest koos uue sõjalise missiooniga. Inglismaalt saabus Tallinna 23. juunil uus,

Välismaistelt imperialistidelt saabunud tankide vastuvõtmine valgete poolt.

38 inimesest koosnev missioon.¹⁹⁴ Ühel ajal sõjaväeliste esindajate saabumisega jõudsid pärale uued laevatäied sõjalist ja muud varustust, mis oli määratud Eesti territooriumil asuvate kontrevolutsiooniliste vägede varustamiseks.

Valgekaartlaste pidevat toetust püüdsid Lääne imperialistlikud valitsused avalikkuse eest varjata, sealhulgas ka oma rahva eest. 25. juunil sai Eesti kodanlik valitsus salajase ettekirjutuse oma Londonis asuvalt esinduselt, kus teatati: «Inglismaal igati varjatakse, et tema valitsus

¹⁹³ Eesti NSV ORKA, fond 495, nim. 10, toimik 140, leht 64.

¹⁹⁴ Sealsamas, toimik 17, leht 130.

toetab bolševike vastu võitlevaid riike. Kõik dokumendid varustuse andmisest käivad ainult kõrgemate ametnike kaudu, samuti nagu toimub salaja varustuse vedamine ning selle laadimine laevadele.

Esindus palub kaasabi, et meie lehed ei kirjutaks varustuse saamisest, sest sel teel see võib sattuda ka välismaa ajakirjandusse.»¹⁹⁵

Varustuse saatmist Nõukogude-vastaseks interventsiooniks püüti välismaiste imperialistide ja eesti kodanluse poolt näidata kui «tasuta abi» eesti rahvale, mis tegelikult muidugi ei olnud nii. Näiteks kirjutas 1919. aasta suvel Eesti sõjaministeeriumi volinik Londonist: «Suur Britani Admiraliteet ja Sõjaministeerium ei anna varustust tasuta, nagu seda vast Eestis arvatakse.»¹⁹⁶

Saadetud «abi» eest võeti «soolast» hinda. Isegi kodanliku valitsuse riigikontroll oli sunnitud märkima, et vaatamata halvale kvaliteedile olid kõik ained hinnatud 30—40 protsenti turuhindadest kallimalt. Sealjuures saadeti sageli riknenud esemeid või toiduaineid. Nagu ilmneb kodanliku valitsuse riigikontrolli aktist, toodi aurulaevaga «J. Heide-mann» Eestisse kolm tööks mittekõlvulist lokomotiivi, millede väärtus ei tasanud isegi transpordikuludid. Ameerika «abiga» saabunud aurulaeva «Slavonia» laadungist osutus 1983 kotti jahu riknenuks ja söögiks kõlbmatuks. Samuti osutus kastides leiduv kuivatatud puuvili ussitakuks, kohv oli kõige madalama kvaliteediga ja segatud prügiga, äädikas sogane jne.¹⁹⁷ Eesti kodanlikku valitsust sunniti seda kõike «abi» sildi all vastu rääkimata ära ostma, mille tulemuseks oli Eesti rahvale paarikümne miljoni dollarilise võla kaelamäärimine.

Sageli püüti seda eesti rahva «endaohverdamist» õigustada vajadusega «iseseisvuse» kättevõitmiseks. Kuid millist «iseseisvust» pakkusid Ameerika imperialistid Eesti rahvale, see selgub ühe Ameerika sõjalise missiooni ülema, kolonel Greene'i memorandumist, mille ta saatis oma valitsusele 1919. aasta 28. juunil, pärast Entente'i esimese sõjaretke tagasilöömist Punaarmee poolt:

«Olukord Balti provintssides on kriitiline, eriti sõjaline olukord. Liitlas- ja ühinenud valitsuste poolt on nõutav kohene tegevus. Seoses Balti provintsside ja

¹⁹⁵ Eesti NSV ORKA, fond 495, toimik 127, leht 168.

¹⁹⁶ Sealsamas, toimik 127, leht 190.

¹⁹⁷ Eesti NSV ORKA, fond 66, nim. 16, toimik 35, leht 721.

Leedu geograafilise asukohaga, omavad nad tähtsuse, milline kaugelt ületab nende mõõdud ja elanike arvu ning milline teeb nad läänepoolseks ja praegusel ajal kõige tähtsamaks võtmeks Vene probleemides». Seoses sellega soovitab Greene neid kohe ära kasutada ja jätkab: «Suur Britani ja Ühendriigid saavad nende oblastite peale täielikud mandaadid.»¹⁹⁸

Mandaadi all mõisteti imperialistide keeles tavaliselt kolooniät. Ning vastavalt sellele käituti ka kodanliku Eesti «iseseisva» valitsusega. Kodanluse Asutav Kogu, et tiivustada Nõukogude Venemaa vastasele interventsiooniretkele saadetavaid Eesti valgearmee soldateid, hakkas järjekordselt arutama maaküsimust, lubades jagada parunite mõisad sõjaretkest osavõtjate vahel. Balti parunite kaitseks astusid välja välisimperialistide esindajad. Nad lähetasid peaministrile kirja, milles oli öeldud: «Liitlas- ja sõbralike riikide esindajad, kaaludes agraarreformi Eestis, nagu ta on vastuvõetud parlamendi komisjoni poolt, ja juhtides tähelepanu eriti neile punktidele, mis ei räägi välismaa omanduse kaitsest või kinnisvara omanike varanduse kaitsest... Seepärast liitlas- ja sõbralike valitsuste esindajad kriipsutavad alla, et Eesti valitsus, ennem ükskõik millist erilise tähtsusega sammu teostamist, nagu seda on vastuvõetud agraarprojekt, peab teada saama liitlas- ja sõbralike riikide valitsuste arvamuse.

H. B. Gough — Briti armee kindral

E. J. Dawley — Ameerika armee kolonel

V. H. Bosanquet — Inglise peakonsul.»¹⁹⁹

Välismaised imperialistid kasutasid küll eesti rahvast odava kahurilihana oma anastusplaanide läbiviimisel, kuid absoluutselt ei hoolinud tema käekäigust ega tema väiksemategi eluliste vajaduste rahuldamisest.

Rahvamasside survele oli Asutav Kogu sunnitud küll 10. oktoobril maaseaduse vastu võtma, kuid see rahaldas vähe töötava talurahva vajadusi. Maad anti esmajärjekorras kodanluse ja valgearmee juhtivatele tegelastele ning Nõukogude-vastases sõjas eriti silmapaistnud võitlejatele, ja alles siis reakoosseisule — põhiliselt neile, kes olid majanduslikult võimelised kindlustama «kahe hobuse koha» pida-

¹⁹⁸ P. R. F. R. Washington, 1937, page 683.

¹⁹⁹ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 43, leht 71.

mist. Konfiskeeriti ainult rüütlimõisad, millede eest mõni aasta hiljem kodanlik valitsus ameerika-inglise imperiaalistide survele nõustus maksma miljoneid «kahjutasu», mis kõik maksudena kodanikelt välja pumbati. Puutumata jäeti teised suurmajandid.

Vaatamata sellele, et maaseadus viidi läbi ekspluateerijate klassi huvides, osutus ta siiski selleks meelitavaks «söödaks», mille abil kodanlus suutis enda ja ameerika-inglise imperialistide huvide eest võitlema panna kümneid tuhandeid inimesi Eestis.

Kui kodanlus püüdis vahetevahel rahva survele üles tõsta küsimust Eesti iseseisvusest, siis pandi talle seda välismaiste imperialistide poolt pahaks. Nii süüdistas liitlaste sõjaliste missioonide juht Baltimail kindral Gough Eesti valgearmee ülemjuhatus, et see vähe abistavat kindral Judenitšit ning nõudvat viimaselt Eesti iseseisvuse tunnustamist. Eesti valgearmee ülemjuhataja kindral Laidoner vastas sellele truualamilikult: «Ma kordan, et ma ei ole nõudnud meie iseseisvuse tunnustamist.»²⁰⁰

Eesti kodanlikule valitsusele saadetud kirjas ütles aga Gough'i asetäitja kindral March avalikult: «Eesti peab aru saama, et tema õitseng, ohutus ja samuti iseseisvus ripuvad täielikult liitlaste heast tahtest. Kui nüüd Eesti energiliselt välja astub, ja kaasa aitab venelastele (valgekaartlastele — Ü. T.), saab talle garanteeritud liitlasriikide heatahtlikkus. Seepärast palume teid koos Judenitšiga välja töötada Petrogradi vallutusplaan... Liitlasriigid ja nende sõjalised missioonid on andnud ja annavad kõik vajaliku ülaltähendatud eesmärgi saavutamiseks.»²⁰¹

Välismaiste imperialistide käsul toimuski Riias 26. augustil kõigi Balti riikide territooriumil asuvate kontrrevolutsiooniliste valitsuste ja väekoondiste esindajate nõupidamine, kus osavõtjate vahel jagati rindelõigud Soome lahest kuni Poolani. Eesti valgearmeele eraldati Soome lahe — Jamburgi ja Veliikaja jõe — Lubana järve vaheline lõik.²⁰² Seega jätkus ettevalmistus teiseks Nõukogude-vastaseks sõjakäiguks, millesse välisimperialistide ja Eesti

²⁰⁰ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 11, toimik 118, leht 23.

²⁰¹ Eesti NSV ORKA, fond 495, toimik 140, leht 70.

²⁰² Sealsamas, leht 83.

kodanluse poolt tõmmati kaasa ka Eesti territoorium ja rahvas. Eesti töörahvas jätkas võitlust välismaiste imperialistide ja kodanluse mahhinatsioonide vastu.

Arvestades rahvusvahelist olukorda, otsustas kommunistlik partei tugevdada võitlust Eesti väljumise eest sõjast ning rahu sõlmimise eest Nõukogude Venemaaga. 1919. aasta 19. juuli manifestis kutsus Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee eesti töörahvast võitlusele rahu sõlmimise eest Venemaa Nõukogude Vabariigiga.

Eestlastest koosnev Punaarmee väeosa.

«Küllalt on lunastatud Wilsoni heeringat ja liitriikide nisuleiba — töörahva vere hinna eest!», öeldi manifestis. Uhtlasi toonitati, et Eesti kodanlik valitsus, kes on muutunud rahvusvahelise kontrrevolutsiooni käsilaseks, takistab igati sõja lõpetamise katseid.

«Töörahva rahunõudmisel on tugev vastasrind,» teatati manifestis, «ülemaailmse kontrrevolutsiooni staap Pariisis — liitriikide konverents, mida variserid «rahu» konverentsiks nimetavad, Koltšaki «Põhja-Lääne» väed, valged väed Lätimaal, kõik papist kindralid, ohvitseridest sõjakuked, kroonuvargad, marodöörid ja spekulandid, papid ja parunid ja kodanluse jõukamad ja teadlikult kontrrevolutsioonilised kihid Eestis.»²⁰³

²⁰³ V. Kingissepp, Võitlus Ameerika-Inglise imperialistide ja nende käsilaste vastu, Tallinn, 1953, lk. 51.

Et aktiviseerida võitlust rahu sõlmimise eest Nõukogude Venemaaga ja tõmmata sellesse kaasa laiu töörahva hulki, otsustas partei Keskkomitee organiseerida 21. juulil streigi Tallinnas. Sel puhul kirjutati lendlehes, et kogu maailma imperialistid tegelevad Nõukogude Venemaa kägistamisega, lootes kukutada seal nõukogude võimu ja taaskeh-testada kapitalistlikku korda. «Terves ilmas on 21-ks juuliks korraldatud üldine protesti streik röövkäigu vastu Venemaa kallale,» öeldi lendlehes. «Ka Eesti töörahvas ei või jääda kurdiks võitluse hüüde vastu. Seda enam, et just Eesti Vabariigi valitsus on üks nendest, kes tegelikult punase Venemaale silmust keerutanud. Kõik üles punase Venemaa kägistajate vastu! Üldine streik 21. juulil olgu vastuseks töörahva timukatele!»²⁰⁴

Sõja lõpetamise ja rahu sõlmimise nõudega ühinesid peaaegu kõik Tallinna tööstuste töölikollektiivid (Peetri tehases, Wiegandis, Balti Puuvillavabrikus, Tselluloosis, «Dvigatelis» ja reas väiksemais ettevõtetes). Paljud töolistest annetasid ühe päevapalga kommunistliku partei põrandaaluse trükikoja toetamiseks.²⁰⁵

Samuti laskis partei Keskkomitee välja koos valgearmees tegutsevate parteiorganisatsioonidega lendlehe valgearmeesse mobiliseerituile, milles ta andis edasi Vene NFSV valitsuse teadaande, et ükski Punaarmee väeosa, selle seas ka Eesti punased kütipolgud, ei astu üle Eesti piiri. «Te valate oma verd vene valgete eest,» teatati lendlehes. «Nõudke, et algaksid kohe rahuläbirääkimised!»²⁰⁶

Valge-Eesti sõdurid olid tüdinenud välismaiste imperialistide huvides peetavast sõjakäigust ning ikka enam ja enam ilmnes nende seas rahulolematuse väljendus. Eesti valgearmee sõdurite seas muutus populaarseks kommunistliku partei loosung: «Eesti väed — Eesti piiridele!» Nii keeldus valge-Eesti 7. polk augustikuul Petseri rindelõigus minemast pealetungile. Sama kordas ka 5. polk. Omavoliliselt lahkus rindelt 6. kahurväe patareid. Mitmel korral sõitis rindele isegi valge-Eesti ülemjuhataja, kes püüdis sõdureid veenda sõja «õigluses».

²⁰⁴ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 24, nim. 30, toimik 2, leht 4.

²⁰⁵ Sealsamas, leht 2.

²⁰⁶ Eesti NSV ORKA, kommunistliku partei Eestimaa Keskkomitee lendlehed.

Võimsaks kodanluse ja interventsioonisõja vastaseks meelevalduseks kujunes põrandaaluse partei aktiivsete organiseerijate J. Schützi ja J. Kuppari matus 27. juulil. Eesti kodanlus viskas nende laibad pärast hukkamist 1919. aasta jaanuaris Sõjamäe rabasse, kus need kaastöötajate poolt suvel avastati. Kommunistliku partei poolt organiseeriti nende pidulik muldasängitamine Rahumäe kalmistule, 1905. aasta revolutsiooni ajal langenute kõrvale. Kogu matusetalitus muutus kodanlusevastaseks rohkearvuliseks meelevalduseks, mida võimud ratsapolitsei kohaletoomisega püüdsid laiali ajada.

«Dvigateli» tehase töölised püstitasid valge terrori ohvriks langenud klassivendade-töökaaslaste kalmule tammepuust mälestusmärgi.

Partei Keskkomitee laskis välja lendlehe, kus märgiti: «Langenud seltsimeeste võitlus jäägu meile pühaks. Aated, püüded, eesmärk, mille eest nemad langesid, on kogu proletariaadi aated, püüded, eesmärk. Iga proletaarlane jäägu truuks sellele, mis langenud seltsimehed võitluses meile on pühendanud ja timukate käte läbi langedes pärandanud.

Igavene needus mõrtsukatele!»²⁰⁷

Tapetute perekonnaliikmete vastu tarvitas kodanlus ka edaspidi terrorit. Nii uputati 1920. aastal Ülemiste järve J. Schützi tütar Lilli, kes oli kommertsgümnaasiumis põrandaaluse komnoorte organisatsiooni sekretäriks, poeg Paul, kes võttis üliõpilasena osa revolutsioonilisest võitlusest, areteeriti ja teda päästis kodanluse vangikongist Nõukogude Venemaa valitsuse vahelesegamine, kes teda Eestist välja vahetas.

Eesti kodanlust abistasid tema töölisklassivastases võitluses otseselt välismaiste imperialistide esindajad. Nii näiteks teatati augustikuul Inglise diplomaatilisest esindusest kolonel Peary-Gordoni ja ametnik Wite poolt viie Tallinnas elava eestlase nimed, keda nad kui kommuniste soovitasid areteerida.

Kodanluse nuuskuritel läks korda avastada ka Lillekülas põrandaalune trükikoda. Kuid kommunistide valvsuse tõttu

²⁰⁷ Eesti NSV ORKA, kommunistliku partei Eestimaa Keskkomitee lendlehed.

ei viinud see põrandaaluse töö suuremale sissekukkumisele. Valgetel timukatel õnnestus areteerida ainult trükikoja noortöölist seltsimees Johannes Läätsi, keda nad kaitsepolitseis surnuks piinasid, saamata mingeid nimetamisväärsed andmeid.

Samuti sulges kodanlik valitsus augustikuul Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Hää!».

Ametiühingu-organisatsioonid kutsusid kodanliku valitsuse liikmeid esinema tööliste ees, kuid kartes rahva viha, nad ei ilmunud. Uue streigi kartusel paigutati Sadamatehastesse relvastatud sõjaväe valvepostid ning vallandati mitukümmend aktiivsemat töölist.

30. juulil algas uus streik Raudteetehastes. 15. augustil võtsid Sadamatehase töölised oma üldkoosolekul vastu otsuse, milles teatasid: «Meie, Sadamatehaste töölised, avaldame kategoorilist protesti 52 seltsimehe vallandamise vastu ja nõuame, et need töölised võetaks viivitamatult tööle!»

Kommunistlik partei koos Ametiühingute Kesknõukoguga otsustas läbi viia ülemaalse ametiühingute kongressi selleks, et anda eesti rahva võitlusele sõja lõpetamise eest ja rahunõudmisele rohkem organiseeritud ja võimsamat väljendust.

2. augustil kommunistliku partei poolt väljalastud põrandaaluses lendlehes nõuti partei liikmetelt, et nad selgitaksid ja propageeriks laiadele massidele sõjalõpetamise vajadust ning rahu printsiipe, et nad tugevdaksid sidet massidega ja eriti valgearmee mobiliseeritute seas levitaksid parteilist põrandaalust kirjandust jne. Põrandaalused parteiorganisatsioonid aitasid kohtadel laiendada ja luua uusi ametiühingute organisatsioone. Kongressi läbi viimiseks valiti komisjon. Partei soovitas valida delegaate aktiivsemaid seltsimehi, kes sõja ja rahu küsimuses asuvad bolševistlikel seisukohtadel.

Kodanlik valitsus püüdis kongressi tööd igati takistada. Nii esitas ta tingimuse, et kongress ei tohi tegelda poliitikaga ega rahuõnne küsimusega, et varem oleks linnakomandandile üle antud delegaatide nimed ja kodused aadressid, et kongressile ei lastaks pealtkuulajaid jne.

Kodanlusele tema mahhinatsioonides aitasid kaasa välismaiste imperialistide esindajad. Mõned päevad enne kongressi, 27. augustil, kutsuti Ametiühingute Kesknõukogu esimeest Annust Inglise diplomaatilisse esindusse, millist

nõudmist korraldati järgmisel päeval kirja teel. Kesknõukogu otsustas olukorra väljaselgitamiseks nõustuda ja saatis sinna Annuse. Inglise esinduse peakonsul Bosanquet püüdis oma kaastöölise Dillon'i abil Annuselt välja uurida, kas ei kavatse kokkukutsutud kongress kukutada kodanlikku valitsust, sest «töölised ei ole selle valitsusega rahul». Omalt poolt «soovitasid» Inglise diplomaadid provokatsiooniliselt seda teha, sest ka Inglismaal olevat võimul «töölise valitsus», sealjuures püüdsid imperialistide teenrid Annuselt välja uurida, et «kas teil on selliseid isikuid, keda võiks ministriks panna? Kas teil on toetust armees?» Lõpuks teatasid inglased, et nad on nõus «juhul, kui võtate valitsuse enda kätte, toetama ettevõtet raha ja sõjalise jõuga». ²⁰⁸

Välismaised imperialistid, kartes kodanliku valitsuse kukutamist, kas püüdsid uut, arvatavat valitsust juba ette ära osta või, mis tõenäolisem, katsetasid provotseerida «põhjust» eesti töölisliikumise verre uputamiseks. «Need närukaelad Inglise mustasajaliste pesa, tahavad meid sundida meile endile nõõri ise oma käega ümber kõri siduma, nii kui nemad meid senini ärakasutada on püüdnud teise maa revolutsiooni kähgistamiseks,» ²⁰⁹ mainitakse Annuse vastava teadaande kohta ametiühingute kongressi otsuses. «Sarnase provokatsiooni kohta on meil üks vastus: «Eesti töörahvas ei taha igavesti jääda oma kodanluse käsutada, kunagi ei luba seesama tööliste klass ennast käsutada Vene tsaaririigi ülesehitamiseks inglise imperialistide poolt, mille tagajärjeks meil teadagi tööliste veresauna valmistamine on.»» ²¹⁰

Vaatamata mitmesugustele takistustele ja provokatsioonidele, alustas Eestimaa ametiühingute I kongress 30. augustil oma tööd.

Kongressil, kus oli esindatud umbes 37 000 organiseeritud linna- ja maatöölise, kes kuulusid 116 ametiühingusse, oli 417 delegaadi hulgast 379 bolševike pooldajat.

Kongress võttis oma töö aluseks III Internatsionaali platvormi, mõistis hukka kodanluse ja välisimperialistide

²⁰⁸ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 24, nim. 24-1, toimik 17, leht 13.

²⁰⁹ Eesti NSV ORKA, kommunistliku partei Eestimaa Keskkomitee lendlehed.

²¹⁰ Sealsamas.

poolt teostatud vägivalla Eesti töörahva kallal. Kongress mälestas klassivõitluses langenud seltsimehi püstitõusmisega.

Delegaatide sõnavõttudest ja kongressil vastuvõetud resolutsioonidest ilmneb, et Eesti töölisklass sai aru, et tema võitlus ainult palga kõrgendamise eest ei suuda majanduslikult parandada töötajate elujärge, sest ka sellise võidu saavutamisel tõusevad palju kiiremini tarbeainete hinnad. Olukorda võib parandada ainult tootmisvahendite ühistamisega. Seepärast kutsuski kongress ametiühinguorganisatsioone üles selgitama oma liikmetele, et ainult revolutsiooniline pööre võib tuua paranemist töörahva ellu. Kongress selgitas, et ka maaküsimust lahendab kodanlik valitsus töörahva kulul, sest ta ei likvideeri mitte kõiki suurmaapidamisi, võõrandab parunite maid ainult tasu eest, jättes maata töölisi, kes ei suuda maa ja majapidamise sisseseade eest tasu maksta.

Kongressi otsustes toonitati, et ametiühingud peavad juhtima mitte üksnes töölisklassi majanduslikku võitlust, vaid ka poliitilist, sest «ainult tööliste diktatuuri abil võib sotsialismi juure üle minna».

Samuti protesteeris kongress Ametiühingute Kesknõukogu häälekandja «Töö Hääle» sulgemise vastu.

Kongress mõistis hukka sotsiaaldemokraadid, «kes on ära müünud töörahva parimad ideaalid ministri kohtade eest, saades niimoodi kodanluse käsikuteks ja töörahva äraandjateks».

31. augustil saatis Vene NFSV valitsus kodanlikule Eesti valitsusele ettepaneku rahuläbirääkimiste alustamiseks.

Vaatamata kodanliku valitsuse rangele keelule mitte käsitleda rahuküsimust, asusid delegaadid Johannes Allik, Eduard Hammer jt. julgelt paljastama kodanluse rahvastast osa Nõukogude-vastasest interventsioonist osavõtmises.

Ühel häälel vastuvõetud resolutsioonis rahuõlmimise küsimuse kohta nõuti:

«1. Eesti töölisklass saab kogu hingega ja kõigi võimalikkude abinõudega selle eest võitlema, et Eesti sõjaväge ei tarvitataks Nõukogude Venemaa asjusse segamiseks ja Vene valgete vägede ja kontrrevolutsiooni toetamiseks.

2. Selles mõttes tervitab Eesti töölisklass soojalt kogu töörahva võitlust kõigil mail oma valitsuste püüete ja kat-

sete vastu Venemaa asjusse segada ja seal tagurlust jalule aidata.

3. Eesti Vabariigi valitsuselt nõuab esimene Eesti Ametiühingute kongress Vene valgete vägede toetamise lõpetamist igasugusel kujul, otsekohest rahuläbirääkimiste algamist Vene Nõukogude valitsusega ja rutulist rahu tegemist...»

Resolutsioon lõppes üleskutsega: «Vaikigu tapariistad! Saagu loovateks tööriistadeks, atradeks ja alasiteks hävitavad sõjariistad, mürtsuvad suurtükid! Elagu rahvaste rahu! Elagu rahu Nõukogude Venemaaga!»

Eesti töörahva rahunõue oli aga vastuolus kodanluse sõjaplaanidega. Kongressil viibiv Tallinna linnakomandant Rõuk kuulutas kongressi suletuks ning Ameerika alama kapten Reissare poolt formeeritud väeosa piiras kongressihoone ümber. Kõikidele väljapääsudele ilmusid relvastatud salgad. Varem koostatud nimekirja alusel areteeriti 76 aktiivsemat kongressi delegaati ning toimetati politsei jaoskonda. Samal ajal areteeriti linnas ka veel palju teisi töölisi, üldsummas 102 inimest. Kõik areteeritud saadeti kõvendatud sõjalise valve all Balti jaama, kus nad paigutati loomavagunitesse. Saadetuna rohkearvulisest relvastatud valvest, liikus rong Irboska suunas.

Jõudnud lahingutegevuse rajooni, eraldati areteeritute 26 inimest, keda viidi «ülekuulamisele». Ülejäänud paigutati soomusrongi platvormile, mis lähenes kahureist tulistades Punaarmee kaevikutele, kus inimesed platvormilt maha kihutati. Valged lihunikud tahtsid jätta dessandi muljet, lootusega, et Punaarmee avaks areteeritute pihta tule, mis oleks andnud kodanlusele hiilgavat propaganda materjali. Tänu Punaarmee valvsusele ja delegaatide leidlikkusele, pääsesid kõik õnnelikult üle rindejoone.

Nõukogude Venemaa pinnal ja eriti Petrogradis võeti Eesti tööliste esindajad südamlilikult vastu. «Vene NFSV valitsus loeb endale suureks auks vastu võtta oma territooriumil Eesti tööliklassi esindajaid, keda eesti kodanlus ajab välja oma kodumaa piiridest. Petrogradi töölikud võtavad Eesti tööliste delegaadid vastu kui oma vennad ja korraldavad neile täna piduliku vastuvõtu, millest kogu Petrogradi töölikond osa võtab,» teatas Petrogradi Nõukogu oma avalduses kodanliku Eesti valitsusele.

Samas kirjas tehti Eesti kodanlikule valitsusele ettepanek Eestisse jäetud 26 delegaadi väljavahetamiseks. «Mis

puutub teie poolt kinnipeetud 26 pantvangisse Eesti tööliklassi paremate esindajate hulgast, siis on Vene NFSV valitsus valmis nende vastu andma niisama palju areteeritud eesti kodanlasi ja menševikke Petrogradist ja Petrogradi kubermangust,» mainiti raadiotelegrammis. Kuid välismaised imperialistid koos eesti kodanlusega valmistasid ette uut Nõukogude-vastast Judenitši sõjakäiku, mida aga Eesti tööliklassi revolutsiooniline võitlus ja rahu nõudmine märgatavalt segas. Seepärast kiirustaski Eesti kodanlus sotsist siseministri Hellati kaudu aktiivsemate töörahva revolutsiooniliste võitlusjuhtide hävitamisega. Ilma igasuguse kohtuotsuseta tapeti 6. septembril 1919. aastal Irboska rabas Eestimaa ametiühingute I kongressi 25 delegaati: Kesknõukogu esimees Aleksander Annus, sekretär Eduard Hammer, juhatuse liige, Noblessneri tööline Johannes Allikas, kongressi presiidiumi liige Mihkel Koolmeister, kongressi delegaadid, töölisnäitlejatest abielupaar Marta ja Alfred Umberg, tööliste söökla juhataja Pauline Gutmann, Johannes Kutnik, põrandaalune kuller Johannes Mahoni, Tselluloosi tööline kütja Johannes Peskman, Noblessneri tööline Aleksander Pruul, Juhan Rätsep, Johannes Veismann, «Dvigateli» tööline Juhan Tippo, «Volta» tööline August Vollman, Tselluloosi tööline Karl Volbrück, Krulli tööline Martin Õun, raudteelt August Tuuder, metallitöölise esindaja Johannes Riisman, maalritöölise esindaja Harald Vennikas, ehitustöölise esindaja Martin Schmidt, Narva Kreenholmi töölise esindaja Aleksander Jääger, Kohila paberivabriku töölise esindaja Aleksander Kummer, vaestearst dr. Jüri Rebane ja sotside delegaat Villem Maasik, kes vaatamata sotside lahkumisele jäi kongressile.

Irboska veretöö vahetuteks teostajateks olid 2. soomusrongi ülem kapten Lepp, tema adjutant Janson, kapten Paap, leitnant Meibaum, 6. polgu ülem Lukin ja rida teisi ohvitsere-valgekaartlasi.²¹¹

Kodanluse järjekordne vägivald kutsus töörahva seas esile üldist protesti. Areteeritud ametiühingute kongressi delegaatidel õnnestus tööliklassi revolutsioonilisele võitlusele kaasatundvate valgearmee sõdurite kaudu saata Tallinna teateid oma saatusest. Nii saabus Balti Manufaktuuri töölise delegaadilt Irboskast kiri, mis vabriku ruumides

²¹¹ «Klassivõitlus» nr. 3, 1920, lk. 15.

Kodanluse poolt Irboskas tapetud Eestimaa ametiühingute I kongressi delegaate.

seinale kleebiti. Kirjas kutsusid delegaadid töötajaid üles jätkama võitlust töörahva huvide eest. Kodanluse nuhkide poolt areteeriti kirja üleskleepija ja veel 15 töölist.

Areteeritud delegaatide kaitseks astusid välja Tallinna ettevõtete töötajad. Järgmisel päeval pärast delegaatide vangistamist kuulutasid protestistreigi «Dvigateli», Noblessneri, Wiegandi, Mayeri, Krulli, Balti Manufaktuuri, Vene-Balti ja teiste ettevõtete töölisel. Tööliskollektiivid saatsid oma esindajaid valitsuse juurde arupärimistega areteeritute saatusest, nõudes nende vabastamist.

Kodanlik valitsus püüdis algul delegaatide tapmist varjata, pärast selle üldsusele teatavaks saamist aga põhjendada seda kui mingit «õnnetut juhust».

Tegelikult oli aga töörahva revolutsioonilise võitluse aktiivsemate juhtide füüsiline hävitamine kodanluse poolt juba varem ette valmistatud. See selgub ka tollaegse sotsist siseministri A. Hellati 1930. aastal avaldatud mälestustest «Tallinna raatuses ja Toompeal». Minister tunnistas avameelselt: «Kapten Veem, kes väljasaadetuid saatmas käis, jõudis... tagasi ja kandis minule ette... Panin temale nimekirja ette ja ütlesin, et märkigu ära, kes on maha lastud... Veem oli natuke kohmetunud... ja jutustas seejärel, kuidas see sündis». Nagu sotsist minister edasi tunnistab, kohutas teda töörahva kättemaks seevõrd, et ta ei julgenud isegi kodus magada.

Esseeride poolt Asutavas Kogus esitatud arupärimisele kodanliku valitsuse uue vägivalla kohta püüdis Hellat seletada, et sellist teguviisi lubavat mingi Kerenski-aegne seaduse paragrahv; sealjuures ähvardas sotsist siseminister, et kui tulevikus keegi avaldab rahulolematust kodanliku valitsusega, selle koht olevat «väljaspool Eesti piirisid või Pääskülas».²¹² Mida aga kujutasid endast Pääsküla ja ka teised koonduslaagrid, see selgub vangilangenud punaarmeelase kirjast: «Üleloendusel teda, Uripead, sunniti lugema «meie isa» palvet. Uripea keeldus ja ütles, et ta selliseid palveid ei ole õppinud ega oska neid lugeda. Pärast seda Stupel (laagri komandant — Ü. T.) hakkas teda rusikatega peksma ja lõi mõõgaga pähe. Kui Uripea löökidest maha kukkus, hakkas Stupel teda jalgadega sõt-

²¹² Asutava Kogu protokollid. 2. istungjärk, lk. 124.

kuma.»²¹³ Sellised nähtused olid tavalised kõigis koonduslaagrites.

Isegi Asutava Kogu poolt moodustatud komisjon oli sunnitud tunnistama Naissaarel asuva laagri kohta, kus peamiselt peeti kinni «Spartaki» ja «Avtroili» madruseid: «Saun on laagrist 2 versta eemal. Sellepärast on esimesed vangid, kes jaanuarikuust saadik viibivad laagris, pool aastat ilma saunata. Paljudel on ihupesu seljast ära kadunud, riided rābaldunud. Pesukoda ei ole.»²¹⁴ Kõikjal valitses laagris ülemate toores omavoli. Naissaarel asusid vangid muldpõrandaga maa sisse kaevatud augus, sageli mehed ja naised, terved ja haiged segamini.

Selliste abinõudega lootis kodanlus lāmmatada töörahva revolutsioonilist võitlust oma eluõiguste eest.

Suur Lenin hindas Eestimaa ametiühingute I kongressi oma 3. septembri kõnes järgmiste sõnadega: «Valgekaartlikus Eestis toimus tööliste ametiühingute parteitu konverents. Konverentsist võttis osa 417 delegaati, neist ainult 33 menševikku, kõik ülejäänud olid bolševikud! (Tormilised kiiduvad.) Konverents nõudis rahu sõlmimist Venemaaga.

Väike Eesti andis oma parteitul ametiühingute konverentsil väarika vastuse tugevale Inglismaale, — Inglismaale, kes ähvardas meid neljateistkümne riigi liiduga.»²¹⁵

Sõja lõpetamise nõue tugevnes ka Eesti valgearmee sõdurite seas. See hakkas juba avalduma sõdurite poolt lähetatud kirjades, mida pidevalt kontrollisid sõjaväe tsensorid. 1919. aasta septembris Kalevi maleva sõduri poolt saadetud kirja väljavõte kõlab järgmiselt: «Rikkad ajavad raha kokku, aga vaestele langeb mure ja rist. Meie sellest sõjast mingit kasu ei saa, oleks hea, kui ta kiiremini lõpeks.»

Teine sõdur kirjutas: «Kuradi inglisman veab siia oma igasugust rämpsu kokku, aga meie peame tema eest sõdima...»

7. polgu sõduri kirjas öeldakse: «Meie sõdurite seas liiguvad kuuldused, et rahu ei sõlmita, kuid meie kaua ootama ei hakka. Vaja rindelt lahkuda ja koju minna.»

Rahva ja eriti sõdurite meeoleu langus häiris mitte üks-

²¹³ EKP Keskkomitee arhiiv, fond 24, nim. 8, toimik 4, leht 31.

²¹⁴ Asutava Kogu protokollid, 2. istungjärk, lk. 286.

²¹⁵ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd. Tallinn, 1954, lk. 6.

nes eesti kodanlust, vaid ka välismaiseid imperialiste. Nii teatati Eesti kodanliku valitsuse esindusest Pariisist: «Kolonel Groome'i komisjoni inimesed (Ameerika Ühendriikide sõjaline komisjon Baltimail — Ü. T.) arvavad, et meil bolševism võidab osaliselt venelaste, kuid peamiselt siiski Eesti enda bolševikkude kaasabil.»²¹⁶

Kui Ameerika sõjaväelised esindajad Pihkva rinde lõigus hakkasid tegema etteheiteid valge-Eesti sõduritele, et kannavad Ameerikast saadud mundreid ja varustust, kuid sõdivad siiski halvasti, siis sõdurid vastasid: «...ameeriklased võivad sel juhul relvastada oma mundreid ning las need sõdivad, kuid meie oleme samasugused bolševikud, nagu need, kelle vastu meid tahetakse saata.»

Eesti avaliku arvamuse petmiseks ja eestlaste paremaks kaasatõmbamiseks Nõukogude Venemaa vastasesse sõtta organiseerisid ameerika-inglise imperialistid 1919. aasta augustis tunni aja jooksul marionetliku Loode-Vene valitsuse eesotsas naftatööstur Lianozoviga, mis «tunnustas» Eestit kui riiki.

Imperialistlike riikide valitsused ise aga lükkasid kodanliku Eesti «iseseisvuse» tunnustamise edasi, sest nad tunnustasid ainult «ühist jagamatut» Koltšaki-Denikini-Judenitši Venemaad.

NÕUKOGUDE VENEMAA VALITSUSE VÕITLUS SÕJA LÕPETAMISE EEST

Nõukogude Venemaa valitsus, viies läbi pidevat rahupoliitikat, tegi kodanlikule Eesti valitsusele korduvaid ettepanekuid interventsioonisõja lõpetamiseks ja rahuläbirääkimiste alustamiseks.

Veel enne Judenitši esimest sõjakäiku tehti Ungari nõukogude valitsuse kaudu 1919. aasta aprillis ettepanek sõja lõpetamiseks ja rahuläbirääkimiste alustamiseks. Kuid Eesti kodanlik valitsus, pidanud nõu välismaiste imperialistidega, jättis sellele ettepanekule üldse vastamata ning varjas seda oma rahva eest.

1919. aasta suvel kinnitas Nõukogude Venemaa ametlikult veel kord, et ükski Punaarmee osa, ka eesti kütipolgud, ei tungi Eesti territooriumile. Kuid välismaiste impe-

²¹⁶ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 11, toimik 101, leht 94.

rialistide lõa otsas sammuv Eesti kodanlik valitsus jätkas uue interventsiooniretke ettevalmistamist, ignoreerides oma rahva elulisi huve.

31. augustil saatis Nõukogude Venemaa valitsus järjekordse ettepaneku rahuläbirääkimiste alustamiseks. «Vaadatamata sellele,» öeldi ettepanekus, «et Reveli valitsus liitlasriikide surve all, rahuldades Eesti rahva huvide vastaselt eranditult ainult nende valitsuste huve, viib kuni viimase ajani koos Vene valgekaartlike bandedega läbi sõjalisi operatsioone Vene Sotsialistliku Föderatiivse Nõukogude Vabariigi Petrogradi ja Pihkva kubermangudes, Vene Nõukogude valitsus, võttes tagasi algul Jamburgi ning pärast Pihkva, pöördub tema poole ettepanekuga astuda rahuläbirääkimistesse.»²¹⁷

Järjekordne rahuettepanek tunnistas veelkordselt Nõukogude Venemaa valitsuse suuremeelsust. Vaadatamata sellele, et Eesti kodanlik armee koos Vene valgekaartlastega oli teostanud oma sissetungiga Nõukogude Venemaale suurt kahju, tegi Nõukogude valitsus järjekordse pingutuse sõja lõpetamiseks.

Võttes arvesse, et sõja lõpetamise ja rahuõlmimise eest olid alustanud võitlust laiad töörahva hulgad ning et rahu tahe oli kandunud ka Eesti valgearmeesse, ei saanud kodanlik valitsus seda ettepanekut enam rahva eest varjata ja ta oli sunnitud sellele vastama.

Pärast paarinädalast kirjavahetust algasidki 1919. aasta 17. septembril Pihkvas läbirääkimised Nõukogude Venemaa ja kodanliku Eesti delegatsioonide vahel.

Läbirääkimiste algul pöördus Vene NFSV delegatsiooni juht, rahvakomissar L. Krassin eesti rahva poole järgmiste sõnadega: «Me ei unusta kunagi seda kangelaslikku võitlust, mida teostas eesti proletariaat koos vene proletariaadiga tsarismi ajajärgul. Vene tööliste ja talupoegade nimel lähetame läbi demarkatsiooni liini omad tervitused eesti proletariaadile ja arvame, et nõudes vastuvõetavate rahu tingimuste väljatöötamist, me teotseme mitte ainult meie, vaid ka eesti proletariaadi huvides.»²¹⁸

Kuid Eesti kodanlik valitsus ei alustanud läbirääkimisi mitte selleks, et tõeliselt rahu sõlmida, vaid selle sammuga lootis kodanlus rahustada rahvahulki ja armeed, väites, et

²¹⁷ «Известия» ВЦИК № 193, 2 IX 1919.

²¹⁸ «Известия» ВЦИК № 208, 19 IX 1919.

rahuläbirääkimised juba käivad. Samal ajal moonutas Eesti kodanlik valitsus läbirääkimiste tõelist käiku, levitas valetateid ja püüdis igati kompromiteerida ning kahtluse alla panna Nõukogude Venemaa valitsuse rahuõlmimise ettepanekut.

Hoiatussignaalid hakkasid kodanlusele saabuma ka välismaistelt imperialistidelt. Nii teatati Londonist: «Tema Kõrguse Inglismaa kuninga valitsus palub, et Eesti valitsus ei võtaks ette mingisuguseid samme rahuõlmimiseks bolševikega. Tema Kõrguse, Inglismaa kuninga valitsus kahetseks igat sellist sammu ja loodab, et Eesti valitsus saab teostama oma välispoliitikat selliselt nagu senini — ainult kui osa üldisest plaanist, kooskõlastatud liitlasvalitsustega.»²¹⁹

Kodanliku valitsuse esindaja Pusta andis Pariisist edasi Baltimail tegutseva Ameerika missiooni esimehe kolonel Greene'i seisukoha: «Me mängime ohtlikku mängu,» teatas Pusta, «sest rahu sõlmimise asemel rindel, me hakkame rääkima juba tõsisest rahust bolševikega. Nii võivad liitlased lõpetada meile igasuguse abi andmise. Teiseks ekslikuks sammuks olevat maa äravõtmine parunitelt... Ameerika saatvat Tallinna uue missiooni, mille juhiks on kindral.»²²⁰

Ühendriikide valitsuse eitavat seisukohta rahuõlmimises andis suure rõõmuga Koltšakile edasi tema saadik Washingtonist: «Täna saatis Riigidepartemang Polkile (Ameerika riigisekretäri Lancingu asetäitja — *U. T.*) meie jaoks soodsa telegrammi, püstitades küsimuse Eesti toetamise lõpetamisest bolševikega rahuõlmimise puhul.»²²¹

Välisimperialistidest igati sõltuv Eesti kodanlik valitsus pöörduski juba septembris kuulekalt «nõuannete» saamiseks Inglise ja Ameerika valitsuse poole: «Eesti vabariigi valitsus oleks väga rahuldatud,» teatati alandlikult, «kui teil oleks võimalik talle teatada, millist osa meie riigil liitlasvalitsuste plaanide kohaselt tuleb tulevikus etendada.»²²²

Rahuläbirääkimistel Pihkvas põikles Eesti delegatsioon kõrvale sõja kohesest lõpetamisest ja rahulepingu allakirju-

²¹⁹ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 11, toimik 26, leht 70.

²²⁰ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 156, leht 153.

²²¹ Материалы по истории СССР, том 1, Москва, 1955, стр. 180.

²²² Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 109, toimik 4, leht 97.

tamisest. Olles välisimperialistide suuvoodriks hakkas ta Nõukogude valitsusele esitama provokatsioonilisi nõudmisi. Nii nõudis Eesti delegatsioon, et Punaarmee taganeks Petrograd—Dno—Velikije Luki joonele, et Nõukogude Venemaa valitsus hävitaks Balti mere sõjalaevastiku jne.

Hakkas ilmnema ikka selgemini, et Eesti kodanlik valitsus oli alustanud läbirääkimisi ainult rahvahulkade petmiseks ning uue sõjaretke organiseerimise varjamiseks.

Eesti kodanliku valitsuse välisimperialistide poliitikat paljastas Vene NFSV delegatsiooni juht L. Krassin, kes ütles: «Meie peamised vaenlased, jäädes sõjategevuses tagaplaanile, varustavad meie vaenlast külluses rahaga, materjalidega, lahingumoonaga, relvadega ja igasuguse varustusega ning samasugust toetust saavad sellised elemendid Nõukogude Venes, kes püüavad taastada eraomandust maale, kes püüavad taastada Oktoobrirevolutsiooni poolt hävitatud kapitali õigusi ja privileege.»²²³

Vastavalt välisimperialistide juhistele katkestaski kodanliku Eesti delegatsioon 18. septembril Pihkvas läbirääkimised. Formaalse põhjusena tõi ta ette nõudmise, et Nõukogude Venemaa valitsus teostagu korruga läbirääkimisi kõigi Balti riikidega. Selline nõudmine osutus ainult ettekäändeks ja avalikkuse petmiseks. Nõukogude Venemaa valitsus oli teinud rahuettepanekud juba varem kõigile Balti riikidele, kuid nende kodanlikud valitsused, olles kuulekad tööriistad välisimperialistide interventsiooniplaanides, jätsid sellele reageerimata. Seda kriipsutas alla ka Nõukogude Venemaa delegatsiooni esindaja, kes lõppsõnas märkis: «et Reveli valitsuse poolt püstitatud uue tingimuse täitmine, mille teostamiseks Vene NFSV valitsus oma initsiatiivil võttis ette kõik võimaliku juba enne rahudelegatsioonide kohtumist Pihkvas, sõltub kolmandaist isikuist, aga mitte Vene NFSV valitsusest, siis Nõukogude valitsus ei vastuta Vene ja Eesti töörahva ees alustatud rahuläbirääkimiste lõpetamise ja sõja edasikestmise eest.»²²⁴

Sealjuures teatas Vene NFSV rahudelegatsioon, et vaatamata Eesti delegatsiooni poolt rahuläbirääkimiste lõpetamisele, on ta valmis neid igal ajal jätkama kas kodanliku

²²³ «Известия» ВЦИК, № 208, 19 IX 1919.

²²⁴ «Правда» № 209, 20 IX 1919.

Eesti valitsuse delegatsiooniga või koos kõigi Balti riikide valitsuste delegatsioonidega.

Eesti delegatsioon ei olnud üldse võimeline vastama, mil-
lal, kus või koos kellega ta on nõus rahuläbirääkimisi jätkama ja kas need üldse toimuvad. Kodanliku valitsuse pealiskaudset suhtumist rahuläbirääkimistesse tõendas ka delegatsiooni juhi teadaanne, et Eesti Asutavas Kogus rahusõlmimise küsimust ei ole valitsuse poolt veel arutatud.

Välismaistele imperialistlikele valitsustele saatis kodanlus pika «kahetsuskirja», milles ta tõendas, et Eesti kodanlik valitsus ei suhtunud rahuläbirääkimistesse tõsiselt, et see oli ette võetud rahvahulkade survele ja nende rahustamiseks.²²⁵

Nähes, et Eesti kodanlik valitsus, mõjutatuna välisimperialistidest, põikleb kõrvale rahuläbirääkimiste jätkamisest, pöördus Vene NFSV valitsus üleskutsega inglise, prantsuse ja eesti tööliste poole. Üleskutses öledi, et pärast seda, kui Punaarmee purustas Entente'i poolt organiseeritud sõjakäigu, tegi Nõukogude valitsus rahuettepaneku Soome, Eesti, Läti ja Leedu kodanlikele valitsustele, kes aga Entente'i imperialistide survele ei julge rahu sõlmida. «Me pöördume teie poole, inglise ja prantsuse tööliised,» öeldi edasi üleskutses, «kõrvaldada seda takistust, mis veel segab rahu taastamist Balti mere kaldal ja mille algallikad asuvad Londoni ja Pariisi kabinetides. Tegutsedes oma klassi kogu organiseeritud jõuga, ning sellesamaga osutate abi nii vene rahva hulkadele, soovides rahulikult ja takistamatult elada rahu, kui ka Balti rahvastele, kes on osutunud samuti teie imperialistlike valitsuste ohvriks.»²²⁶

Entente'i imperialistlikes riikides tugevnes tööliste hulgas liikumine «Käed eemale Nõukogude Venemaast!» Rahnõudmine leidis tuhandeid uusi poolehoidjaid ka Balti riikides. Rahvamasside survele oli kodanlik Eesti valitsus sunnitud teatama, et ta olevat nõus «jätkama rahuläbirääkimisi kõige hiljem 25. oktoobriks».²²⁷

Nõukogude Venemaa valitsus tegi omapoolse ettepaneku sõja lõpetamise kiirendamiseks, et jätkata läbirääkimisi

²²⁵ Eesti NSV ORKA, fond 957. nim. 11, toimik 113, leht 8.

²²⁶ «Правда» № 217, 30 X 1919.

²²⁷ Внешняя политика СССР 1917—1920. Сборник документов, том 1, Москва 1944, стр. 313.

juba 12. oktoobril. Kuid sellele jättis kodanlik Eesti valitsus üldse vastamata, kuna ta valmistas ette uut kallaletungi Nõukogude Venemaa territooriumile.

Kohe pärast seda, kui Riias toimunud valgekaartlaste ja välismaiste imperialistide nõupidamisel rindelõigud kindlaks olid määratud, asuti otsese pealetungi organiseerimisele.

Entente'i ühendatud sõjalise missiooni ülem, inglise kindral Gough kiirustas oma kirjas Eesti kodanlikku valitsust: «... Loodan, et te õigeaegselt kogute oma väed, et võtta osa üldisest pealetungist, nagu varem kokku lepitud.»²²⁸ Eesti valgearmee ülemjuhataja palus valitsust vastata: «Palun teatage kindral Gough'ile, et vägede paigutus lubab igal ajal pealetungi alustada.»²²⁹

Inglise sõjalise missiooni juhataja asetäitja Peary-Gordon nõudis laevastiku baasiks Naissaart. Kodanlik Eesti valitsus nõustuski andma «Kuningliku Briti valitsuse käsutusse Naissaare koos vajaliku sisseseadega... Kära ärahoidmiseks ajakirjanduses vabariigi valitsus ei või seda otsust avaldada,»²³⁰ öeldi kodanliku valitsuse koosoleku salajases protokollis.

Pealetungi eel autasustati Eesti valgearmee ülemjuhatajat kindral Laidoneri kõrgema Inglise sõjaväelise ordeniga, tema staabiülem polkovnik Soots ülendati kindral-majori auastmesse, laevastiku ülemale Pitkale omistati viitseadmirali auaste, samuti märgiti ühel või teisel viisil ära rea teiste juhtivate ohvitseride teened.

10. oktoobril teatasid välismaised imperialistid ametlikult Nõukogude Venemaa blokeerimisest, olgugi et nad tegelikult viisid blokaadi läbi juba kohe pärast nõukogude võimu väljakuulutamist.

Sagenesid uued relvastuse ja muu varustuse saadetised nii Eesti kodanlikule kui Judenitši valgekaartlikule armeele. Välismaised imperialistid olid valgekaartliku Loodearmee muutnud märkimisväärseks jõuks. 1919. aasta sügisel koosnes ta juba viiest diviisist ja ühest brigaadist. Maa andmise lubadustega ja väljakohtute hirmuga suutis Eesti kodanlus valgearmeesse värvata kuni 100 tuhat meest.

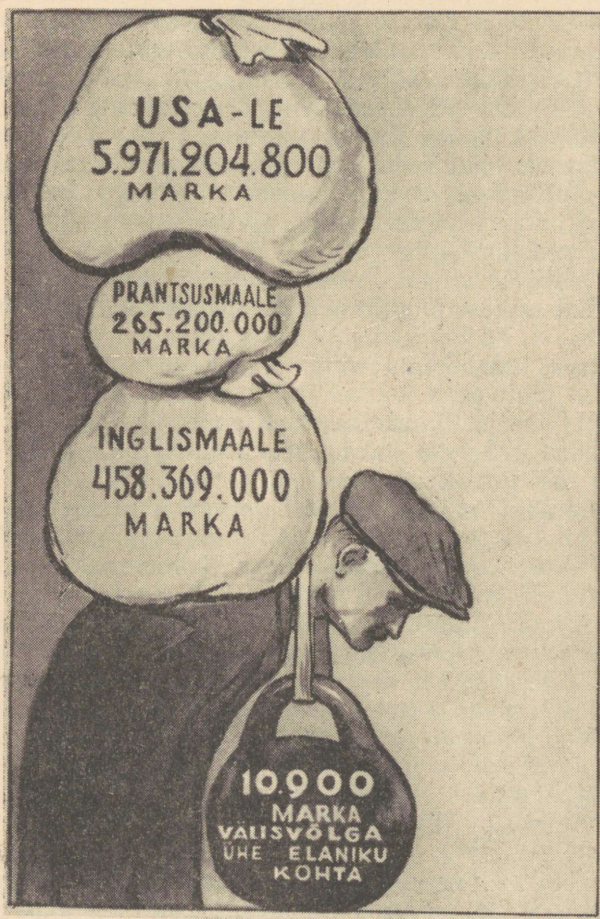
Kui Punaarmeel käisid verised lahingud Denikiniga Kurski—Orjoli ümbruses, siis paiskasid imperialistid Petro-

²²⁸ Eesti NSV ORKA, fond 495, sü. 140, leht 84.

²²⁹ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 43, leht 71.

²³⁰ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 11, toimik 26, leht 269.

gradi suunas pealetungile Vene valgekaartliku Judenitši (Loode-) ja Eesti valgearmee. Vene valgekaartliku Loode-

(Samoilovi joonis.)

Eesti töörahvas oli sunnitud välja maksma Ameerika-Inglise interventsiooni kulud.

armee häälekandja kirjutas sel puhul: «Ameerika Ühendriikide kategooriline äraütlemine nõupidamistest nagu ka igasugustest teistest sidemetest Nõukogude Venemaaga sundis muutma Prantsus- ja Inglismaa vaadet sellele küsi-

musele... Vaherahu sõlmimist Balti riikidega ei tule, kuid ümberpöörduvalt, nad alustavad teist operatsiooni Petrogradi vastu...»²³¹

28. septembril alustas pealetungi Pihkva—Luuga suunas Eesti territooriumilt valgekaartlaste parem tiib. Veidi hiljem, 10. oktoobril läksid pealetungile Narva ümbruses kontsentreeritud valgekaartlikud üksused, kes liikusid Petrogradi suunas mööda Balti raudteed.

Petrogradi töölised koondusid uuesti kommunistliku partei juhtimisel abiks Punaarmee lahinguridadesse, et tagasi lüüa järjekordset valgekaartlaste kallaletungi.

Vene proletariaadiga õlg õla kõrval kaitses nõukogude võimu eesti töörahvas. Punaarmee koosseisus heitles Denikini ohvitseridest löögiüksustega Orjoli all Eesti Punane diviis.²³²

Võitluses nõukogude võimu vaenlastega tõusid mitmed eestlased juhtivatele kohtadele Punaarmee ridades: August Kork juhtis 6. ja 15. armeed, Aleksander Kukk oli 16. armee komandöriks, Sergei Saks oli Astrahani—Kaspia sõjalaevastiku flotilli ülemaks jne.

Vaatamata valgele terrorile, ei lakanud revolutsiooniline võitlus ka Eestis. See elavnes Judenitši teise sõjakäiguga Petrogradile. Põrandaaluse kommunistliku partei Eesti Keskkomitee poolt väljalastud lendlehes kirjutati: «Alasi ja adra tagant vägivaldselt ärakistud töörahvapojad kihutati punast Petrogradi ära võtma! See, mida Mannenheim poolteise aasta eest von der Goltzi toetusel Soome tööliklassi kallal korda saatis, see veresaun, mis praegugi iga proletaarlase vere soontes tarretama paneb, on nüüd teoksil Petrogradis ja — valge-Eesti vägede toetusel...»

Partei kutsus töölisi ühepäevasele protestistreigile. Kuid streigilaine Tallinna tööliste hulgas muutus kestvamaks.

Ajal, kui Petrogradi lähistel käisid verised lahingud, alustasid streiki Tallinna töölised. Streigi ajendina püstitasid töölised rea majanduslikke nõudmisi, kuid arvestades, et streigid toimusid ajal, mil kodanluse valgearmee oli tunginud Nõukogude Venemaa pinnale ja kogu tööstus oli allutatud sõjavajadustele, ületasid streigid oma tähtsuselt kaugelt tavalise majandusliku streigi mõju.

²³¹ Вестник Северо-Западной армии, № 132, 29 XI 1919.

²³² J. Tipner, Eesti töörahva relvastatud võitlus nõukogude võimu eest kodusõja aastail, Tallinn, 1953.

Streikidest võtsid osa mitte ainult Tallinna töötajad, kus tööliste suurema kontsentreerumise tõttu oli kõrgem nende organiseeritus, vaid ka töötajad provintside. Nii kuulutasid 11. oktoobril streigi trükitöölised Pärnus, kus töölistes esitasid palgakõrgendamise nõudmise.

5. novembril alustasid streiki Tallinna sadama tolliaitade töölistes, kellede asendamiseks valitsus andis käsu tagavarapataljoni tööle toomiseks. Samal päeval lõpetasid töö «Dvigateli» tehase töölistes. Järgmisel päeval kuulutasid streigi Raudteetehaste töölistes, kelle esindajad Eilman ja Urm siseministri käsul areteeriti. Streik laienes teistesse tehastesse. Töö lõpetasid Noblessneri, Tselluloosi, Wiegandi, Nõmme Sõjaväetöökodade ja teiste ettevõtete töötajad. Protestiks töölisorganisatsioonide juhtide areteerimise vastu teatas Raudteetöötajate Ametiühingute Liit oma tegevuse lõpetamisest ja kuulutas kõik raudteelased «riigi orjadeks».²³³

19. novembril võttis Tallinna ametiühingute juhatus vastu otsuse, milles mõistis hukka sotsiaaldemokraatide (sotside) töörahvavastase tegevuse, nende osavõtu kodanlikust valitsusest ja kuulutas sotsid töörahva äraandjateks.

Tallinna tööliste ühine tegevus kahjustas märgatavalt kodanluse sõjamasinat. «Sel ajal kui Eesti väed vapralt välise vaenlasega võitlevad (aitavad välisimperialistidel Petrogradi vallutada — Ü. T.), jätab osa Eesti töölistes seisma tööd, mis riigikaitstes hädatarvilikud. Need töölistes ei ole mitte ühes meie vabarahvaväega, vaid on tema vastu,»²³⁴ kaebas kodanlik valitsus. Kodanlus võttis tarvitusele ranged abinõud streikide lõpetamiseks.

Sõjaminiistri kindral Larka käskkiri kõlas järgmiselt: «Kes 21. novembriks hommikul s. a. tööle ei ilmu, 22. novembrist alates iseäralise korralduse järele mobiliseeritakse ja sõjaväkke saadetakse.»²³⁵

Mitmes ettevõttes, nagu Raudteetehastes, Tselluloosis, Sõjaväetöökodades ja mujal, loeti kõik töölistes vallandatuks. Vaatamata valgele terrorile otsustasid «Dvigateli» tehase töölistes 25. novembril jätkata streiki.²³⁶

²³³ Eesti NSV ORKA, fond 2000, nim. 1, sü. 1133, leht 3.

²³⁴ Viktor Kingissepp, Kellele iseseisvus, kellele ike, Tallinn, 1946, lk. 211.

²³⁵ «Päevaleht», nr. 254, 20. XI 1919.

²³⁶ Eesti NSV ORKA, fond 2000, nim. 1, toimik 1120, leht 61.

Paljudes kohtades toodi valitsuse korraldusel streikivate tööliste asemel tööle mobiliseeritud. Kuid ka mobiliseeritute seas levisid ikka enam ja enam sõja lõpetamise nõuded. 17. novembril kodanliku armee ülemjuhataja kindral Laidoner oli sunnitud välja andma käskkirja, kus ta nõudis valgearmeesse mobiliseerituilt, et seni, kuni pole sõlmitud rahu, peavad sõdurid jätkama sõda.

Eesti töörahva võitlus Punaarmee koosseisus või streigiliikumises valge-Eesti tagalas aitas kaasa Entente'i imperialistide teise sõjakäigu purustamiseks. 1919. aasta sügisel purustati veristes lahingutes Denikin ja paisati Petrogradi alt tagasi ka Judenitši Loodearmee koos Eesti kodanluse diviisidega ning teiste palgasõduritega.

Ühel ajal sissetungijate tagasilöömisega Eesti piirile pöördus Vene NFSV valitsus järjekordselt inglise, prantsuse ja eesti tööliste poole. Rahuüleskutses öeldi: «Entente, mitte omades võimalust oma rahva vastuseisu tõttu saata Nõukogude Venemaale omi vägesid, otsustas teostada Vene revolutsiooni kägistamist Eesti, Läti, Soome, Poola ja teiste väikerahvaste kätega»²³⁷. Edasi selgitas Nõukogude valitsus, et valetamise ja laimu abil Entente'i imperialistid püüavad Baltimaade väikerahvaid hoida sõjas Venemaaga, propageerides, nagu need väikerahvad võitleksid sellega oma iseseisvuse eest. Kuid sealjuures pannakse nende armeed võitlema kaugel oma piiridest — Nõukogude Venemaa pinnal. «Teadku inglise, prantsuse, eesti töölised ja talupojad, et mitte Nõukogude Venemaa ei ole süüdi edasises venna vere valamises.»²³⁸ teatati üleskutses.

Vaatamata rangele terrorile ja tsensuurile tungisid Nõukogude Venemaa järjekordsed rahulettepanekud laiadesse sõdurite ja rahva hulkadesse, kutsudes esile kindlat poolehoidu ja anastusliku sõja lõpetamise nõuet.

Õieti analüüsis olukorda Lenin, öeldes: «Kas on kontrollitud, et eestlased sõdivad? Kas ei ole siin pettust? Võib-olla lähevad Judenitšiga ainult valged eestlased (ohvitserid), moodustades eestlaste seas vähemuse ja mitteolulise?»

Vaja kümme korda läbi mõelda, kümme korda mõõta, sest massilised andmed näitavad eesti talupoegade rahu-
tahet.»²³⁹

²³⁷ «Правда» № 245, 1. XI 1919.

²³⁸ Sealsamas.

²³⁹ Ленинский сборник XXXIV, стр. 233—234.

Nõukogude Venemaa valitsuse töötava rahva huve arvestavad rahuettepanekud, rahulolematuse sõjaga laiadest rahvahulkades, Vene valgekaartlaste ja Eesti valgete diviiside purustamine ning tagasilöömine rindel, Punaarmee võidukas edasitung, Entente'i imperialistide vägivaldne vallutuspoliitika, rahunõudused Eesti valgearmees — kõik see tegi võimatuks ja perspektiivituks ebaõiglase sõja jätkamise. 19. novembril toimus ülemjuhataja kabinetis kodanliku Eesti valitsuse erakorraline koosolek, kus oldi sunnitud konstateerima, et reaalne olukord rindel ei luba teist väljapääsu, kui rahu sõlmida.

Esiälgu alustati läbirääkimisi pantvangide vahetamisest. Välismaiste imperialistide esindajad püüdsid teha kõik võimaliku ka nende läbirääkimiste takistamiseks. Kodanliku Eesti valitsuse välisministeeriumi sekretäri salajasest ettekandest ilmses, et tema saabumisel erirongil lahingupiirkonda, selleks et saata Vene NFSV valitsuse esindaja M. Litvinov Tartu, ilmunud tema juurde Inglise kapten Warrender, kes teatanud, et talle on antud Entente'i sõjalise missiooni poolt ülesanne mitte kedagi Litvinovi juurde lasta ja ta otsekohe Kopenhaageni toimetada.²⁴⁰ Suurte raskustega suudeti imperialistide plaan nurja ajada ja M. Litvinov saabus Tartu, kus novembri lõpul kirjutati alla kokkulepe pantvangide vahetamise kohta.

TARTU RAHU ALLAKIRJUTAMINE

Kui Punaarmee oli purustanud Entente'i teise sõjakäigu ja paisanud tagasi Eesti territooriumile ka Vene valgekaartliku Loodearmee koos valge-Eesti diviisidega, oli kodanlik Eesti valitsus sunnitud rahvahulkade survele reageerima Nõukogude valitsuse ettepanekule rahuläbirääkimiste jätkamiseks. Lisaks pantvangide vahetamise küsimuse arutamisele, mis toimus juba Tartus, teatas kodanlik Eesti valitsus 27. novembril oma nõusolekust läbirääkimiste jätkamiseks ka rahu sõlmimise küsimuses.

Vaatamata sellele, et olid purustatud Eesti territooriumilt pealetungi alustanud kontrrevolutsioonilised väed, jäi Punaarmee seisma Eesti piiridele ega jätkanud purustatud kontrrevolutsiooniliste vägede jälitamist Eesti territoori-

²⁴⁰ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 109, toimik 5, leht 8.

umil. Veelkordselt tõestas Nõukogude Venemaa valitsus oma rahupoliitikat ja väikerahvaste enesemääramise õiguse austamist. Vaatamata sellele, et ei olnud mingit sõjalist takistust Punaarmee edasiliikumiseks Eesti territooriumile, teatas Vene NFSV valitsus 29. novembril oma nõusolekust rahuläbirääkimiste jätkamise kohta.

5. detsembril 1919. aastal jätkusid rahuläbirääkimised Tartus.

Vene NFSV valitsuse rahudelegatsiooni esimees L. Krassin ütles oma sõnavõtus, et «ei leidnud aset mitte üksnes vaheaeg läbirääkimistes, vaid selle aja jooksul võttis Eesti armee osa Petrogradi vastu suunatud sõjakäigust... Meil on kahju selle kahe poole kuu jooksul valatud verest ja hukkunud eludest...»²⁴¹

Rääkides Punaarmee võitudest rindel, märkis L. Krassin, et Punaarmee ei peatunud Narva jõe paremal kaldal mitte seepärast, et ta ei oleks võinud edasi liikuda, vaid vastavalt Nõukogude Venemaa valitsuse käsule, mis oli antud juba 21. juulil, mitte ületada Eesti rahvuspiiri. Edasi näitas L. Krassin, et sõja lõpetamine ja rahu on vajalik mitte ainult Venemaale, vaid veel rohkem Balti riikidele, kelle põllumajandus, tööstus ja transport võivad normaalselt areneda ainult tihedas koostöös Venemaaga.

Kodanlik Eesti valitsus, vaatamata oma ametlikult avaldatud nõusolekule rahuläbirääkimiste alustamiseks, püüdis jällegi kõrvale põigelda rahulepingule allakirjutamisest. Ta taotles ainult sõjategevuse ajutist lõpetamist, et sellega päästa Vene valgekaartlikku Loodearmeed ja Eesti valgearmeed, kuid sealjuures loobus andmast garantiid, et Eesti territooriumi ja rahvast uuesti ei kasutataks Nõukogudevastaseks interventsiooniks.

Tolleaegse peaministri J. Tõnissoni poolt anti kodanliku Eesti rahudelegatsioonile instruksioon, et «mitte siduda ennast kaugeleulatuvate deklaratsioonidega lõplikust rahuküsimusest, sest vastasel korral võivad liitlased teha Eestile praegusel ajal tõsiseid raskusi.»²⁴²

Detsembris sõitsidki kolm kodanliku Eesti rahudelegatsiooni liiget Riiga prantsuse kindrali Niessel'i juurde, kes oli määratud Balti riikides ja «tulevases» Petrogradis Entente'i sõjaliste missioonide uueks ülemaks senise ing-

²⁴¹ «Известия» ВЦИК № 276, 9 XII 1919.

²⁴² Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 11, toimik 35, leht 11.

lise kindrali Gough'i asemele, keda imperialistid liiga «pehmeks» pidasid. Kindral Niessel teatas Eesti delegatsiooni esindajatele, et Entente'i valitsused organiseerivad varsti uue sõjakäigu Petrogradile ning et sellest peab osa võtma ka Eesti valgearmee. Sealjuures ei lubanud kindral Eesti kodanlusele isegi tasuta sõjariistu.²⁴³ Samuti hirmutas eesti kodanlust ka Prantsuse välisministeeriumi peasekretär Berthelot: «Ma ei saa muud, kui korrata, mis varem teile olen öelnud, et kokku leppides enamlastega, riskite kaotada liitriikide sõpruse ja teie kohta võidaks kehtima panna neidsamu majanduslikke surveabinõusid, mis enamliku Venemaa kohta.»²⁴⁴ Kodanliku valitsuse saadik dr. Kallas kirjutas Helsingist, et temale teatati Washingtonist: «Kui eestlased sõlmivad rahu, siis on neil lõpp — blokaad, nälg jne. Rahusõlmimise asemel on parem läbimurre rindel, siis võib eestlastele veel saabuda abi, muidu aga nendega keegi ei soovi end siduda.»²⁴⁵ Soome valitsuse juurde «abi» järele saadetud sõjaminister Hanko teatas, et kuigi Soome valitsus «rahapuudusel» ei riskivat hakata hõivama Karjalat, soovitatakse Soome poolt «venitada rahuläbirääkimisi niipalju kui võimalik».²⁴⁶

Läbirääkimiste esimesel päeval, 5. detsembril, saatis marionetliku Loode-Vene valitsuse «peaminister» Lianozov kirja Eesti valitsusele, milles teatas: «Ma käin ikka veel ringi oma ideega — sõlmida liit Eestiga Petrogradi peale tungimiseks.»²⁴⁷

Vastavalt oma «nõuandjate» soovidele esitas Eesti delegatsioon rahuläbirääkimistel provokatsioonilisi nõudmisi riigipiiri suhtes, mis oleks hõivanud tunduva osa Petrogradi ja Pihkva kubermangust jne. Et variata tõde, viis Eesti kodanlik valitsus rahuläbirääkimisi läbi suure saladuskatte all. Rahukonverentsi istungitele ei lubatud ajakirjanikke ja üldse keelduti avaldamast andmeid läbirääkimiste käigust. Nõukogude delegatsioonile ei antud luba telefoniühenduse korraldamiseks Moskvaga. Samuti peeti delegatsiooni liikmeid alalise valve all, neil ei lubatud rahvaga kokku puutuda. Nii areteeriti 11. detsembril kommu-

²⁴³ Eesti rahva ajalugu, Lisakõide I, Tartu 1936, lk. 737.

²⁴⁴ Sealsamas, lk. 714.

²⁴⁵ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 10, toimik 4, leht 39.

²⁴⁶ Eesti NSV ORKA, fond 31, nim. 1, toimik 152, leht 59.

²⁴⁷ Eesti NSV ORKA, fond 957, nim. 10, toimik 45, leht 29.

nist Karl Tiitsen, kes püüdis põrandaaluse kommunistliku partei ülesandel Nõukogude delegatsiooniga ühendusse astuda. Kodanliku kaitsepolitsei poolt piinati Karl Tiitsen surnuks.

Et kodanlusel oleks võimalik läbirääkimiste käiku ja sisu valgustada oma soovi järele, selleks isegi ei stenografeeritud konverentsil toimunud sõnavõtte — «vene keelt valdavate stenografistide puudusel»!

Vene NFSV valitsuse rahudelegatsioonil tuli Tartus pidada pingutatavat võitlust, sest kodanliku Eesti rahudelegatsiooni seljataga seisid Entente'i imperialistlikud valitsused. Kaua kestsid vaidlused riigipiiride osas. Nõukogude delegatsioon, teostades oma valitsuse rahuarmastavat poliitikat ja eesti rahva vabastamist välismaiste imperialistide mõju alt, kaitses järjekindlalt nii vene kui ka eesti töörahva huve.

Samm-sammult oli Eesti kodanlik valitsus sunnitud taganema oma välismaiseid imperialiste teenindavalt positsioonilt. Kodanlik valitsus ei saanud jätta enam tähelepanemata oma rahva nõudmisi sõja lõpetamise ja rahu sõlmimise kohta. 21. ja 22. detsembril külastas Narva rinda ka kodanliku valitsuse peaminister J. Tõnisson. Rinde olukord ja sõdurite meeoleolu sundis peaministrit otseselt Narvast telegrafeerima rahudelegatsioonile Tartu, et «vahe- rahu vähemalt jõuluks alla kirjutatakse».

Eesti kodanlik valitsus ei saanud enam oma rahva eest varjata, et ainult Vene NFSV valitsus on nõus tunnustama Eesti iseseisvust ning arvestama tema rahva elulisi huve. Samal ajal aga Lääne imperialistlikud valitsused tunnustasid ainult «ühist, jagamatut Venemaad» ning surusid peale eesti rahvale sõda ning koloniaalset iket, ironiseerides tema iseseisvuse tunnustamist. Rahvamasside survele oli kodanlus sunnitud tegema järeleandmisi ning 31. detsembril 1919. aastal kirjutati alla vahe- rahule, mis hakkas kehtima 1920. aasta 3. jaanuarist.

Vahe- rahu sõlmimisega lõppes tegelikult välismaiste imperialistide huvides toimunud verevalamine ja eesti rahvas vabanes odava kahuriliha osa täitmisest välis- ja sise- maiste kapitalistide anastusplaanides.

Vahe- rahu allakirjutamisega oli saavutatud kokkulepe paljudes olulistes küsimustes, nagu Eesti iseseisvuse tunnustamine, riigipiirid, sõjaliste garantiide andmine jne., kuid vahe- rahu ei olnud siiski veel lõpliku rahu sõlmimine.

Selle eest jätkas võitlust Nõukogude valitsuse delegatsioon.

Nagu eelnenud läbirääkimistel, nii ka siin püüdis Nõukogude Venemaa valitsus kasupüüdmatult kaasa aidata eesti rahva vabanemisele Entente'i imperialistide poolt pealesunnitud sõjast ja sellega kaasnevatest tagajärgedest. Vene NFSV valitsus tegi Eestile märkimisväärseid territoriaalseid ja majanduslikke järeleandmisi, millele Entente'i imperialistlikud valitsused ei oleks kunagi läinud.

Suure diplomaatliku kannatlikkusega tuli Nõukogude rahudelegatsioonil võidelda töörahva huvide eest. Tal tuli selgitada, et Nõukogude Venemaa ei ähvarda eesti rahva iseseisvust, millega kõige rohkem eestlasi hirmutasid välismaised imperialistid. Nõukogude delegatsiooni ettepanekud ja mõtted, mis nõukogude ajakirjanduse, lendlehtede ja muul teel said teatavaks, leidsid Eesti töörahva laiade hulkade poolt suurt poolehoidu. Ainult valitsev klass oli rahuõlmimise vastu.

Välismaised imperialistid püüdsid ka pärast vahelehel allakirjutamist läbirääkimisi nurja ajada. Entente'i imperialistlike valitsuste korraldusel toimus 15.—20. jaanuarini 1920. aastal Helsingis Soome, Eesti, Läti, Leedu ja Poola valitsuste esindajate konverents. Imperialistid lootsid Balti riike sundida loobuma rahuõlmimisest Nõukogude Venemaaga ja neid kaasa tõmmata uuele interventsiooniretkele.

Kuid ka Helsingi konverents ei andnud imperialistidele soovitavaid tagajärgi. Balti riikide valitsused peale Poola loobusid osavõtust järjekordsest interventsiooniretke ettevalmistamisest. Rahvahulgas ja ka soldatid arendasid neis riikides aktiivset võitlust sõja lõpetamise ja kohese rahuõlmimise eest. Balti riikide kodanlikel valitsustel ei õnnestunud enam varjata oma rahvaste eest Nõukogude Venemaa kasupüüdmatut rahupoliitikat, kusjuures kõigile sai selgeks Lääne imperialistlike valitsuste anastuslik ja Baltimaade rahvaste huve mittearvestav käitumine.

V. I. Lenin ütles oma VII ülevenemaalisel nõukogude kongressil peetud aruandekõnes: «Esiteks me võitsime Inglismaalt, Prantsusmaalt ja Ameerikalt nende töölisel ja talupojal. Need sõjaväed ei suutnud meie vastu sõidida. Teiseks, me võitsime neilt need väikeriigid, kes kõik on meie vastu, kus kõikjal valitseb mitte nõukogude, vaid kodanlik võim. Nad pidasid meie suhtes kinni sõbralikust neutraliteedist ja astusid välja maailmavõimsa Entente'i

vastu, sest Entente oli kiskja, kes tahtis neid ära kägistada.»²⁴⁸

1920. aasta jaanuaris jätkusid läbirääkimised põhiliselt nende materiaalsete hüvituste üle, mida kodanlik Eesti valitsus ihkas saada Nõukogude Venemaalt rahuõlmimise tagajärjel.

Pärast kuu aega kestnud läbirääkimisi kirjutati 2. veebruaril 1920. aastal Tartus alla Eesti ja Venemaa vahelisele rahulepingule, mille jõusseastumisest alates lõppes lepinguosaliste vahel sõjaseisukord.

Rahulepingus öeldi, et lähtudes rahvaste enesemääramise õigusest, tunnustab Venemaa Sotsialistlik Föderatiivne Nõukogude Vabariik Eesti iseseisvust ja tõendab, et eesti rahvale ja maale ei järgne endisest Vene riigi külge kuuluvusest Venemaa vastu mingisuguseid kohustusi.

Mõlemad sõdinud pooled loobusid vastastikku sõjapidamise läbi tekkinud kulude tasumisest. Ka selle sammuga näitas Nõukogude valitsus üles suuremeelsust, sest just Eesti valgearmee oli see, kes tekitas oma mitmekordse sissetungiga Nõukogude Venemaale, eriti tema Petrogradi ja Pihkva kubermangule, suuri kahjusid. Samuti loobus Nõukogude valitsus tasu nõudmisest Vene riigi poolt Eesti territooriumile jäetud liikumatu ja liikuva varanduse (ehitused, sadamad, kindlustused, laevad jne.) eest. Nõukogude valitsus andis Eestile üle kõik endised Vene riigi rahalised nõudmised Eestis elavate kodanike vastu. Sealjuures Vene Nõukogude valitsus nõustus eraldama Eesti kodanlikule valitsusele vastavalt Eesti territooriumile endise tsaari-Venemaa kullatagavarast 15 miljonit kuldrubla. Peale selle andis Nõukogude valitsus Eestile suuri raudtee ehitamise ja metsakontsessioone.

Omalt poolt kohustus Nõukogude valitsus Eestile tagastama kõik siit Esimese maailmasõja käigus väljaviidud raamatukogud, arhiivid, õppeabinõud, dokumendid ja kõik Eesti kohta teaduslikku või ajaloolist väärtust omavad esemed.

Tartu rahulepingu sõlmimisega saavutas Nõukogude Venemaa valitsus võidu mitte ainult Eesti kodanluse üle, vaid võitis ka Lääne imperialistlikke valitsusi, sest rahu-konverents Tartus leidis elavat vastukaja Läänes.

²⁴⁸ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd. Tallinn, 1954, lk. 192.

Sisuliselt omas Tartu rahu palju suuremat tähendust kui rahu väikese Eestiga.

«Meie leping Eestiga muutus niiöelda kokkuleppe pea-
prooviks Entente'iga,» ütles Vene NFSV välisasjade rahva-
komissar G. Tšitšerin, «muutus esimeseks blokaadi
läbimurdmise prooviks ja esimeseks kodanlike riikidega
rahuliku ülesehitustöö eksperimendiks.»²⁴⁹

Rahuleping ratifitseeriti Ülevenemaalise Nõukogude Täi-
desaatva Komitee poolt 1920. aasta 7. veebruaril ja Eesti
Asutava Kogu poolt 18. veebruaril.

Tartu rahu osutus esimeseks rahuks maailma ajaloos,
kus oli arvestatud väikerahva huvidega ja mis oli sõlmitud
täieliku võrdsuse alusel. Nõukogude Venemaa tunnustas
kodanliku Eesti iseseisvust, millest ei tahtnud kuuldagi
Lääne imperialistlikud valitsused. Tartu rahuga pandi alus
nõukogude tüüpi õiglaste rahulepingute ajajärgule.

Tartu rahule järgnesid rahulepingud teiste riikidega —
Läti, Leedu, Soome ja hiljem Poolaga.

Välismaised imperialistid olid toonud nendele riikidele
ainult sõda ja rõhumist. Ka Tartu rahulepinguga saadud
15 miljonist kuldrublast sunniti kodanlikku valitsust
maksma Lääne imperialistlikele valitsustele «endiste tsa-
rismiaegsete võlgade arvel». Samuti ei saanud kodanlik
Eesti valitsus kasutada Nõukogude Venemaalt saadud kont-
sessiooniõigusi, sest selles takistasid teda jällegi Lääne
imperialistlikud valitsused.

«Eesti elab üle Kerenski võimu taolise perioodi,» ütles
Lenin, «töölised hakkavad jõudma arusaamisele, et nende
asutavat kogu pakkuvad juhid, kes rüüstasid ametiühingud
ja tapsid 20 kommunisti, on alatud, töölised kukutavad
varsti selle võimu ja loovad Nõukogude Eesti, kes sõlmib
meiega uue rahulepingu.»²⁵⁰

Need suure Lenini sõnad teostusid 1940. aastal, mil eesti
töörahas kehtestas lõplikult nõukogude võimu ja Eesti
Nõukogude Sotsialistlik Vabariik võeti vastu Nõukogude
Liidu rahvaste vennalikkude perre.

²⁴⁹ Вестник НКВД, № 3, 27 II 1920.

²⁵⁰ V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., Tallinn, 1954, lk. 280.

SISUKORD

Eessõna	3
Eesti töörahva võitlus sisemise kontrrevolutsiooni ja saksa okupantide vastu 1918. aasta algul	5
Organiseerimistöö okupantide väljakihutamiseks Eestist	27
Eesti Töörahva Kommuuni väljakuulutamise ja tema sõltumatuse tunnustamine Nõukogude Venemaa valitsuse poolt	54
Eesti Töörahva Kommuuni tegevusest	73
Eesti territooriumi kasutamine Nõukogude Venemaa vastaseks interventsiooniks ja töörahva võitlus selle vastu	91
Eesti Töörahva Kommuuni tegevusest Nõukogude Venemaa territooriumil. Kommuuni ajaloolisest tähtsusest	115
Teise Nõukogude-vastase sõjakäigu organiseerimine Eesti territooriumilt ja töörahva võitlus selle vastu	121
Nõukogude Venemaa valitsuse võitlus sõja lõpetamise eest	137
Tartu rahu allakirjutamine	147

Тайгро Юло Якович
БОРЬБА ТРУДЯЩИХСЯ ЭСТОНИИ ЗА МИР
И ЗА СОВЕТСКУЮ ВЛАСТЬ
В ГОДЫ ГРАЖДАНСКОЙ ВОЙНЫ
*(1918—1920)

На эстонском языке
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja V. Vaikjärv
Tehniline toimetaja L. Uuspõld
Korrektor Ü. Rattur

Ladumisele antud 29. VIII 1957. Trükkimisele antud
14. X 1957. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 9,75 +
2 lisa. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoog-
naid 8,2. Arvutuspoognaid 9,0. Trükiarv 2000. MB-07705.
Tellimise nr. 2295. Hans Heidemanni nimeline trüki-
koda, Tartu, Vallikraavi 4.

Hind rbl. 3.25

Rbl. 3.25

A-21770

1V

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00145018 0